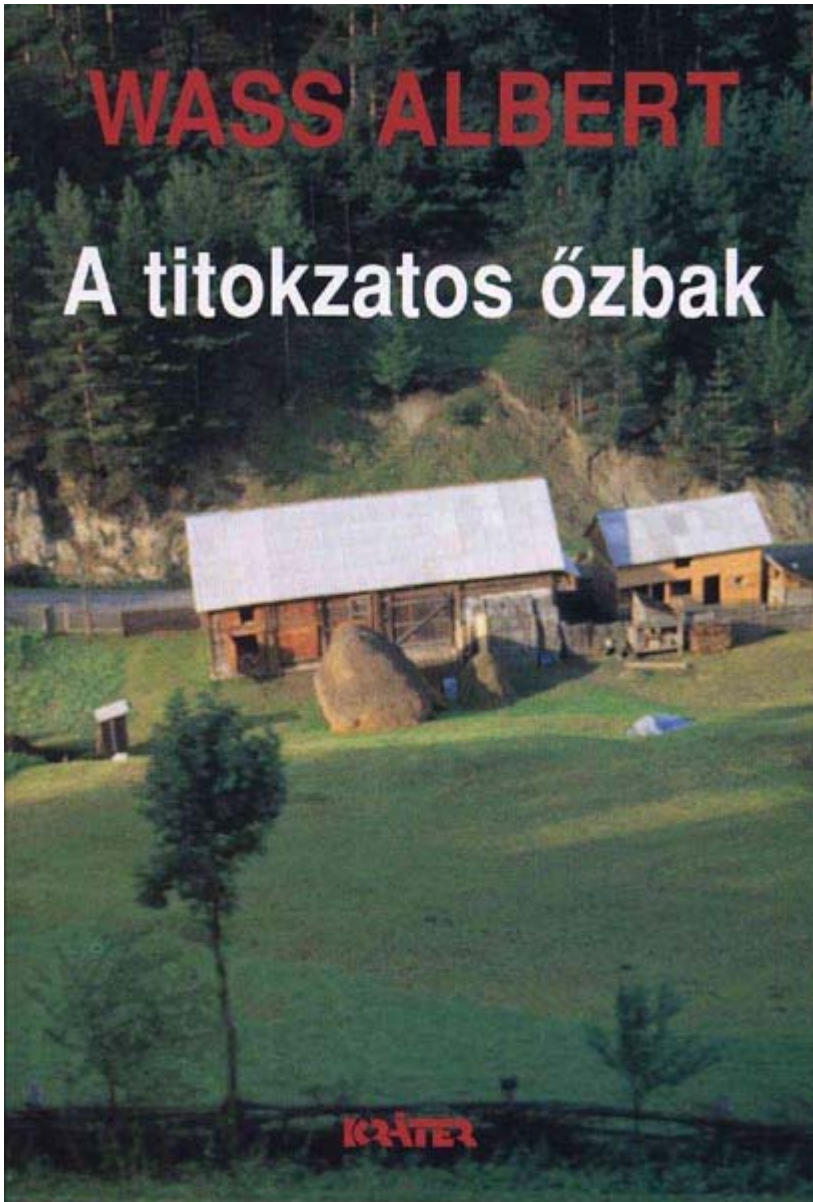

WASS ALBERT

A titokzatos őzbak

KERTER

Nimród fiainak legendáját juttatja eszembe ez az én csodálatos hajszám a titokzatos őzbak után. Mely néhány évre elpihent s ott a havason kitört belőlem újra. Gondolkoztam-e valaha az értelmén ennek a titoknak? Nem. Vajon Nimród fiai gondolkoztak-e ezen, mikor tajtékos lovaikat sarkantyúba kapták s vágattak országokon keresztül a csodaszarvas után? Minden útnak valahol vége van. S emberi tulajdonság, hogy az út végén visszafordulunk s eltűnődünk életünk értelmén. Addig nem, de akkor igen. Addig csak meggyünk ösztönösen s néha vakon is, egy nyom, egy cél, egy gondolat után. Hogy miért, azon majd töprengünk a végén, ha kifut az út lábaink alól s lábainkból kifogy az erő. Talán én is rájövök egyszer, hogy céltalan kapkodás volt az egész s legjobb lett volna semmit sem csinálni. De addig még sok idő van. Sok hegygerinc, sok völgy és sok tető. S keresztül rajtuk a nyom, amit követnem kell.

(Részlet a Könyvből)

Kráter Műhely Egyesület
Wass Albert Életműve
9. kötet
kemény kötésben 27. kötet

Pomáz, 2003

A kötet az Erdélyi Szépmíves Czéh
1941. évi kiadása alapján készült

©Szász Lóránt és örökösei, 2001
©Kráter Műhely Egyesület, 2001

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő Turcsány Péter

Sorozattervező Kováts Kristóf

A borítókön Csoma Gergely és Krivánszky Árpád *fotoí*

ISBN 963 9195 38 3 Wass Albert Életműve
ISBN 963 9472 51 4 kartonkötés
ISBN 963 9472 50 6 keménytáblás

Kiadja a Kráter Műhely Egyesület
2013 Pomáz, Búzavirág u. 2. Tel./fax: 06-26-328-491
E-mail: krater.polisz@drotposta.hu
www.krater.hu

Szöveggondozó Krauter András

Műszaki szerkesztő Várvedy Zsuzsa

Tipográfia: Kováts Kristóf

Nyomás: Saluton Bt.

Felelős vezető: Szabóné Melkovics Ágnes

Ülök szobám négy fala között és végiggondolom az életemet. Mit is csináltam? Azt hiszem, semmit. Megismertem fákat, virágokat, állatokat és embereket, erdőket és hangulatokat, örömeket és bánatokat, megaláztatást és diadalt, reménységet és kétségbeesést, szeretetet és társtalanságot, megismertem az életet, úgy ahogy volt... de azt hiszem, egyebet igazán nem csináltam semmit.

Hogy mégis néhány sort leírok magamról, annak egészen különös okai vannak. Életem zagyva kavargásában néhány olyan hangulatra tettem szert, melyek hosszan megültek bennem, mint valami ritka vadmadarak és gondolatokat vedlettek, tűnődések tojásain kotoltak, míg végül – mindig egészen váratlanul – egy pillanatra úgy tűnt, mintha éles fénysugár vetődött volna valahonnan valamire. Csak egy egészen rövid kis pillanatig tartott, de az élmények és hangulatok zavaros nászából, mint idétlen kis csipogó csirke, megszületett egy felismerés. Többnyire gyámoltalan kis jószág volt ez a felismerés, de minden jelentéktelensége mellett is valami nagyinak és hatalmasnak a jege látszott rajta, mintha rokonságot tartott volna valamivel, ami nagyon távoli és nagyon csodálatos. Éppen úgy talán, mint ahogy rokonságot tart a fellobbanó gyufa gyöngye lángocskája a magasságos ég vakító villámaival.

Ezekből akarok néhányat az írás gyöngye selyemszálával papírhoz kötni, nem az élmény, hanem a hangulat kedvéért s a gondolat miatt, ami a hangulatból kinőtt, s melynek csúcán – nekem legalább úgy tűnt fel – egy pillanatra kigyúlt az a bizonyos kicsike láng.

Embereket ismertem meg, s rajtuk keresztül jutottam magamhoz is közelebb. Amiket itt elmondok majd, azokban nem lesz semmi rendkívüli. Apróságok csupán, de ezek az apróságok jelentik az életet, zagyván összekeverve bennünk, mint ahogy valamely festmény lényegét sem a rajta szereplő alakok adják, hanem a vonalak hajlása s a színek kevert árnyalatai.

Az élet nem olyan egyszerű. Semmi sem egyszerű: a hajnal sem, mikor a nap aranyhegyű dárdái szétverik az éjszaka fátylát s az alkonyodás sem, mikor meghalnak a fények. Az ember megszületik anélkül, hogy kedve volna hozzá, s hajnalok és alkonyodások szeszélyes játékában cserélget örömet és bánatot, épít és rombol, ostobaságokat és bölcsességeket mondogat váltakozva, s közben célt hazudik tettei elé.

Sokszor gondolkoztam az élet dolgain, csöndes és sűrű erdők mélyében, hova nem ért emberi zaj, s csak harkálykopogások és a lassan úszó nap mérték az időt. Kidőlt fatönkөн üldögélve, míg előttem a vágott lankáján ideges léptű őzek legelésztek, vagy róka baktatott szimatolva titkos ösvényein. Harmatos hajnalokon és langyos nyári estéken. Csöndes és szomorú őszi délutánban, mikor sárga juharfák széles levelei hullottak halkan, s távoli völgyekben szarvasbika bőgött. Vagy zúzmarás vad télben, mikor a hó befödte az erdőt s félelmetesre, nagyra nőtt a csend. Minden időben végiggondoltam az élet sok furcsa dolgát, s minden idő más gondolatokat érlelt.

Furcsa az emberi élet és titokzatos.

Fiaim, kik ma még az udvaron játszadoznak, egyszer majd olvasni fogják ezeket a sorokat. Szolgáljon ez az írás akkor mentésemül nekem s vigasztalásul nekik, ha érett férfifejjel ők sem jutnak az életben tovább, mint apjuk jutott. Lássák meg és tudják, hogy minden ember gondolhat néha szépet és nagyot, ha nem is tesz mást, csak nagyszakállú gondokkal vívódik. S ha néha elfuthat előlük, puskával a vállán feljár a hegyekbe, hallgatja az erdőt, s valahol egy vágott széliben csöndesen megállva bevárja az estét, amíg rátalál.

Elindul egy élet

Kínos dolog önmagunkról írni. Gátlásaink vannak, gondolataink röptét béklyó kötüzi. A társadalmi élet hazug formái elvadították már bennünk az őszinteséget. S most mégis, szobám négy fala közt megpróbálok igazat írni. Megpróbálok felkeresni magamat elmúlt esztendőik sötétjében, azt a félszeg kisgyereket, aki voltam s azt a ballábbal lépő suhancot, akivé neveltek.

Nehéz lesz, mert súlyosak a gátlások, melyek őszinteségem felgyült vizét sziklaként torlaszolják. Nehéz elmondani mindent úgy, ahogy volt, magam és mások szépítése nélkül. Pedig az igazsághoz csak önmagunkon át juthatunk el. Féken kell tartanom másokat mentő szemérmemet, de féken kell tartanom a keserúséget is, mely a visszaemlékezéstől néha elevenen felbuzog bennem újra, hogy mindezek közül kihámozhassam az eleven igazságot. Nem szeretnék senki szemében hálátlannak tűnni, de azt sem akarom, hogy a megbocsájtó feledés himes kendője eltakarja azt, ami fáj egykor, mert úgy az igazság arca rejtve maradna, s értelmét vesztené minden szó, amit leírok.

Ülök szobám négy fala közt, s úgy látom szemem előtt gyermek-magamat, mintha csak rég elhunyt kisöcsémet látnám. Kicsit idegen is már ez a furcsa gyermek s bosszantó a suhanc a maga sok nyugtalan lelki bajával. De jól látom alakját, leszűrve a múltban, mintha röntgen-gép bűvös fényében állna.

A gyermek lelke olyan, mint a tükör, mely váltakozva fordul új és új irányba s fényt keres, napok, holdak, csillagok, vagy pislogó gyertyák fényét, mit önmagáról visszatükrözhesen. Van gyermek, kit gondosan szoktatnak, hogy merre s hova forduljon fény után. Nap felé, vagy ritka csillag felé. S az irányt, ha bölcsek a szülők, a tükör erejéhez mérik. Aztán van, aki csak úgy önmagától fordul erre-arra s keresi azt, ami szépet ígér, vagy ami megnyugtat. S én ilyen gyermek voltam.

Anyátlanul nőttem fel, s ez magányossá tett. Az anya lelkének melege olyan, mint a tavaszi napfény. Egészséges növények nem nőnek nélküle.

Magamban élő, furcsa, vad gyerek voltam. Kifelé megneveltek, s ezáltal sokszor becsaptam a környezetemet, kik kedves buzgósággal fáradtak azon, hogy eloszlassák magányomat, s nevettetésemre sokféle mókát kieszlettek. Nevettem nekik, szorgalmasan és udvariasan, de belül egészen egyébre gondoltam, és nem

figyeltem rájuk. Éltem a magam külön belső életét, s mert nem volt senki, akinek elmondhattam volna, lassan megnőtt ez a bennem lakó élet, széles lett és nagy, mint egy fekete vadaskert, és fallal zárta el tőlem azokat, akikkel együtt éltem.

Néha megpróbáltam beszélni apámnak a magam belső dolgairól, de apám ritkán volt akkoriban velem, elfoglalt ember volt különben is és lelki dolgokban felületes. Az ő szemében tulajdontárgy voltam, a tulajdontárgynak pedig nincs joga ahhoz, hogy külön élete legyen. Simulnia kell az őt vezérlő rendelkezésekhez, s a belső élet papos mese – hirdette apám – gyermeknek nincsen lelki élete, nevetséges beszéd.

Apám olyan volt a családban, mint egy jószívű, léha, zsarnok császár. Véleménye parancs volt, s a vita feldühítette. Az ellenvélemény személyes sérelemszámba ment. Ítéleteiben sokszor kézzelfoghatóan tévedett, s bár tudtuk, hogy maga is belátja tévedését, mégis körömszakadtáig és felbőszülve védelmezte állításait, melyeket ő maga sem látott igazaknak. Ezért mindent reáhagytak, hogy ne bosszankodjon, s ez elbizakodottá tette. Rajta kívül másnak igaza nem lehetett nálunk.

Apám nagyon szeretett engem s én is nagyon szerettem őt. Mégis idegenek maradtunk egymás számára. Mert érintkezésünk lelkiekben felületes maradt. A lelki kérdések boncolgatása s a bennük való elmélyedés, a fejlődő lélek nyomon kísérése rendszeren kényelmetlen feladat, s apám nagyon kényelmes ember volt.

Emlékeim zavarosan és rendületlenül sorakoznak egymás mellé, egészen legsötétebb gyermekkoromig. Legrégibb közülük egy árvíz. Ha számítom az időt, talán három vagy négyéves lehettem akkor. Házunk előtt volt egy kicsike domb, s azon a dombon laktak az állataim. Istálló volt ott, ökrökkel, lovakkal, galambdúccal s egy sánta fakutyával. Meg egy vén szürke elefánttal, de az nem tartozott szorosan az istállóhoz.

Előbb azt mondtam: házunk, istálló, állataim. Hát ez nem egészen így volt, ha igazságos akarok lenni. A ház apámé volt és senki másé benne. És sem istálló, sem állataim nem voltak soha egészen az enyéme. Apámtól kaptam őket, és tulajdonképpen övéi is maradtak. Ha olyasmit csináltam velük, ami neki nem tetszett, megszidott, s így sohasem éreztem a játékaimat egészen a magaménak, habár nagyon szerettem a játékokat.

Az árvíz a kert felől jött, mint egy nagy szürke élőlény. Hason csúszva bújtt elő a fák közül, s a kavicsos úton alattomosan lopakodott felénk.

A házban izgalmas készülődés folyt. A földszinti kamrákból hordták föl a padlásra a sok ennivaló holmit, emlékszem, a szememet tátottam, annyi befőttet vittek. Béres szekerek földet hordtak a ház falai mellé, s az úton lassan nyújtózkodva közeledett az árvíz.

Én a kicsi dombon ültem, állataim között. Néztem a kert felé, az egyenes, hosszú, széles útra s éreztem a veszedelmet, ami jött. Lassan jött és halkán nyúlálva, mint egy óriási hernyó. Puhán kúszott előre a kavicsokon, minden kis

göröngyöt megtapogatott, minden fűszálát átfogott előbb, s csak azután lépett egyet. Láttam közeledni az úton s a fű között, ahol úgy bujkált, mint ellenség az erdőn. Éreztem a szagát, folyószaga volt, iszapos és nyers szaga, mint a békának, vagy a folyóknak este.

Az alattomos szürke ellenség odaért a dombocska alá. Megtorpant előtte, egy percig mozdulatlanul tétovázott, aztán lassan elkanyarodott két oldalra s kezdett bekeríteni.

Figyeltem a víz minden mozdulatát. Már nem egy nagy elnyúlt élőlénynek láttam, hanem sok apró ellenséges mozdulatnak, mely készült elfoglalni mindent. Új és új csapatai törtek elő a gyeptől s gyorsulva közeledtek. Egy perc, s mögöttem összezárult az árvíz két karja, és én sziget lettem.

Ezt a sziget-érzést sokszor éreztem azóta is. Akkor döbbenetes volt, ijesztő és iszapszagú. Még nem tudtam, hogy mi az, amit érzek, de valami névtelen sötétség szorított össze, s csak nézni tudtam és hallgatni csöndben. Azóta sokszor érzem ugyanazt, és megtanultam, hogy a bezáruló magány árasztja ezt az érzést. Mikor az elhagyatottság összecsukódik körülöttünk és megérezzük, hogy egyedül vagyunk ezen a világon. Egyedül vagyunk, és körülöttünk iszapszagú, szürke, idegen árvíz, mely szigetté teszi az életünket.

Akkor még nem tudtam, hogy mi az, amit érzek. Ültem csendben a dombocska tetején s néztem a vizet, ahogy lassan a lépcsőig ért és lassan kúszott fölfelé rajta. A házban szaporán folyt a munka, apám valahol az istállóknál kiabált, velem s a vízzel senki sem törődött. Már a domb alját kezdte lepni, mikor az egyik cselédnek eszébe jutottam. Hangos sikítózással rohantak ki hozzám a konyhabeli fehérnépek, belegázoltak a vízbe, mely már bokájukig ért, fölkaptak és bevíttek a házba.

– Az ökröket is, az istállót is, az elefántot is! – kiabáltam rémülten és kétségbeesve, de nem figyeltek rám. Önmaguk ijedelmével voltak elfoglalva, hogy mi történhetett volna, ha nem jutok eszükbe.

Fent az emeleten nagy rendtelenség volt. Emlékszem, ahogy keresztülvittek a szobákon, bútorok és ládák között evickéltünk. Nem csak láttam, de éreztem is a rendtelenséget, mint ahogy az ember a jót vagy a rosszat érzi, vagy a jó s a rossz között való érzéseket. Éreztem a rendtelenséget, mint valami riasztó érzést, mely elsötétítette a szobák otthonos hangulatát. Ezt az érzést gyakran éreztem később is, házunk mindig hajlamos volt a rendtelenségre. Ez az érzés tett sokszor otthontalaná otthonomban, s oltott belém valami megnevezhetetlen ködös vágyat arra, hogy másoktól független saját otthonom legyen. Minden rendtelenség átveszi az őt létrehozó emberek szagát, színét és hangulatát. Ezért van az, hogy csak a magunk alkotta rendtelenség sugároz felénk otthonosságot, mások rendtelensége fanyar hangulatokat ébreszt.

Annak a rendtelenségnek akkor cseléd-szaga volt. Nyugtalanító és idegen. A máskor fényes padlón poros és sáros lábnyomok, puha és meghitt bútoraink

félretolva s közjük zsúfolva letről hozott szekrények, dohos kamarapolcok, hordók, csebrek, szalmazsákok.

Ahogy szabadon mozoghattam, futottam az ablakhoz s kerestem szememmel a dombot, meg az állatokat rajta. A víz azalatt annyit nőtt, hogy összeszorult tőle a torkom. Már éppen csak a domb teteje látszott ki belőle s fázva és félve ott borzongott a víz közepén piros födeles kicsi istálló s szomorú arcú állataim. A lábuk már vízben volt s otromba, szürke hullámok nyalták őket.

Kiabálni kezdtem, de nem volt a közelemben senki. A földszinten lármásan sűrűgtek az emberek, nem értek rá törődni velem. S a víz nőtt. Nagy szennyes hullámok jöttek a kert felől, morajlás is hallatszott onnan, ijesztő és roppant félelmetes.

Apám szaladt keresztül a szobán.

– Mit bögsz már megint! – förmedt reám idegesen.

– Az istálló – szipogtam elkeseredve és ijedten –, az ökrök, a lovak s az elefánt!

Apám mérgesen legyintett s tovább szaladt. Neki is istállóval, ökrökkel és lovakkal volt baja, s azok mellett az én istállóm csak játéknak számított. De azért hallottam, amint odakiáltott kint az inasnak.

– Eridj, Sándor, hozd be a gyerek játékait onnan előlről, eszi a fene miattuk!

Akkor már olyan sűrűn jöttek a hullámok, hogy az istálló tetejét érték s néha átcaptak fölötte. Faágak és deszkák úsztak a vízen s egy úszó fadarab leütötte az egyik ökröt a dombról. Egy pillanatig még láttam a fejét felbukkanni valamivel odébb, aztán eltűnt örökre.

Sándor, az inas, felgyűrt nadrággal lábolt a ház előtt. Térdén felül ért a víz, s bár hangját nem hallhattam, mert csukva volt az ablak, szája mozgásán láttam, hogy káromkodik. A dombig lubickolt, felkapta az elefántot s igyekezett vele vissza a ház felé. A többit már nem látta meg a vízben, azok ott maradtak.

S ebben a percben megéreztem, hogy végük van a lovaknak, az ökröknek, az istállónak, a galambdúcnak s a sánta kutyának. Még nem tudtam akkor a halálról, de tudtam, hogy az állataimnak végük van s ez olyan érzés volt, hogy később, mikor a halállal találkoztam, ráismertem erre az érzésre. Két hullám között még egy pillanatra láttam az istálló piros födelét felcsillanni, s olyan volt, mintha ez a nedves piros szín két karját tárta volna felém. Aztán nem láttam meg többet soha az életben.

Rémület bővült az ablakhoz. Csak néztem a vizet s a lovakra gondoltam, az ökrökre, a törött lábú fehér kutyára. Néztem mereven a vizet, ahol lenniük kellett, s aztán elkezdtem sírni. A sírás zokogássá nőtt, s emlékszem még, hogy apám szidott, s aztán a szájamra ütött, mert nem akartam abba hagyni a bögést. Többre nem emlékszem abból az időből.

A kicsi domb ott a ház előtt s az árvíz, ahogy elnyelte lassan, sokszor az eszembe jutott azóta is, anélkül, hogy emlékét idéztem volna. Sokszor láttam azóta

is azokat a szennyes, iszapszagú, alattomos hullámokat, ahogy jöttek, ahogy körülfogták a dombot s elnyelték azt a világot, ami az enyém volt. Gyakran találkozom azóta is velük, ma időnek nevezem őket s lassan nyelik el mellőlem a napokat, játékaimat, amikkel halálosan komolyat játszom, nyelik el napról-napra azt, ami kedves.

Erről a távoli korról csak zavaros emlékeim vannak. Tudom, hogy sokat voltam egyedül, mindenféle asszonyszemélyre bízva, akik keveset törődtek velem, s ez jól is volt úgy. Kevés közülük is volt hozzám, s az életemhez, amit belül, magamban éltem. Néha városon voltam, néha falun. Csak arra emlékszem világosan, hogy egyszer anyámhoz vittek.

Hosszú ideig várakoztam egy csúf, szürke városi házban s az a ház, tudom, Budapesten volt. Ott már igazán egyedül voltam, csak egy öreg inas nézett utánam néha. Napok teltek ott el, borzasztó hosszú napok. Az utcára nem volt szabad kimenni, csak a lépcsőn s egy zárt, szűk udvaron játszhattam. Egyetlen játékom egy szürke gumilabda volt, s ezzel töltöttem az időt, meg a házmester fiával, akit Aladárnak hívtak.

Lompos, szürke napok után fedeles kocsi állt meg a kapu előtt, abból kikickergett egy csúnya öregasszony s azt mondta, hogy értem jött, ő viszen anyámhoz. Elbúcsúztam Aladártól s bebújtam a fedeles kocsiába. Az elindult velem, s az öregasszony egyre beszélt, hogy milyen jó barátok leszünk ezután.

Emlékszem, hogy vonatra ültünk s borzasztó sokat mentünk vele. Hosszú utazás után egy másik nagy idegen városba érkeztünk, s abban a városban lakott anyám.

Arcára alig emlékszem vissza. Szép, szomorú, barna asszony alakja ködlik fel néha lelkem tükrén, ki zongoránál ül és halk dalokat játszik. Valami szóval ki nem fejezhető puhaságára emlékszem csupán, ami nézésében, sok barna hajában és szelíd szavaiban volt. Ez a puhaság így együtt az anyám.

Arcára nem emlékszem már. De emlékszem, hogy egy nagy könyvesboltban megvettük Dörmögő Dömötört s én már tudtam olvasni egy kicsit. Kis sárga íróasztalom volt, tetején villanylámpa, s délutánoként, mikor sétából megjöttünk, odaültem a lámpa alá s olvastam a vastag zöldes kötésű könyvet. Néha nem értettem egy-egy szót, s az ilyent aláhúztam piros ceruzával. A kisasszonyt, akit mellém adtak, nem kérdezhettem meg, mert nem tudott magyarul, osztrák volt szegény. Este bejött anyám s ő elmagyarázta a szavak értelmét, amiket aláhúztam. Tudom, hogy tőle tanultam ezt a szót: selyma. S tőle tanultam ezt is: motoszkál. Meg azt, hogy himpellér.

Tudom, háború volt akkor a világban, s apám is benne huszárkodott. Séta közben a kisasszony osztrák katonákat bámultatott velem, de én nem rajongtam az osztrákokért, s a magyar huszárokat dicsértem helyettük. Ezért az osztrák kisasszony sokszor megharagudott rám és beárult anyámnak. Emlékszem jól, anyám egyszer megkérdezte tőlem.

– Miért haragszol az osztrákokra, fiam?
– Mert a császár is osztrák! – mondtam s éreztem a dacot mellemben feszülni.

– De a császár jó ember – igyekezett anyám megbékíteni.
– Kutya osztrák! – vágtam ki gyorsan, de éreztem, hogy nem az én szavaim ezek.

Anyám elszomorodott.

– Kítől hallottad ezt? – kérdezte.

– Apámtól – feleltem büszkén.

– Nem szép apádtól, hogy ilyeneket mond – mondotta csöndesen anyám –, most ő is a császár katonája.

– Ó aztán nem! – vettem fel a fejemet. – Ő Magyarország katonája! Huszár!

– De Magyarországnak a császár a királya!

Ezen aztán napokig gondolkoztam.

A ház, ahol anyám lakott volt akkor, egy hegynek szaladó utca tetején fészkel, s az utca tele volt mindig varjúval és otromba nagy szenes szekerekkel. Ordítottak mindig a fuvarosok s ostornyéllel verték a lovakat, azok pedig kapaszkodtak szegények, csúsztak, botorkáltak, nyögtek és néha összeestek. A varjú s a kínlódó lovak maradtak meg emlékezetemben abból az utcából, s azóta is felködlik képe sokszor, ha vert lovat, vagy háztetőn gunnyasztó varjakat látok.

Emlékszem a karácsonyra is, amit ott éltem meg, anyámmal. Emlékszem egy szép karácsonyi boltra is, belül emeletes volt és tele csodálatosan szép holmival. Az utca nevét is tudom, ahol a bolt volt: Kärtnerstrassénak hívták. Emlékszem a karácsonyfára is. A zongora mellett állt és éppen a mennyezetet érte. Sok-sok játék volt körülötte, vár és katonák, ágyúk és lovak, fák és sövények, minden, ami ahhoz a háborús világhoz kellett. De könyveket is kaptam, s azoknak jobban örvendtem, mint a katonáknak.

Emlékszem, azon a karácsonyon becsaptam anyámat. Már ünnep előtt titokzatos dolgok történtek, angyalhaj hevert a szőnyegen, fenyőszag volt, de én tudtam, hogy mindez csak érettem van. Tudtam, hogy nem angyal hozza a karácsonyfákat s a játékokat sem ő, hanem boltokban árulják s pénzért veszik. Láttam otthon, mikor a cselédek a karácsonyfával bajlódtak, apám vadászni volt, s estére készen kellett legyenek vele. Én is segítettem nekik olyankor a díszítésnél. Nem kívánta senki, hogy higgyek az angyalban.

De éreztem, hogy anyám nem tudja ezt s szeretné, ha hinnék benne. És hittem. Színészkedtem neki s szaladtam az ablakhoz, ahol éppen akkor röpült át az angyal. Örvendtem a fenyőszagnak s megtaláltam az elhullatott aranyhajszálatát. Itt járt az angyal – súgtam titkolódva, s anyám örült neki, mint egy gyerek.

Emlékszem még egy idegen emberre, aki néha anyám mellett volt s ott állt a karácsonyfánál is. Jelenléte zavaró volt, s tudom, hogy barátságtalan voltam hozzá,

pedig sokszor kaptam ajándékot tőle. Arcára nem emlékszem, csak arra, hogy barna ruhában járt s professzor úrnak címezték a házban.

Emlékszem még egy fekete pudlira, furcsán volt nyírva, ki tudta nyitni az ajtókat és Trefinek hívták. Lakott velünk egy Maxi nevű sárga tacsó is, ez néha rosszul viselte magát a szobában, s olyankor elbújott az ág alatt.

Aztán nem tudom, hogyan történt, de egyszerre nem voltunk Bécsben többet. Kis osztrák faluban laktunk, mely azért olyan volt éppen, mintha város lett volna, csak a házak nem álltak olyan szűken egymáshoz szorítva, s a közelben erdő is volt, meg patak.

Emlékszem, mindennap sétáltunk az erdőn, nagyon rendez és kulturált erdő volt, széles utakkal. Barnák voltak a fák, barna volt a fák alatt, s nyirkos avarszag lengett körülöttünk. A két kutya rigókat kergetett a bokrok között, s mi mentünk egymás mellett az úton, és nem beszélünk semmit.

Utolsó képem anyámról, amit lelkemben őrzök, abból az erdőből való. Csevegő patakon át fehérlő nyírfahíd. Azon egy percre mindig megálltunk. Néztük a surranó vizet, anyám meg én. Párak csúsztak elő a fák alól, nyirkosak, alattomosak. Csend volt a barna erdőn, élettelen csend.

Egyszer felnéztem anyámra. A híd karfáját fogta s elnézett messze a fák közé. Csak nézett s én tudtam, hogy nem látja a fákat és nem lát semmit, ami körülöttünk van. S szomorú, sápadt arcán két csillogó könnycsepp ereszkedett alá.

Ez az utolsó kép anyámról, amit lelkemben hordok. Másnap vonatra tett, s többet nem láttam soha. Olyan forró volt a csókja ott a lármás, szénszagú állomáson, hogy még ma is érzem.

Azóta sok idő eltelt s most szobám négy fala között újra felködlenek ezek a képek s köztük anyám emléke, mint elhagyott, szomorú látomás. Valahol lelkem mélyén nagy üres szobát őrzök, mely ezekkel a ködképekkel van tele. Ha belesek oda a kulcslyukon, tekintetem kongva vetődik falról-falra, s fázva húzódok odébb. Ez az ürességgel telt szoba az én régi gyerekszobám.

Hogy elhagytam anyámat, újra ott álltam a rendetlen élet közepén, mely otthonom volt. Sokan laktuk a házat, rokonok, s én mégis egyedül voltam benne. Apám a háborúból ritkán jött haza, akkor is csak úgy átfutott közöttünk, mint üstökös a rendetlen csillagok között.

Egy nap aztán úgy érkezett haza, hogy jövetelétől minden megváltozott. A rokonok elköltöztek onnan, csend lett és zúzmarás árvaság. Aztán az öreg dajkám, ki gazdasszonynak maradt a házban, megmondta, hogy új mamát kapok.

Újmama. Valami furcsa, izgalmas fogalom volt. Nem kellemetlen és nem ellenséges, bár a cselédek, akikkel együtt éltem, könnyes szemmel sajnáltak akkor és mesékre emlékeztettek a gonosz mostoháról. Barátságos, szelíd fogalom volt az újmama fogalma. Valami közeledő puhaságot jelentett, lágy szavak zenéjét, simogató érzések illatát jelentette, s magamban üldögélve hosszú délutánokon izgalommal barátkoztam ezzel a szóval.

Nevelőm, mert akkor már olyan is volt, ünnepi beszédre tanított. Aztán egy ragyogó szép májusi napon felöltöztettek új ruhámba s virágcsokrot adtak a kezembe. Az újjáfestett ház tele volt virággal, s tetején két széles zászló lengett. Ünneplőbe öltöztek a cselédek is, apámat vártuk s újmamát, akit hozni fog.

Úgy emlékszem, mintha csak ma lett volna. A ház végiben ültem, fehér kerti padon, ahonnan látni lehetett hosszában a völgyet, mely kékvizű tavat ringatott karjai között. Mellettem ült kis sárga tacsónk, Menyecske s én beszéltem hozzá.

– Ne búsulj, Menyecske – mondogattam neki –, ezentúl jó lesz minden. Újmama szeretni fog téged is, ne búsulj, Menyecske.

Nem tudtam volna szavakba foglalni, hogy miért lesz jó minden, de az újmama szónak puha, lágy íze volt, s magam is annyi virágot szedtem, és a ház úgy tele volt virággal, hogy éreztem, ennyi virág csak jóságot és szelidséget hozhat a házba.

Aztán megjöttek. Ott álltam a ház ajtajában roppant izgalommal, röpülni és kacagni szerettem volna az örömtől, s szorongattam kezemben a virágokat. Megálltak a felvirágozott lovak, s a kocsiból kiszállt apám s vele egy asszony, sárga bőrkabátban, bőrsapkával a fején. S én mondtam a beszédet, ami így kezdődött:

– Szeretett apám és anyám!

Most, ha visszagondolok erre a beszédre, szeretném megpofozni magamat miatta s azt az ostoba nevelőt, aki megtanított reá. Mert otromba, durva család volt az, hogy anyámnak szólítottam egy asszonyt, aki nem volt az anyám. A gerinctelen nevelő úr szolgálai alázata elfogadtatta velem látatlanba apám ítéletét, bírálat nélkül, parancsszóra. Talán ha nem mondom azt, hogy anyám, minden másképpen történt volna. De nem kellett küzdjön érte, hogy elfogadjam, mert elfogadtam már, mielőtt láttam volna, s ő csak tudomásul kellett vegye, mint köteles áldozatot.

Elmondtam a beszédet, átadtam a virágokat és vártam. Vártam, hogy most csoda történik, ölébe kap újmama, megölel, megcsókol, s én leszek a világ közepe. Úgy szerettem volna egyszer már a világ közepe lenni.

Apám sietve lehajolt és homlokon csókolt.

– Kedves – mondotta a bőrkabátos asszony s kesztyűs kezével megsimogatta az arcomat.

Azzal félretoltak az útból s egymásba karolva fölmentek a lépcsőn.

Így történt. A kocsi elhajtott, a cselédek elszéledtek, suttogó bírálatokat ejtve az új asszonyukról. Az öreg gazdasszony könnyes szemmel megölelgetett, jaj lelkem, lelkem – sóhajtgatta, aztán elhúzódott ő is a konyha felé.

Magam maradtam. Kicsit álltam még az ajtóban, döbbenve és megriadva, s valami olyan üres volt bennem, hogy kongott félelmesen, mint egy elhagyott lakás. Nagyon fáradtnak éreztem magamat, szerettem volna elnyúlni a földön és fel se kelni többet.

Hideg kutyaorr érintette meg a kezemet. Menyecske volt. Rám nézett csillogó fekete szemével és én megértettem, amit mondani akart. Megveregettem keskeny, okos fejét, s lassú vánszorgással a kert felé indultam.

Zsongott a langyos májusi délután, virágos bokrokon méhek döngtek, s egy fülemile nótázni próbált. Mégis hideg volt a világ, hideg és elhagyatott, mint mindig, ha nagyon várunk valakit és megtudjuk, hogy nem jön el soha.

Bandukoltam a széles kerti úton s Menyecske mellettem, mint egy hűséges öreg barát. Aztán a széles útról letértünk egy elhagyott ösvényre, ahol a fák szomorúbbak voltak és sötétebb az árnyék.

A titokzatos őzbak

Így indult el az életem, mely azóta sok céltalan, bolondos arabeszkkal cifrázta tele a vénülő időt. Bennem s körülöttem szélesre tágult a magány, s messze, kívül a kerítésen jártak-keltek az emberek, kik életemet irányították.

Abban az évben, hogy apám megházasodott, sokan jártak hozzánk. Többnyire olyanok, kiket nem ismertem eddig, s kik, bár szeretetre méltóak voltak és kedvesek, egy kicsit mindig úgy néztek reám, mint ahogy egy alkalmatlan holmira néz az ember, olyanra, aki teherként ül a boldogság nyakán. Éreztem, hogy az újonnan jött embereknek valami ilyen felesleges teher vagyok, ha nem is mondják soha, s ezért inkább csak a fákkal barátkoztam s az állatokkal.

Szép nagy kertünk volt, nagyanyám ültette. Amikor csak lehetett, ott bolyongtam a fák alatt, elképzelt álmokat játszottam, s hallgattam a madarak s a szelek beszédét.

Sokszor megkérdezte apám, ki dolgos embert akart faragni belőlem: – Mit csináltál egész délután?

– Semmit – feleltem én ilyenkor s apám mindannyiszor megharagudott.

De hogyan is mondhattam volna meg neki, hogy falvakat és városokat építettem, vagy kőborló vitéz voltam, ki sárkányokkal küzdött, vagy hogy a harkállyal beszélgettem, ki végigkopogtatta a beteg vackorfát, orvosságot írt fel neki egy gyertyánlevélre, s azt kellett elhoznom a rétről.

Következő évben puskát kaptam apámtól, ami nagy dolog volt. Tízéves voltam már akkor, s kis kétszövű húszas puskámmal elindultam egy zezugos, izgalmas, magányos, de csodaszép ösvényen, melyet azóta sem hagytam el soha.

Vadász lettem.

Első vadászélményem abból az időből való. Még háború volt, s a felső udvarban orosz foglyok dolgoztak a cséplőgépnél. Szép meleg nyár, s mi tele vendéggel, kik vígsággal lepték a házat, mint a verebek. Augusztus vége lehetett, azt hiszem. Szabad volt nyúl-lesre mennem. Tátival, öreg vadőrünkkel haladtam a dülőúton, tarlók és langyos kukoricaföldek között. Vállamon cipeltem a puskát, mit apámtól kaptam. Kegyetlenül nehéz volt, majdnem földig ért.

Táti ment elől s én mögöttem. Sohasem felejttem el azt az utat. Meleg volt, s én trikóm fölél szürke szövetkabátot vettem, mert a trikó fehér, s attól félnek a nyulak. Emlékszem, azt a szövetkabátot unokabátyámtól kaptam, kinek szűk volt már. Majdnem minden ruhámat tőle kaptam abban az időben, s ez jó volt, mert már akkor ruházatom gondja egyedül az én gondom kellett legyen, más nem sokat törődött azzal, hogy mit húzok magamra. Arra a szövetkabátra pedig különösen jól emlékszem, mert évekig hordtam még, míg egészen széjjel nem szakadt. Nagyon szerettem azt a kabátot. Őv is volt rajta és négy jókora zseb.

Szóval izzadtam a kabátban s vállamat nyomta a fegyverszija. Izzadt a kezem és ahogy a fegyver csövét fogta, valami különös szag keletkezett. Sokszor találkoztam azóta is ezzel a szaggal. El is neveztem magamban nyári fegyverszagnak. Talán az acél, a fegyverolaj, a napsugár s az izzadt kéz találkozásából keletkezik, igazán nem tudom, mert nem gondolkodtam rajta sohasem. De akkor éreztem életemben először azt a szagot. S akkor mentem először igazán vadászni, komoly nagy vadra. Nem szarkára, varjúra, verébre vagy patkányra, mint addig. Nyúlra. Igazi komoly nyúlra, igazi komoly puskával. Talán onnan van, hogy ez a szag úgy beleszívódott az emlékezetembe s valahányszor megüti az orromat, langyos táblák között kanyargó dűlőutat látok, aláhajló napot, zöld, fülledt, puha erdőszélet, ahova akkor mentünk.

Soha a világ olyan békés, szelíd és mégis titkos izgalmaktól fűtött nem volt, mint akkor. Már este nehezen aludtam el, amikor megmondták, hogy másnap nyúllesre mehetek. Reggel alig virradt, már kiszöktem az ágyból, pedig a les csak esti mulatság, s estig sok idő volt. Takarítottam a puskámat, válogattam a történetek között s mindegyre a napot néztem, hogy mikor kezd már lefelé fordulni. Aztán az is eljött, a szelíd, békés délután. Álmosan zümmögött a cséplőgép, s mi mentünk a kanyargó ösvényen, barna mezők között szótlanul, s a világ nagy nyárvégi békessége összekeveredett bennem az izgalommal.

Áthaladtunk a falu melletti kicsi erdőn. Hűvös avarszag csapott az orromba, titokzatosan suttogott a cserjés, langyos, jó szagú szellő járt, s én izgatottan figyeltem be a lombok alá. Azóta sokszor voltam vadászni zöld augusztusi erdőn, langyos nyárvégi melegben. Ismerem jól a búcsúzó erdőlomb kesernyészagát, a napszitta levelek összesűrűlődéséből keletkező furcsa zajt, mely olyan, mintha láthatatlan kezek motoznának szerte a homályban. De az az érzés, amit akkor éreztem, mikor először haladtam keresztül fegyverrel a vállamon az augusztusi erdőn, örökké nyomon kísér. Felködlik bennem minden augusztusban újra meg újra.

Őreg Táti előttem bandukolt, lassú nyugodt léptekkel. Meglehetősen lármásan ment, hátán a fényes csövű fegyver minduntalan odaütődött a nehézszagú, feketére zsirozott vadásztarisnyához s koccant a fényes rézkarikán. Jól emlékszem még ma is arra a tarisnyára. Láncok csörögtek rajta és tele volt mindenféle titokzatos szent holmival, olyan volt, mint egy varázsló csodatarisnyája. Évekig, egy egész

évtizedig vágytam, hogy legyen nekem is olyan szurtos fekete vadásztáskám, tele mindenféle nagyszerű és titokzatosan szép dologgal. Ma már nekem is van olyan. De nincs benne semmi szép és titokzatos holmi s ez néha nagyon szomorú. Pedig van ott is minden, ami Táti tarisnyájában volt: töltény és bicska és spárga, golyóstöltény vaddisznóra és külön goromba sörét rókának. És van kutyalánc is rajta és kis lógó szíjacskák, és éppen olyan szurtos szaga van, mint annak a másiknak volt. És mégsem ugyanaz. Évekig tűnődtem, hogy mi lehet az oka. Aztán egyszer megleptem a fiamat, amikor fogason lógó tarisnyámban turkált. És akkor egyszerre ráismertem, hogy ez az a tarisnya, éppen ez az, amelyik akkor Táti vállán fityegett. Mert éppen úgy csillogott a fiam szeme, s úgy nézett a sok titokzatos holmira s a tarisnyára, mint és akkor, mikor azon az emlékezetes augusztusi estén az erdőn áthaladtunk.

Egyforma, lassú léptekkel ballagott Táti, kezét a fegyver csövén tartotta, lefele nyomva azt, hogy a puská piszkos fekete agya hátul fölfelé állt, s felém mutatta a rajta levő vésést: Bartha János 1908. Abban az évben született a puská is, akárcsak én.

Lábujjhegyen mentem mögötte, habár senki sem mondta, hogy úgy kell menni. De éreztem, hogy másképpen nem lehet. Azóta is mindig úgy járok az erdőn, ha nem is vadászom. S valahányszor valaki előttem jár erdei úton, s nehéz léptekkel zörögve halad, ugyanazt a bosszúságot érzem, mint akkor régen, mikor Táti ment előttem botladozva s köhögve is közben.

Átmentünk a kis falusi erdőn s a tisztás másik oldalán be a Gyertyánosba. Újra erdő közt haladtunk s a fák alatt titokzatos homály kísért. A Gyertyános túlsó felén, hol a szántóföldek kezdődnek, egy görcsös szélfa alatt megálltunk. Ma már nincsen meg az a fa, mint ahogy egyetlenegy régi fa sincsen meg azon az erdőn. De azért a helyét tudom most is. A nap már eldőlt, az ég alját söpörte. Fölötte piros felhőpázmák pihentek mozdulatlanul, mint száradó vásznai dolgós angyaloknak. Alattunk sárga, aszott tarlók terültek el, lentebb zöld kukoricások s köztük keskeny kanyargó úton emberek haladtak hazafele, teheneket s juhokat terelve.

– Na, itt leülhetünk – mondta Táti dörmögő vén hangján.

Helyet keresett a bokrok között, topogott, ágakat igazgatott, tördelt, hajlítgatott. Aztán leültünk. Elvette a puskámat, megtöltötte. Söhajtott, köhentett néhányat, a szurtos tarisnyából pipát, dohányzacskót kotort elő, majd kovát, taplót s pipára gyújtott. Vastagon omlott a füst a pipából, a szellő elkapta játékosan s vitte a tarlók felé. Táti utána nézett súlyos figyelemmel, aztán dörmögve megszólalt, s komolyan, mint egy kinyilatkoztatás.

– Ma lövünk nyulat. Jó a szél.

Némán figyeltem minden mozdulatát. Szent és titokzatos szertartásnak éreztem az egészet, az ágak félrehajlítását, a leülést, a fegyver megtöltését, a pipát s a füstöt, ahogy a tarlók felé szállott, mint könnyű szürke fátyol s hirdette, hogy nyulat lövünk azon az estén. Csendben ültünk. Csupán a pipa szortyogott s a füst

szállt lenge gomolyokban. Mozdulatlanul ültem a földön, csupasz térdeimen keresztbe fektettem a súlyos fegyvert és vártam.

Titokzatos szép este volt. Talán soha azóta nem volt olyan este több. A nap beszállt a Fundatura gömbölyű magfái közé, mint pihenni térő arany sasmadár. Halkultak a fények, a szemközti hegyoldal álmos-barnára vált, s hátunk mögött az erdő fái közt sötét árnyékok kezdtek sűrűsödni. Halványodtak a felhők, az ég gyöngyszínű lett. Láttam egy csapat vadrucát átsuhogni a tarlok felett, s a tóról odahallatszottak a békák. Mondom, csodálatosan szép este volt. Talán soha nem volt több olyan. A csend puha volt és tág, mint egy nagy átlátszó harang. Mint maga az égbolt, mely a mozdulatlanságot őrizte felettünk.

Szúnyogok gyűltek elő a bokrok közül, kárörvendő gonosz kis népei az erdőnek. Gúnyos hangjukkal körülzúnyogtek, arcomra, kezemre, csupasz lábszámra szálltak s véresre kínoztak minduntalan. Mégis alig figyeltem őket. Megbénított a súlyos hallgatás, amit az alkonyodás az erdőre nyomott. Nehéz volt megmozdulni, borzasztó nehéz. Mintha ólomból lettek volna a karjaim, mintha láthatatlan szálak kötöztek volna le, mintha félnem kellett volna attól, hogy a mozdulat valamit összetör, vagy megvágom magamat a csendben. Csak néha simítottam végig a lábamon, vagy arcomon, pedig úgy kínoztak az apró bestiák, hogy a könnyem is majdnem kicsordult már. De Táti ilyenkor is rosszállólag tekintett reám, s én mindannyiszor megszégyelltem magam.

Aztán élni kezdett mögöttünk az erdő. Ez csodálatosan izgalmas volt. Rejtelmes furcsa élet indult a hátam mögött, itt is, ott is moccan valami, apró ágak recscentek a sötétben, halk moszatolás indult, megszűnt, újra kezdődött. Szorongattam a fegyver csövét s néztem mozdulatlan szemmel az összehajló fák közé, ahol már a sötétség volt az úr s a szívem vert, idegesen és dideregve. Azóta is nagyon ritkán vert úgy.

Kint egyre szürkébb lett minden. Hűvös szellő támadt s elterelte az alkony langyos sültalma-szagát. A távolodó dombok kékes párákat szóttek a völgy fölé. Két szürkevarjú jött s károgra alábillent a fák közt. Aztán sokáig nem mozdult semmi.

Nem tudom mennyi idő telhetett el így. Egyszerre csak éreztem, hogy Táti megérinti a vállamat. Felrezzentem, a szívem hevesen verni kezdett. Az öreg csontos ujjával az erdőszélre mutatott. Talán száz méterre tőlünk egy nyúl bukducscsolt. Lassan, kényelmesen billegette magát, olykor megült, egészen görbe lett, mint a púpos ember. Majd felegyenesedve figyelt, hosszú kanálfüleit ide-oda mozgatta, billegett néhányat s újra megült. Legelt egy kicsit, aztán játékosan ugrott s elbukducscsolt a tarlok felé.

– Álljunk fel – dörmögte rekedtes hangon az öreg.

Engedelmeskedtem. Kezem szorosan markolta a puskát, szemem a szürkületben nyúló tarlót szántogatta a nyúl után. Csend volt, semmi sem mozdult. Mintha az egész világ megállt volna azon az estén.

Aztán egyszerre megláttam valamit az erdőszélén. Éppen ott, ahol a nyúl ült az előbb. Olyan csodálatos volt, olyan nagyszerű, hogy megbizsergett belé a hátgerincem s a szemem kerekre kitágult. Soha, soha nem fogom elfelejteni. Az erdő szélén fent, élesen és keményen felrajzolódva a halvány Sárga nyugati égre, egy őzbak állott.

Talán a vér is megdermedt bennem egy percre, olyan valószínűtlenül gyönyörű látvány volt. Sohasem láttam még őzbakot addig. Csak az őzikét ismertem, ami képeskönyvekben van, meg a mesékben. A kiszolgáltatott, szelíd, ártatlan, gyöngé őzikét. De az ott nem őzike volt. Szívdobbantó, nagyszerű szobor volt, büszke és fejedelmi szobor, gögös és megsemmisítő, mintha az erdők fejedelme állt volna ottan, a titokzatos, a bátor, a büszke, a legyőzhetetlen. Pompás vonalai élesen váltak ki az égből, fejét feltartotta, egyenesen, szikáran. Karcsú agancsa felnyársalta az első csillagot.

Sokáig állt ott mozdulatlanul. Nem tudom, meddig. Már nem volt idő, már semmi sem volt. Csak őt néztem s a lélegzetem is elakadt, talán a szívverésem is. Nem tudom meddig állt ott, meddig néztem úgy. Lehet, hogy csak egy másodperc volt az egész, lehet, hogy hosszú percek sorozata. Csak azt tudom, hogy egyszer hirtelen megfordult, s magasra tartott fejjel lépett néhányat, büszke, királyi mozdulattal, s eltűnt az erdőben.

Még ma is látom. Néha igazán nem tudom, valóban élő állat volt, vagy csak egy látomás. Azóta sokszor jártam ott, s azon az erdőszélén mindig az eszembe jutott. Azóta sok-sok őzbakot láttam már, erdőszélén, vágottban, sűrűségben, azóta sok-sok őzbak esett már össze véresen puskám előtt. De egy se volt ő. Egy se volt az igazi, a fejedelem, akit akkor láttam.

Csodálatos volt. Még ma is érzem az ígézetét annak a percnak. Talán ezt az ígézetet keresem azóta is, talán őt keresem azóta is, a csodálatos fejedelmi őzet, akit akkor láttam, vagy megálmodtam, most már igazán nem tudom megmondani. Talán ezért várom olyan sóvárogva mindig, hogy május zöldbe borítsa az erdőt, s halk léptekkel járnak lehessen halványzöld vágottak szélén, ezüst-kék hajnalokon, barna estéken piros őzeket lesve. Azóta várom úgy mindig évről-évre a perzselő júliust, mikor sipommal megidézhetem rejtett lombátorok között a bakot, titkos lovagját nyári erdőinek, a szépet, a karcsút, az előkelőt, az elvarázsolt mesekirályfit.

Sokat gondolkoztam ezen, s valahogy úgy látom, mintha egy ilyen csodálatos őzbakot keresnék az életben is. Fájó izgalommal néha megiramodom egy gondolat után, eszme-bozótok vadonjában néha meglelek egy békés tisztást, és ott lesben állva várok napokat, heteket, hónapokat, amíg a vadat sikerül kicsalni rejtekéről és kilép elém. És akkor látom, hogy nem az, nem az én őzbakom, csak éppen hasonló hozzá. És akkor tovább megyek, új bozótokon és új tisztásokon át új eszmék, új célok, új vágyak nyomait keresve.

Sokat, sokat jártam már így, szomjas szenvedéllyel, sok-sok estén, sok-sok hajnalon. Hatvannégy őzbak agancsdíszét hoztam haza erdők rejtett mélyeiről a mai napig, és talán tízszer, húszszor annyit engedtem békésen elvonulni mozdulatlan tisztelgő fegyverem előtt. De azt, az elsőt, az igazit soha, soha nem láttam többet. Pedig őt keresem, tudatosan, vagy tudat alatt, de őt keresem attól a naptól kezdve minden kóborló nyugtalanságommal, attól a csodálatos estétől kezdve, amikor ott álltam szédülten és földbe gyökerezve a szürkületbe hanyatló erdő szélén, s néztem merev szemekkel a sűrűségbe, ahol eltűnt a nagyszerű jelenség.

Csak akkor riadtam fel, mikor Táti megérintette a vállamat.

– Ott... ott... – mutatott a tarló felé.

Sok idő telt, amíg magamhoz tértem s megláttam a nyulat. Táti bosszankodott is ügyetlenségemen, szinte hangosan mondta már, hogy a két vakondtúrás között nézzem, hiszen nincsen is messze. Mit jelentett nekem már akkor az a nyúl! Szegény öreg Táti hogyan is érthette volna. Feemeltem a puskát, kicsit céloztam, de nem is egészen komolyan, aztán elsütöttem. Hideg voltam és nyugodt, mintha nem is első nyulamról lett volna szó. A kezem sem reszketett, a szívem sem vert jobban, mint máskor.

Akkor nem gondolkoztam rajta, talán észre sem vettem. De ma már tudom: az őzbak okozta ezt. A titokzatos őzbak, aki egy pillanatra megmutatta magát, hogy örökre eltűnjön azután. Már akkor nem élt bennem semmi vágy és semmi szenvedély többé, csak ő. Mint azóta is, mint most is. Hideg a kezem és nyugodt, mikor emelem a puskát rókára, vadmacskára, disznóra, szarvasra, akármire. De ha őzbakot látok valahol messze a vágottban állni, vagy halkán lopódzni a sípom felé a sűrűsége át: reszket a kezem, amint a látcsövet szememhez emeli, s a szívem úgy kalapál, szinte kiugrik. Olyan vagyok olyankor, mint a reménytelen szerelmes, ki eltűnt kedvesét keresi. Mint a kincskereső, ki csillanni lát a fővenyben valamit. Mint babonás alkimista, kinek lombik-tűzében egy pillanatra megjelent a bűvös szalamandra. Aztán kiderül, hogy egyik sem ő, egyik sem az igazi. Szomorúan állok az erdővel szemben, s az erdő titkos suttogással hív tovább, új ösvények, új tisztások felé.

Furcsa dolog ez. S furcsa volt azon az estén is, nagyon furcsa. Eldörrent a lövés, a fegyver megrúgott kegyetlenül. Sajgott a vállam. Füst lepte el az erdőszelet, tarló, vakondtúrások, nyúl, minden eltűnt. A dörrenés még visszaütődött a szemközti oldalról, aztán belefulladt a semmibe. A csönd, mint híg iszap, újra összezárult.

Táti mozdult meg először.

– Jól van – mondta hangosan, rekedten, s a hangja engem is felsebzett, akár a néma erdőt. – Jól van, fekszik a nyúl!

Két vakondtúrás között valóban ott feküdt a nyúl, fehér hasa belevillant puhán a szürkületbe. Odamentem hozzá. Nem futottam, pedig úgy illett volna. Csak

mentem s Táti mögöttem jött. A nyúl nem élt már, mire odaértünk. Szürkén, puhán, halva feküdt ott, alig látszott. Olyan volt éppen, mintha kicsike kölyke lett volna a reánk boruló roppant szürkületnek.

A nyúl mellett álltam, de nem örvendtem. Nem is a nyulat néztem. Fölfele néztem újra, az erdősarokra, ahol az őzbak állott. Üres, borzasztóan üres volt az erdősarok. De fent az égen, éppen ott, ahol ő felszegte a fejét, két fényes csillag égett. Olyan volt, mintha agancsa két hegyével átdöfte volna az alkony peremét.

Aztán mentünk hazafele. Szó nem esett. Én nem kérdeztem Tátit, hogy látta-e ő is az őzbakot s ő nem szólott róla. Nem is beszéltem erről soha senkinek. Sötét volt az erdő és titokzatos. Táti ment elől, pipázva. Puskája csövén csillant a felkelő hold, mely a fák ágai között akkor bukkant föl éppen kövéren és sárgán.

Én hátul mentem. Bal vállamat húzta a fegyver, jobb kezemet a nyúl zsidbasztotta. Nehéz vén nyúl volt. Tenyeremet bevérzte, markomat görcsbe fásasztotta. Fájt a karom tőle, olyan nehéz volt. Összeharaptam a számát és mentem. Hosszú volt az út. Ötször, tízszer, százszor olyan hosszú, mint jövet. Néha megálltam és letettem a nyulat. Ilyenkor néhány lépés után Táti is megállt és visszanezett. S dünnyögte, hamiskásan, a bajusza alatt:

– Ki mit lőtt, hozza haza. Ez a rendje a vadászatnak.

Szegény öreg Táti, ki ma már alszol békés álmokat ott túl a szentgyedi szőlőben, köszönöm Neked, hogy azt a nyulat hazavitetted velem akkor. Hogy nem vetted át, hogy nem segítettél. Hogy hagytál izzadni, gyötrődni, fájó vállal, elzsibbadt karral, görcsbe ránduló ujjakkal. Hogy hazacipeltetted velem a Gyertyános túlsó végéből azt az első nyulat. Pedig magamban szidtalak akkor, de most köszönöm Neked, öreg Táti, nyugodjál békében. Te faragtál vadászt belőlem, azon az egyetlen estén, azon a fásasztó, hosszú, kegyetlen estén a Gyertyános és a konyhaajtó között, ahol a nyulat végleg letehettem, s odaülhettem melléje én is a küszöbre. Elcsigázva, kifáradva, de komor büszkeséggel, igazi férfias vadászbüszkeséggel a szívemben.

Mert vallom veled együtt attól a naptól kezdve: csak akkor öröm a siker, ha megfáradtunk érte. Nem az a vadász, aki halomra lövi a vadat és túri, hogy más cipelje azt s más bajlódjon vele. Ő azalatt egyébre gondol, talán már új vadat keres, amit megölhessen. Nem az a vadász. A vadász egy vad után jár. Egy vad után, egy bizonyos vad után, amit jól ismer, vagy nem ismer, csak tudja, hogy van, hogy kell legyen valahol. Aztán elejti. Aztán leül melléje. Pipára gyújt, vagy csak úgy elnézi az erdőt s gondol egyszerű és szép gondolatokat. Aztán elrendezi a vadat úgy, ahogy illik. Vállára veszi és hazaviszi. Mert az ember nem ragadozó állat. Az ember, ha vadász, az élményt keresi, nem a gyilkolást. Köszönöm Neked, öreg Bartha János, hogy megtanítottál erre. Sokszor megköszöntem már ezt neked. Forró nyári délelőttökön, az Andrenyásza pojánáin, vagy a Lisztes alatt, amikor nagyszerű és egészséges érzéssel dobtam le vállamról az elhozott őzbakot a kalyiba elé, s véres ingemet levetve megmosdottam a patak jéghideg vizében, érezve

izmaimban a fáradt erőt s valami furcsa, szép vadászbüszkeséget. Te tanítottad meg nekem ezt az érzést, amikor a sikert az izmok fáradtságán keresztül érzi az ember s azt a komoly, pompás büszkeséget, amit annyiszor éreztem azóta.

Akkor még nem tudtam, mi az, amit érzek. Fáradt voltam, kegyetlenül fáradt. Ültem egy keveset a küszöbön, hallottam, hogy a konyhában dicsérnek engem és a nyulat, s ez jólesett. Aztán megmostam a kezemet és bementem a házba. Éppen akkor vitték a vacsorát. Mindenki ült már a helyén, amikor beléptem. Szótlatlanul a helyemre mentem. Senki se nézett rám, s az érdeklődés nem is hiányzott. Természetes volt, hogy a nyúl, amit haza hoztam s aminek a súlya ott égett a karomban, az én ügyem egészen. Éhes voltam. Jóízűen, boldogan ettem. Vacsora vége felé az egyik vendégnek eszébe jutottam.

– Na! Hát mi volt a lesen?

– Lőttem egy nyulat.

Ennyi volt az egész. Mindenki lelkesedett akkor és csodálkozott. Még ma is mondják, kik visszaemlékeznek arra a vacsorára, hogy úgy látszott, az egész nyúl-ügy nem volt rám semmi hatással. Lőttem egy nyulat – mondtam halkan és közömbösen, mintha már a századik lett volna legalább.

Furcsa dolog ez nagyon, hogyan is magyarázzam. A nyúl az én ügyem volt. Én hoztam haza. Nem csupán meglőttem: megdolgoztam érte, megkínlódtam érte. Izzadva cipeltem haza a dicsőségemet, nyöszörögve és összeharapott fogakkal. Azért volt az a dicsőség olyan komoly, olyan igazi férfi-dolog, hogy nem lehetett ujjongva dicsekedni vele. Talán ha kocsin hoztak volna haza, ha a nyulat nem is kellett volna a kezembe vegyem, lehet, hogy hengegésbe csúcsosodott volna ki a bennem felgyülemlett izgalom. De az izgalmat levezette derekasan a fáradtság, és ez így különben is más volt. Komoly vadász-dolog, férfi-ügy s házunk kényelmes léha életétől nagyon távolálló.

Így volt az, mikor az első nyulat lőttem. Fáradt voltam és jól aludtam utána. Álomban nagy sötét erdőket láttam – azóta is gyakran álmodom ilyent – nagy súlyos csendet hallottam, és föld és ég között mozdulatlanul, mint pompás kőszobor, állt a fejedelmi őzbak, és csillagokat bökdösött az égbe.

Attól a naptól kezdtem járni az erdőt. Kiültem esténként az erdőszélre, most már Táti nélkül, egymagamban s mindig ugyanazon a helyen, ahova először mentünk. Kucorogtam a bokrok között és lestem a szürkületet, mely lassan és méltósággteljesen közeledett felém olyankor. Szemem makacsul megakadt az erdőszélen ott, ahol akkor a titokzatos őzbak állott, és vártam elszánt kitartással, néha bele a késő éjszakába, hogy újra megjelenjen. De nem jött többet. Nem jött többet, és ez egyre jobban elszomorított. Pedig nem is tudom, miért vártam úgy rá, hiszen nem volt szabad özre lőnöm akkor, csak nyúlra és fácánra.

Emlékszem, néhány egyre szomorodó őszi estén még ott dideregtem a görcsös fa alatt és vártam az őzbakot. Aztán nem mentem többet. Jött az ősz és beteg lehetőségétől a fák elsápadtak. Árva és magányos lett a kertünk, akárcsak én. Az ősz

szomorúság hangulata mindig reám nehezedett. Igyekeztem még többet egyedül lenni, és ennek nem volt semmi akadálya. Álldogáltam naphosszat a fák alatt, melyekről barnafoltos levelek hullottak csendesen, s játszottam magamban szomorú meséket, melyek azzal végződtek mindig, hogy meghalok.

Vidámság töltötte színültig apámék házában azon az őszön. Emlékszem, annyi kacagás és annyi léha tréfa gyűlt össze benne, hogy szinte szétfeszítette a falakat. Pedig Magyarország búcsúzott tőlünk azon az őszön. Pedig olyan súlyos és komoly idők voltak, amilyenek egy nemzet életében ritkán adódnak. Vihartól terhes fekete fellegek ülték kereken az erdélyi égbolt peremét, s a pusztulás már ott sírt körülöttünk az őszben.

De nálunk lármás nagy vadászatok voltak, s az élet középpontja abban rejtőzködött, hogy ki hogyan hibázta el a fácánt, ki lett hamarabb részeg a vendégek közül borkóstolás közben.

Csak a falu volt néma és sötét. Hallgattak a román parasztok, s ha kocsink elhaladt közöttük, sokan félrenéztek s nem emelték kezüket köszöntésre. Egy emlékem van ebből az időből, vad és döbbenetes emlék.

A falu hátsó utcáján jöttem fölfele. Menyecske mögöttem baktatott, s az egyik ház kapujában meglátott egy macskát. Vakkantott egyet s eliramodott. A macska befutott a parasztudvarra s egy eperfára mászott. Menyecske ugrált a fa alatt s éles tacsókóhangon ugatta. Én a kapuig mentem s onnan hívtam a kutyát.

Akkor egyszerre kicsapódott a ház ajtaja s egy gyűrött arcú, alacsony román legény ugrott ki rajta. Káromkodott s fejszét dobott Menyecske felé. A kis sárga tacsó ügyesen félreugrott a fejsze elől, s behúzott farkkal trappolt vissza hozzám. Akkor látott meg engem a legény. Elvicsorodott s ordítani kezdett. A fal mellől felkapott egy téglát s felém hajította. A téglát egy fél méterrel repült el mellettem. Ocsmány és csúnya szavakat kiabált a legény, tüszőjéből kirántott egy bicskát s megindult felém.

Megfordultam s visszaléptem az útra. Nem néztem hátra, de hallottam a legényt mögöttem kiabálni, szitkai végigcsattogtak az utcán. Aztán egy újabb téglát repült el mellettem.

Lábaim szaladni szerettek volna, akkora volt bennük az ijedség. De csak nyugodt lépésekkel mentem tovább fölfele az utcán, pedig a szívem zakatolt a félelemtől. A szomszédos házak kapuin kíváncsi fejek jelentek meg s néztek engem, meg hallgatták a legényt, ahogy szidott s vigyorogtak. S abban a percben megéreztem a háborút. A háborút, melyik tűzbe borítja kereken a világot, s az egyik embert a másik ellenségévé teszi. A háborút, amelyik ott szunnyadt már akkor a falunkban is, csak apámék nem akartak tudni róla.

Mentem fölfele a falu utcáján, a szitkok szavai s gúnyos arcok között, s abban a pillanatban éreztem meg, hogy én ebben a háborúban egyedül vagyok. Egyedül vagyok, mert nem tartozom oda sem, ahol nevetnek s oda sem, ahol káromkodnak.

Tízéves voltam. S a kettészakadt világ két ellenséges arca között álltam megriadva és olyan egyedül, mint gyöngé gyertyaláng a hóviharos éjben.

Nem beszéltem erről senkinek sem a mai napig. Hordoztam magamban s a lelkem nehéz lett tőle sokszor. Vég esteiken, mint kísértetes látomás, még ma is vissza-visszatér, s én örülök neki, mert emlékeztet arra, hogy háború van, s azt elvégezni csak békességgel lehet.

Néha engem is elvittek vadászni apámék, bár nem nagyon szerettem ezeket a lármás vadászkat, melyek állandó kiabálásból álltak: menj ide, menj oda. Jobban szerettem s jobban szeretek ma is egyedül járni a vad után. De sok volt nálunk akkoriban a nyúl, meg a fácán s ezek a vadászatok vidám multságok lehettek azok számára, kik társaságnak élnek.

Nekem egyszer bajom volt régen a fácánok miatt, s ezt az ostoba, gögös madarat őszintén gyűlöltem azóta. Ez még régebben volt, talán hat, vagy hétéves lehettem. Egy nyáron történt. Barátommal, a kocsis fiával lent kószáltunk a faluban. Nagy megrakott szénásszekerek jöttek sorjában egymás mögött, apám szekerei voltak, hozták haza a rétről a szénát. Felkészedtünk az egyik szekérré. A béres, egy jókedvű barna ember, odatartotta elénk a kalapját. Tojások voltak benne. Szép hosszúkás, halványzöld tojások.

– Mifélék ezek? – kérdeztem tőle.

– Varjútojások – mondotta nevetve a béres –, tessék, vigyék haza!

Nekünk adta a tojásokat. Nekem nem volt kalapom, amibe tehettük volna, de volt a barátomnak, így hát abba öntöttük át őket. Volt vagy egy tucat. Nagy dolog egy tucat szép tojás! Mentünk, mentünk a szénásszekér tetején. Hintáztott velünk a magas, puha széna, nagyon jó volt ott ülni fent és nézni a világba. Gondolataim mindegyre visszatértek a tojásokhoz.

– Vajon biztos, hogy varjútojások?

– Persze, hogy biztos. Nyikuláj mondta.

Úgy van. Nyikuláj mondta, ez súlyos érv volt.

Felértünk lassan a majorba. Úgyelve szálltunk le, nehogy összetörjenek a tojások. Az istálló sarkánál leültünk, kivettük őket a kalapból és sorba raktuk a homokba.

– Mit csináljunk velük?

Hosszan tűnődünk ezen. Eszembe jutott, hogy ki lehetne költeni őket, vagy rántottát enni belőlük. Aztán barátom fejében megszületett az ötlet.

– Nézzük meg bennük a csirkét!

Félelmetesen szép ötlet volt. Azonnal csatlakoztam hozzá. Lehet-e ennél nagyszerűbb felfedezés egy kíváncsi hatéves gyerek számára?

Nekifogtunk a kutató munkának. Hermann Ottó és társai valószínűleg más módszert követtek az ornitológia eme kérdésének tisztázása közben. De mi csak úgy egyszerűen vizsgálgtunk a tojások belsejét. Odavagdosztuk őket az istálló falához.

Hát csirke volt mindegyikben, az tény. Megtalálhattuk fejét, lábát. De a tojások dolga sajnos ezzel még nem végződött be. Mert délután éppen a ház előtt játszottam, mikor Apám nagy léptekkel jött lefele az istállókttól. A kocsi befogva állt az ajtó előtt, készült valahova. De látni lehetett mindjárt, hogy nem azért siet úgy. Vörös volt a nyaka meg az arca, nagyokat lépett s állát behúzta, fejét előre dütötte, ami gonosz dolgokat jelentett. S jött egyenesen felém.

– Úrfi! Gyere csak ide! Mért törted össze a fácántojásokat?!

Úgy ordított, hogy a szakácsné ijedten bújt elő a konyhából, s az inas is az ablakhoz szaladt, hogy lássa, mi lesz velem. Nem voltam bátor gyerek. Sőt voltak dolgok, amiktől határozottan féltem. Mint például a ricinustól, a doktortól és a bivalytól. De Apámtól, amikor így rám ordított, olyan borzasztóan féltem, mint semmi egyébtől a világon. Mert úgy ordított olyankor, mintha ott abban a percben meg akart volna enni. Annyira féltem ettől az ordítástól, hogy ha eszembe jut, még most is félek tőle.

Tehát Apám ordított, aztán kivette a kocsis kezéből az ostort, és mivel én nem mentem feléje, ő közeledett hozzám.

– Adok én neked fácántojást! – ordította többször egymásután és minden szónál jót húzott rajtam az ostorral. Égett az ütés, akár az eleven tűz. Az arcomon, kezemen, lábamon, az egész testemen, ahol csak ért a cudar szíj-korbács.

– Adok én neked fácántojást! Adok én neked fácántojást!

Menekültem volna, de nem volt hova. Mögöttem sűrű bokor, abba fúrtam bele magamat kétségbeesetten és bögttem, ahogy a torkomon kifért. Talán még ma is ott lennénk, Apám meg én, ha elő nem rohannak a cselédek, és oda nem vetik magukat közénk. Apám leszidta őket, káromkodott, aztán felpattant a kocsira és elment. Így végződött első madártani kutatásom.

Az egész dolog azonban nem is olyan egyszerű, mint ahogyan első percben gondolná az ember. Én széttörtem egy tucat drága fácántojást, amit a kaszások szedtek össze a réten s küldtek föl a béressel, hogy a fácánosban kotló alá tegyék a vadőrök. Apám jogosan haragudott, mivel sok gondja-baja volt a fácánokkal úgy is. Haragudott, s mivel ő haragjában mindenkit megvert, aki alája tartozott, tehát elpántolt engem is jól és alaposan. Az ő részéről az ügy ezzel az igazság szabályai szerint elintéződött.

Én azonban nem fácántojásokat vagdostam a falhoz, hanem varjútojásokat, és azokat a falhoz verni szabad, ez a világmindenség teremtése óta fennálló gyermeki jog. Mert hiába tojta fácánmadár azokat a tojásokat, nekem azok varjútojások voltak, mivel azoknak tudtam őket. Számomra nem is lehettek mások, csak varjútojások, s azok még ma is, mivel azzal a tudattal mázoltam őket az álló falához.

Rájöttem azóta, hogy az életben sokszor van így. Ellentétes igazságok korszakát éljük. Ami az egyik embernek fácántojás, az a másiknak varjútojás. Ami az egyik népnek varjútojás, a másiknak fácántojás. Fácántojás és varjútojás: a

különböző szempontok és propagandák tojásai, azóta is számtalanszor találkoztam velük.

Apám, hogy megvert akkor, igen jól tette. Ez volt számomra az élet első komoly leckéje. Hogy úgy is lehet – sőt hányszor lehet! – hogy az embernek igazsága van és még sincsen igazsága. És hogy hallgatni kell. És meg kell gondolni mindig, hogy nem csak nekem lehet igazam, másnak is lehet. Ugyanaz a tojás lehet nekem varjútojás, másnak fácántojás. S ha én tudom, hogy valóban lehet egy és ugyanazon tojás kétféle egyszerre, akkor én okosabb vagyok, mint az, aki ezt nem tudja, és ha okosabb vagyok, akkor én kell tűrjek és hallgassak. Mert olyan a világ, hogy aki okos, az tűr és hallgat.

Annak a verésnek a nyoma sokáig meglátszott rajtam. De megmenekültem egyúttal az élet hasonló többi verésétől, mert megtanultam, hogy a fácántojás is igazság s a varjútojás is az. S nem haragszom soha az emberekre, ha másképpen vallják a dolgokat, mint én, mert tudom, hogy az ő igazságuk is éppen olyan igazság a maguk szempontjából, akár az enyém. Hogy pedig azok a tojások valóban fácántól, vagy varjútól valók, azt eldönti a jövő, mikor kikelnek a csirkék. S ha falhoz verik őket, akkor úgysis mindegy. Nekem lehet varjú, másnak lehet fácán, nem ártunk egymásnak vele. Az élet sok apró igazsága között talán nem is az igazság a fontos. Hanem a békesség, mellyel megszorítjuk egymás kezét az igazság fölött.

Mindez újra eszembe jutott azon az őszen, mikor a nagy vígság folyt nálunk s a falu olyan sötéten hallgatta. A vígságnak aztán hirtelen vége lett. A fenyegető sötét fellegek összeértek fölöttünk s mi beköltöztünk előle Kolozsvárra.

Nem nagyon értettem akkoriban, hogy mi megy végbe a szemem előtt. Csak azt láttam, hogy hazajönnek a katonák, éjszakánként hallottam lövöldözni őket, a városháza előtt néha csődület volt s az erkélyről beszélt valaki. Aztán egy nappal karácsony előtt idegen katonák haladtak végig az utcán. Rongyosak voltak és piszkosak, nem is sorban mentek, csak úgy rendetlenül. Némelyiknek bocskor volt a lábán, némelyiknek csizma. Volt köztük sok szalmakalapos is és rengeteg kucsmás. Azt mondták: román katonák.

Az angyal nem jött abban az évben, szomorú karácsonyunk volt. Az utcákon idegesség és félelem szaladgált. Feltűzött szuronyú őrzérek léptek egymás nyomát. Néha lövés hasított az éjszakába.

Emlékszem, január tizenkilencedikén történt. Magyarok vonultak fel a Főtéren, néma csapatban s vitték a magyar zászlót. A New-York szálloda elé mentek s ott megálltak. Mondták, valami francia generális lakik ottan, aki a békét igazítja s ahhoz mentek küldöttségben a magyar zászlóval.

Kifutottam én is az utcára. Nagy tömeg verődött össze a Főtéren, nekem már csak egészen hátul jutott hely, a Mátyás-szobor előtt. Felmásztam a szobor talapzatára s onnan néztem át a tömeg feje fölött. Láttam a szép magyar zászlót egészen elől s kiabálást is hallottam, de a szavakat nem tudtam megérteni. Aztán

láttam, hogy a zászló körül kavargogni kezdenek az emberek, mintha dulakodnának. Ordítózás hallatszott, a zászló billegni kezdett, majd megingott s bevágódott a többi közé. Ez volt az utolsó magyar zászló, amit láttunk.

Katonák szaladtak elé a mellékutcákból, láttam, ahogy kézbe kapták fegyvereiket, aztán rettentő roppanás hallatszott, eldőrdültek a puskák. A tömeg megbomlott. Ordítózás és kavargás kezdődött, és egyre ropogtak a puskák. Ablakok nyíltak meg, karok és fegyverek nyúltak ki az ablakokon, és löni kezdtek reánk.

Egy pillanatig döbbenve álltam még Mátyás király előtt, aztán leugrottam a kőpárkányról s megiramodtam hazafelé. Láttam már nyulat agár előtt az életéért futni, de az semmi volt ahhoz képest, ahogy én futottam akkor. Ha még egyszer az életben véghez tudnám vinni azt a futást, biztos, hogy világbajnokságot szereznék vele. Emlékszem, egy induló kocsin keresztülugrottam, s még most is látom magam előtt annak a két benne ülőnek ijedt arcát, akiknek a térde fölött átrepültem a kocsin. Futottam, mint a patkány, akinek ég a farka. Körülöttem a járdán kis fényes szikra-tölsérek pattantak, olyanok éppen, mint erős nyári záporban. Lövések csattantak mindenütt, s golyók süvítették a levegőt keresztül-kasul.

S ahogy ott futottam a sok rohanó ember közt egérutat keresve, megláttam egy román katonatisztet. Kocsiban állt, kezében pisztoly és egyenként célózta meg a mellette elszaladó embereket. Gondosan célzott s azután lött. Valaki feljajdult. Újra célzott. Újra lött. Valaki elesett.

Csak futó pillantást vehettem reá, de arcát örökre megjegyeztem. Sovány, gúnyszerű arca volt, torz ráncokat rajzolt szája köré a gyűlölet. Csak állt a kocsiban és egyre tüzelt a védtelen, szaladó emberek közé. A magyarok közé. Azért, mert magyarok voltak.

Soha, soha nem felejtettem el ezt a napot. A zászlót, ahogy megingott és eldőlt. A félelmet, ami lábizmaimba gyűlt s öles ugrásokkal vitte életemet a biztos menedék felé. A golyókat, ahogy körülöttem búgtak és süvítettek s szikrázva pattantak vissza a járdán. S a tisztet, ahogy állt nyugodtan és célózgatott közénk, mint ahogy hajtóvadászaton a vadász célózgatja a mellette elrohanó vadat. Nem felejtettem el ezeket soha. És sokszor, ha ítélnem kell románok dolgában, ott állnak mellettem ezek a képek s nehezzé teszik küzdelmemet az igazsággal.

Abból a házból, amelyikben laktam, két embert lőttek meg azon a napon. Tanáromat s egy öregasszonyt. S az a tiszt lőtte le mind a kettőt, aki nem messze házunktól a kocsiban állt s vadászott magyarokra.

Ilyenek történtek azon a télen, s a vígság meghalt apámék házában. Mikor hazakerültünk, csönd, panasz és árvaság volt otthon. Elkezdődött az ünneptelen nyomorúság, aminek huszonkét évig nem szakadt vége.

Csúnya idők, nem szívesen emlékszem vissza rájuk. Idegenek jöttek-mentek nálunk, mindig hoztak valami kellemetlenséget és mindig elvittek magukkal valamit. Néha apámat vitték el. Hosszú idő telt el így, a gond, baj és félelem

jegyében. Ezekben az időkben még a vakációk is csak gunnyasztó vén varjakhoz hasonlítottak, melyeknek fakó tolla közül aggodalom és szomorúság hulldogál.

Elvitték a puskákat is, nem volt vadászat. Öreg Táti fegyver nélkül dőcögött előre-hátra s rosszkedvűen dörmögte a bajusza alatt.

– Megette a fene a világot...

Hát olyan is volt a világ akkoriban, mintha valaki megette volna. Sok idő telt el így, s aztán apám egyszer két puskát hozott haza. Engedélye is volt hozzájuk. Nagy dolog volt. Lassan és szerényen, de elkezdődtek a vadászatok megint. Kis idő múlva Táti vállán is megláttam újra a régi fényes csövé puskát.

– Hogyan szerezte vissza? – kérdeztem tőle megörvendve.

– Megvót – mondotta titokzatosan.

– Hát engedély is van? – firtattam tovább.

Táti belemosolyodott a bajuszába, aztán bölcsen legyintett.

– Nem engedély köll ide.

– Hát mi?

– Egy kis pálinka az őrmesternek.

Így kezdtünk ismerkedni Romániával.

Nemsokára nekem is jutott fegyver, s vadászidő alatt esténként öreg Tátival patront készítgettünk. Mértük a puskaport, sertét, dömöcköltük a fojtást. Kalandos, izgató vadászatok voltak ezek, ha csendőrt láttunk, behúzódtunk a nádba, vagy a bokrok közé. Kődös hajnalokon keltünk útra, láncon vittük a kopókat, tarisnyában az élelmet s egy-egy nyúlért, rókaért estig szaladgáltunk csavaros erdei utakon a kopók hajtása után.

A bakról, arról a bizonyos őzbakról már egészen megfeledkeztem. Néha láttam őzeket szaladni lesunyított fejjel a kopók előtt, de azok nagy, ijedt, szürke nyulak voltak, nem is hasonlítottak ahhoz a régi őzbakhoz s így nem is emlékeztettek rá.

Egy nyári vakáción találkoztam vele megint. Elvadult kamasz voltam már akkor, lelkem csupa zavaros érzéssel tele, melyekről magam sem tudtam, hogy micsodák. Elszoktam a rajongástól, eszményeim nem voltak. Sokat voltam azokban az időkben olyan társaságban, amely nem hitt az eszményekben. Kigúnyolt mindent, amit könyvekből szépnek, jónak, nemesnek ismertem meg, s ezt az eszményekkel való gúnyolódást kezdtem megtanulni. Ez a társaság szerette a nagy embereket apró hibákkal lekicsinyíteni, véletlennek tüntetni fel a nagy tetteket s eszmények hordozóit haszonlesőknek bélyegezni. Abban az időben sokat voltunk zsidókkal együtt, s bár nem vagyok gyűlölője semmiféle fajnak, meg kell állapítsam, hogy a zsidók oltották belénk ezt a minden nagyságot lerántó, minden szépséget kigúnyoló szenvedélyt. Nem jöhetett szóba Petőfi úgy, hogy valaki meg ne állapítsa: ‘sze’ nem is volt magyar. Ady részeges disznó. Kossuth csirkefogó. S az én kamasz-lelkem nagyon fogékony volt a romboló irányra. Resteltem, de bizony nem egyszer gúnyoltuk az istentiszteletet, s papunkat, szegényt.

Azért mondom el mindezt, hogy látni lehessen: az irány, amerre haladtam, cinikus, léha lelki pusztulás felé vitt akkor. S hogy mégis megmentődtem, azt a titokzatos őzbaknak köszönhettem egyedül.

Szép meleg július volt. Galambot löni mentem az erdőre. A Gyertyános tisztásán üldögéltem, tikkadt szellő borzolgatta a fák álmos leveleit s a legelőről behallatszott a tücsökök zsongása. Elhevertem a fűvön, lustán és álmosan és nem gondoltam semmire.

Egyszerre csak éreztem, hogy valami van a tisztáson. Ösztönös érzés volt, valami furcsa erdőhöz tartozó tulajdonság. Füleltem. És akkor éppen szemközt velem megláttam újra, most már másodszer életemben, a bakot. Ott állt, néhány lépésre a sűrűség szélétől, élénk sárga színével pompásan kiválva a sötétzöld háttérből, fejét magasan tartotta s nézett engem. Nem mozdult, csak nézett. Olyan volt, mint egy gyönyörű szobor. Szép gyöngyös agancsán megszámlálhattam az ágakat. Állt és nézett.

Én is néztem őt. Nem mozdultam, nem tudtam mozdulni. A meglepetés varázsa tartott mindkettőnket fogva. Nem tudom mennyi ideig néztük így egymást. Végül a bak lökött egyet magán, mélyen, haragosan böffent s beugrott a sűrűbe.

Ennyi volt az egész. De attól a perctől kezdve nem volt többet nyugtom otthon. Csábíthatott a tó s a fürdőzők lármája, puffanhatott tenisz-pályákon a labda, recsegetett a gramofon: engem már nem érdekelt. Az őzbak vonzott, a nagyszerű őzbak, amelyiket már kétszer láttam megjelenni hirtelen és váratlanul, s mely olyan volt mégis, mintha mese lett volna.

Azon a nyáron nem találkoztam vele többet. De nap-nap után jártam az erdőt, s a fák újra barátaim lettek, mint évekkal azelőtt. Megtanultam az erdő életét s ez az élet szebb volt, mint minden egyéb élet a földön, szebb, őszintébb, tisztább, igazabb. Komoly és szép gondolatokat adott az erdő s a nagy léha üresség, mely a lelkemet már-már uralni kezdte, megtelt újra szép és jó érzésekkel, amiket az erdőtől kaptam s a csendtől, amely úgy áradt szét az erdő fölött, mint Isten meleg lehelete.

Attól kezdve már beszélhetek otthon cinikus szavakat. Folyhatott az eszmény-rombolás szerte a világban kedve szerint: engem megmentett az erdő. Megtanított igaznak látni a szépet és a jót. Megtanított arra is, hogy a gúny, amely a szépet támadja, nem egyéb, mint irigy takarása emberi mesterkedésekből származó világoknak, melyekből hiányzik a szépség.

Sok-sok estén keresztül jártam az erdő tisztásait, harmatos hajnalokon lopódtam vágottak szélén, éjszakáztam koronás fák alatt egy szál kabáttal takarózva, s rágicsáltam zsebben hozott kenyeret. Néha láttam legelésző piros őzeket, sutát és gidót, nyársas és villás bakokat. Néha eső után megtaláltam az ő nyomát is és néha hallottam csillagos hajnalokon böffentve megugrani. Maga volt a titokzatosság, ott volt és mégsem volt ott, járt vágottakban és tisztásokon és nem lehetett meglátni soha.

Néha eszembe jutott a régi legendás csodaszarvas, Hunor és Magor meséje. Talán így csalta őket is az a csodaszarvas, mint engem az őzbak. Őket új hazába vitte. Azt hiszem, engem is.

Aztán jött egy este. Fülledt augusztus eleje volt. Szellő se moccan, a fák súlyos zöld ágaikat tikkadt fáradtsággal hajtották le a földre. Egy tisztáson cserkésztem át. Lemenőben volt a nap, sárga és vörös sugarakat vetett a pihenő erdőre. Valahol egy gerle burukkolva ringatta a csöndet.

Éppen kiléptem egy bokor mögül, mikor dobogást hallottam. Megfordultam. És abban a pillanatban kővé meredtem az izgalomtól. A cserjésből hosszú szökésekkel egy suta rohant elő, s mögötte nyitott szájjal jött a bak maga! Gyönyörű kép volt. Az üzekedő suta kecses ugrásai, s a bak, ahogy üzte, elvakulva és szenvedélyesen, vágyakozva és haragosan... szívbénító gyönyörű látvány volt.

Néhány lépésre tőlem futott el a suta. És akkor véletlenül felém nézett és meglátott. Nagyt zökkent az ugrása, megállt. Meredten, felém hegyezett fülekkel állt, szemei riadt-kerekre nyíltak.

Megállt a bak is. Nem látott engem, de megállt, mert érezte, hogy valami nincsen rendben. Magasra tartotta a fejét, figyelt.

Megmozdultam, lassan emeltem a puskát. A suta riasztva böffent egyet, s néhány ugrással a sűrűben volt.

De a bak nem futott el. Csak nézett a suta után, felemelt fejjel, aztán kerekén hordozta fejét a tisztáson. Kicsit idegesen, de büszkén, mint aki tudja, hogy nincs oka félni. Akkor meglátott engem. Egyenesen a szemembe nézett. Felemelt fejjel, merev tartással, egyenesen a szemembe nézett. Nem felejttem el soha ezt a nézést. Dac és büszkeség volt a szemében, megvetés és egy kis riadt csodálkozás. Olyan gyönyörű volt és olyan hatalmas, hogy a szívem összeszorult tőle.

A puska már vállamnál volt s ujjam a ravaszon. Még egyszer végignéztem pompás fejedelmi alakján a fegyvercső fölött, aztán eldörrent a lövés. Borzasztó nagyt szól. Mintha kettéhasította volna a fejemet, az erdőt, mindent. Az őzbak gyorsat és nagyt ugrott, aztán összeesett.

Néhány másodpercig mozdulatlanul álltam és lihegtem az izgalomtól. Éreztem valamit, de az nem öröm volt. Valami szenvedélyes izgalom volt az, amit éreztem, hogy megvan, végre megvan! De nem volt öröm. Nem tudom egészen pontosan elmondani, mert nagy és ritka érzés volt. De olyan volt egészen, mintha félig nagy öröm lett volna, félig nagyon nagy szomorúság.

Aztán lassan odamentem hozzá. De minden lépéssel, amivel közelebb jutottam, nőtt bennem valami bizonytalanság, valami furcsa, tépő kétkedés. Megálltam mellette, lehajoltam. Nem élt már akkor. Megtört szemében zöldes színt játszott a fáradt napfény. Nyaka hátracsuklott, megtörtén és szomorúan, finom, vékony lábai valami egészen gyermekes ijedséggel törtek meg a fűvön, s piros szőrű teste olyan árván simult a földhöz, mint egy letört, különös virág. Vér folyt

az oldalából, nagy durva tócsa nőtt körülötte a gyepen, s én csak álltam előtte és éreztem, hogy valami borzasztó tévedés történt.

Nem tudom, hogy hol és mit tévesztettem el, de éreztem valami megmagyarázhatatlan szorongást a torkomban, s tudtam, hogy ami történt, azt többé soha jóvátenni nem lehet. Mert az őzbak, amelyik véresen és holtan előttem hevert, nem volt az igazi. Csak egy árva kis halott őzike volt, üldözött, szomorú, finom kis állat. Nem az, akit én kerestem.

És akkor leültem az őz mellé és hang nélkül, csendesen elkezdtem sírni.

Igy volt, bizony így. Régi történet ez, kicsit szégyellem is, és nem szívesen beszélek róla. Mert közben sok idő eltelt, s eldurvult bennem is valami, és szégyellem azt, hogy valamikor egy őz miatt sírtam. Pedig ha elgondolom, nincs mit szégyelljek rajta. Szébb lenne és jobb lenne a világ, ha valamennyien leülnénk most is naponta egy-egy ilyen őz mellé és sírnánk, hang nélkül, csöndesen. Mert az életünk csupa ilyen tévedésből áll. Kergetünk titokzatos őzbakokat és mikor leterítjük, kislul, hogy nem az igazi. Jobb lenne és szébb lenne a világ, ha naponta leülnénk és elsírnánk tévedéseinket.

Mert mindannyian járjuk az élet bozótját, büszke és titokzatos őzbakokat keresve és egymásután zsákmányolva a tévedéseket. Életünk szűk tisztásain ilyenkor döbbenve megállunk egy percre, de aztán vállunkra akasztjuk a puskát és megyünk tovább új nyomot keresni, az igazit keresni.

Mint ahogy én is minden nyáron megindulok újra meg újra a Gyertyános vágottai felé, hogy hátha most, hátha most mégis megtalálom az igazit, amit akkor, régen, legelőször láttam. Langyos puha esteken járom a tisztások fűvét, harmatos friss hajnalokon végigkeresem a vágottakat, s álmodom, hogy keresek valami csodálatosat. Közben eltelik rendre az idő, s egy este csak összeesek én is valamelyik tisztás közepén. Isten megáll mellettem puskával a vállán, megcsóválja a fejét, és csalódottan mondja:

– Ejnye, ejnye, ez sem az igazi...

S ahogy tovalép, magával viszi a napot, és olyan este lesz, amilyenek vége nincsen.

Sándor bácsi

Ahogy nőttem, a kötelességek falai szűkülve súlyosodtak utam két oldalán, s végül tizennégy éves koromban beszorítottak a városba.

Sohasem szerettem a várost. Az irdatlanú zsúfolt rideg kő-Bábelt, ahol szürke kövel takarják el a földet, hogy ne látszódjon. Mintha röstellnék, s erőszakkal akarnának elszakadni tőle. Gyökértelemnek éreztem a városi ember életét, nem földön járónak. Mintha minden mesterkélt lett volna és hazug: az emberek életszínvonala, egymáshoz és a valósághoz való viszonyuk, életfelépítésük. Kártyavár-szerűnek éreztem az egészet, csak azért, mert nem ismerik

el alapul a földet, amely a falut is, várost is egyformán tartja. Elképesztő volt arra gondolnom, hogy egy akkora kis völgyben, mint amilyenben otthon a falunk, a réteink s a tó alig férnek el: százezer ember nyüzsgjön, éljen egy emberöltőn keresztül a maga szűk korlátjai közé szorítva, egymást nem is ismerve, egymás hegyén-hátán dolgozva, pihenve, örvendve, búsulva, szeretve és elpusztulva. Százezer egymástól különálló és eltérő életet leélve egy akkora szűk kicsi helyen – borzalmas volt ez a gondolat. Szomszédok, akik nem is ismerik egymást. Szemek, melyek csak a szomszéd falig látnak. A mi házunk otthon dombon épült és megszoktam, hogy mindig messzire néztek. Dombról-dombra kószáljak egymagamban, s ha beszélni akartam szomszédal: tíz-tizenöt kilométert lovagoljak. Gyűlöltem a várost, mert az ablakkal szemben házak álltak és nem lehetett messzire látni. Nagy fejvesztett hangyabolynak láttam a várost, ahova mindenki begyűl, aki nem akar egyszerű és rendes életet élni, nem akar dolgozni, akinek nem elég a kenyér és a szalonna, aki bolond és aki abból él, hogy másokat bosszant.

Ilyen előítéletekkel terhelten kerültem a Sándor bácsi házába, fent a Majális-utca közepén. Tiszta szerencse volt, hogy odakerültem, mert a ház körül fák voltak, fenyők és kőrisek, s még így, a fák dacára is nehéz volt megszoknom a várost. Jó volt, hogy odakerültem, mert a ház mégis valamivel magasabban feküdt, mint a város, s ha kiléptem a kapun, hogy iskolába menjek, én ereszkedtem le hozzá, nem az énhozzám. Ezt a leereszkedést még most is jólesően érzem, valahányszor városba megyek. S jó volt végül, hogy odakerültem, mert szigorú, kemény ember volt Sándor bácsi, de igaz jó ember, s én, míg élek, hálás leszek neki.

Ezüsthajú, ezüstsakállú, egyenes tartású szép öregúr volt. Keményen csattant a szava és igazságosan. Ruhája tiszta volt mindig s gondozott, akár a tekintete s a gondolatai. Tiszta és gondozott volt életfelfogása is, szerette a rendet, a tisztaságot, az erdőt s az igaz beszédet. Magyar volt, magyar úr, tetőtől talpig.

Amit gondolt, azt mindig meg is mondta. Nem halkan, sűgva és tapintatosan. Megmondta keményen és hangosan, hogy megértse az is, aki nem akarja. Sohasem felejttem el: egyszer az állomáson voltunk Sándor bácsival. Vártunk valakit. Jött egy vasutas és megszólított románul. Sándor bácsi nagyon udvariasan ezt mondotta neki.

– Sajnálom, kedves barátom, de nem értek olá Hul.

Így mondta: olá Hul. A frissen mázolt Nagy-Romániában nagy sértés volt ez akkor. A vasutas elvörösödött, rikácsolni kezdett és odahívta a rendőrt. A rendőr szigorú arccal fordult Sándor bácsihoz.

– Mit mondott?

Sándor bácsi ezt sem értette, de talán gondolta, hogy miről van szó. Ezt azonban nem mutatta, hanem változatlan udvariassággal mondta a rendőrnek is.

– Sajnálom, barátom, de nem értek olá Hul.

A rendőr mérgesen kezdett kiabálni, most már magyarul.

– Román! Úgy kell mondja! Mit oláh! Vége, trekut az oláh! Itt nincs Magyarország! Itt Nagy-Románia! Román! Úgy mondja, román!

Sándor bácsi nyugodtan állt a kiabáló rendőr előtt fekete kabátjában, fekete keménykalapjában, csillogó ezüst szakállával maga volt a komolyság és a tekintély. Az állomás közönsége félénk gyűrűt vont már körülöttünk, de ez Sándor bácsit nem zavarta. Türelmesen megvárta, míg a rendőrből kifogyott a lélegzet, s akkor szilárd és kemény hangon ezeket mondta s jó hangosan.

– Ide figyeljen, barátom. Én magyar vagyok. Maga oláh – itt kesztyűs mutatóujjával megbökte keményen a rendőr hasát –, és mind a ketten román állampolgárok vagyunk. Érti? Ha maga azt mondja nekem, hogy magyar, az nem sértés, és ha én azt mondom magának, hogy oláh, az sem sértés. Alászolgája.

Azzal udvariasan megemelte a kalapját, és utat nyitva magának a megdöbbenet tömegben, otthagya a megilletődött rendőrt. Ilyen ember volt Sándor bácsi, akihez én szállásba kerültem.

Szállásom a dolgozószobában volt. A diványon aludtam, s kaptam egy szekrényt, meg egy íróasztalt. Az én asztalom állt a szekrény egyik oldalán, az ablak felől, a Sándor bácsié a szekrény másik oldalán, az ajtó felől. A lámpa fent égett magosan és egyformán világított mindkettőnk dolgaira.

Első nap, mikor ott maradtam egyedül, nagyon elfogott a honvágy. Csak ültem az íróasztal mellett s néztem a képeket, amiket hazuról hoztam volt magammal. Emlékszem, sötétedő szürkület volt, s kint a körisek némán és idegenül álltak. A szomszéd lakásból, melyet egy román tiszt családja foglalt el Sándor bácsitól, láрма és veszekedés hallatszott át. Idegen hangok voltak, idegen szaga volt a szobának, s kint a lábujjhegyen közlekedő este hideg és idegen-színű este volt.

Emlékszem jól, a falióra egyhangú léptekkel mérte az időt, és Sándor bácsi a másik asztalnál számokkal telerótt ívek fölé hajolva dolgozott. Egyszer csak felemelte a fejét, rám nézett és megkérdezte.

– Mit csinálsz ott?

– Semmit – mondtam és sírni szerettem volna.

– Honvágyad van, ez így van ilyenkor, fiam. Jó az, hogy így van. Annak van honvágya, aki szereti az otthonát. S az otthon szeretni kell, mert az annyi éppen, mint a haza. Semmirevaló ember az, akinek nincs honvágya ilyenkor.

Komoly szavak voltak s a hang, ami mondta, szigorú. Mégis több volt, mint minden vigasztalás. Olyan szép, jó érzés fogott el egyszerre tőle s úgy felgyűlt bennem ez a meleg érzés, hogy könnyek tódultak tőle a szemembe. Sándor bácsi még nézett egy keveset, aztán viszszafordult a papírjaihoz.

– Nem baj, fiam – mondtotta még onnan –, holnap kezdődik a tanulás, attól majd elmúlik. A munkától minden fájdalom elmúlik, mert az élet értelme a munka.

Így vigasztalt engem Sándor bácsi azon az első estén. Nem nagyon hittem, amit mondott, már tudniillik azt, hogy a tanulástól majd elmúlik bennem a

vágyakozás otthonom után, de azért jólesett, hogy ezeket mondta, mert otthon sohasem beszéltek velem ilyen komolyan. Emberebbnek éreztem magamat ettől a súlyos beszédétől, és nem sírtam éjszaka sem, pedig jólesett volna.

Másnaptól kezdve aztán valóban nem sok időm maradt a búsulásra. Keményen és szigorúan tartott Sándor bácsi. Reggel hétkor már riasztott ki az ágyból a megátalkodott ébresztőóra, olyan pokoli zajt csapván váratlanul a hajnali csöndességben, hogy mindig azt hittem, rám szakad a ház. Gyűlöltem nagyon azt a megveszekedett órát, de nem mertem bántani, mert a Sándor bácsi órája volt, csak némán szidtam öltözködés közben. Gyorsan megreggeliztem, jóféle paprikás szalonnát s egy csupor tejet, aztán hónom alá csaptam a már estétől összekötözött könyveket, s loholtam velük le az emeletről, ki a rácsos kapun s lefele a Majális-utcán. Ha végigmegyek a Petőfi-utcán egészen a kollégiumig, néhány perccel hamarabb érkezhettem volna, de én mégis az egyetemi menza sarkán letértem a Farkas-utca felé s úgy vettem be a kollégiumot. Ennek az utazásnak az volt az oka, hogy első napokban, mikor még a Petőfi-utcát használtam végig, egy autójavító műhely elé éppen egyidőben érkeztem egy nálam fejfel magasabb suhancal, aki ott inaskodhatott abban a műhelyben. A suhanc alattomos pillantásokkal méregetett, s mikor egyvonalban voltam vele, gáncsot vetett. Nem estem el, de hirtelen megütközésemben pofon teremtettem a támadót, aki erre alaposan elverte rajtam a port. Erősebb volt sokkal, mint én, kihengerített az utca közepére s még ott is rúgott egyet belém.

Másnap újra arra mentem, s megint egyidőben érkeztem vele a műhelyhez. Szerettem volna átkerülni az utca másik oldalára, de röstelltem gyávaágomat s szurkolva, de gőgösen félrefordított fejfel mentem el s suhanc mellett. Az gúnyosan röhögött és utánam kiabált. S én másnap reggel már letértem a Farkas-utca felé, s többet azóta sem mentem végig teljes hosszában a Petőfi-utcán.

Ilyen élményekkel gyarapodva laktam a várost. Délelőtt iskola, délután lecke s este korán lefekvés. Délutánonként a tankönyv, vagy füzet nyitva kellett álljon előttem mindig, mert Sándor bácsi néha benézett hozzám, hogy dolgozom-e. Pedig bizony nem mindig dolgoztam. Néha izgalmas, kalandos olvasmányokat kaptam a fiúktól, s ilyenkor ravaszul kijátszottam Sándor bácsit. Az íróasztalon nyitva állt a tankönyv, mintha tanulnék. De az íróasztal elülső nagy fiókjában egyéb könyv lappangott, szintén nyitva s én azt faltam remegő izgalommal. Mikor nyílt az ajtó, csak belöktem a fiókot s olyan volt éppen, mintha a tankönyvre árasztanám minden figyelmemet. Sohasem jött rá Sándor bácsi a csalásra. Pedig néha még a tankönyvet is felemelte előttem, hogy nincs-e alatta egyéb. S én ilyenkor ártatlan csodálkozással néztem reá, s ő mindig zavarba jött egy kicsit.

Hanem a rendre nagyon ügyeltem. Mert ebben nem értette Sándor bácsi a tréfát. S ha olykor nem ott állt valami az asztalomon, ahol kellett volna, vagy lefekvéskor a cipőmet a szoba közepén hagytam, úgy mennydörgött rám, hogy az ablakok reszkettek.

– Micsoda rendtelenség ez? Nekem ne hozd ide az otthoni szokásokat! Otthon úgy tart apád, ahogy akar, de az én házamban rend lesz!

És szidta a fálunkat, mert apámék házáról nem jó véleménye volt Sándor bácsinak.

Hát bizony, ott a Majális-utcai házban rend is volt. Olyan rendes fickó lettem ott, hogy ma is csodálkozom magamon, ha eszembe jut. Évek kellettek, amíg otthon újra le tudtam szokni.

Beletanultam a hétköznapokba. Soha még a hétköznapok igazi színét addig nem ismertem, mert nem ismertem a vasárnapot sem. Nálunk otthon minden nap egyforma volt s apámék sohasem tudták, mikor van vasárnap. A vasárnapot is ott ismertem meg Sándor bácsinál.

A hétköznapok mind egyformák voltak, szürkék, dolgozók, unalmasak. Egy kaptafán készültek, s gyorsan is teltek el egymás után, szinte meg sem lehetett különböztetni őket. De a vasárnap, az más volt. Ünnepe. Már szombat délután elkezdődött. Amikor azt mondta Sándor bácsi, úgy öt óra felé.

– Gyere. Elmegyünk szalonnát venni.

A szalonnavásárlás külön ünnepély volt. Magasztos szertartás és bölcs tudomány. Sándor bácsi nagyon tudott szalonnát vásárolni s nekem is mindig mondta:

– Tanuld meg, fiam, mert ezt ma már csak kevesen értik.

Hát én azt hiszem, senki sem értette úgy, mint Sándor bácsi. Az öreg Hirschfeld bácsihoz jártunk szalonnát venni a Jókai-utcába. Oda járt Sándor bácsi már negyven év óta, s úgy ismerte egymást a két öreg, hogy szó is alig kellett a beszédjükhöz.

– Szalonnát kérünk, kedves Hirschfeld!

– Jó estét kívánok, méltóságos uram! Reggelire, vagy kirándulásra?

Mert hogy ez fontos és alapvető különbséget jelent, azt mind a ketten egyformán tudták.

– Kirándulásra.

Így adta meg Sándor bácsi az irányt. Az öreg Hirschfeld pedig odadöcögött a szalonnához s válogatni kezdett. Végül öt-hat darabot odatett Sándor bácsi elé.

– Ezek vannak.

És akkor elkezdődött a vizsgálat. Először a szín. Azután az illat. A keménység. A vastagság. Az erezet. Az öt-hat darabból maradt három. A többi Hirschfeld bácsi szó nélkül visszaakasztotta.

Mikor mindez megvolt, akkor elővette Sándor bácsi mellényzsebéből a gyöngyház nyelvű bicskát, s mindegyikből levágott egy vékony szeletet. Ez volt a kóstoló-próba. Az öreg Hirschfeld is bicskát nyitott, s elkezdődött a tanakodás.

– Ez egy kicsit igen zsíros.

– Ez jó páccal készült, de kár, hogy vékony.

Némelyiket kétszer is megkóstolták. Egyet-egyét Hirschfeld bácsi kóstolás után mindjárt félrelökött.

– Ez nem arra való.

Végül megállapodott valamelyiknél.

– Ezt ajánlanám.

Sándor bácsi újra vágott belőle s a falatot szigorú arccal forgatta a nyelvén. Hirschfeld úgy nézett rá ezalatt, mint a drukkoló diák felelés közben a tanárra.

– Jó – mondotta ki végül Sándor bácsi a felmentő ítéletet, de hozzátette. – Talán a másik ropogósabb. Bár ennek az íze mintha zamatosabb volna. Azonban a ropogóssága is fontos.

Újra kóstolás. Tanakodás. Végül Sándor bácsi kimondta a döntést.

– Ebből is kérek húsz dekát, abból is húsz dekát. Így aztán jó lesz.

Közben velem is kóstoltattak, de a véleményemet már nem kérdezték. S ha kérdezték volna, akkor sem mertem volna mondani semmit. Olyan volt ez a szalonnavásárlás, mint egy gyönyörű szertartás.

Másnap egy félórával későbbben keltünk. Sándor bácsi zöld lódenruhába öltözött, a szekrényből elővette a hátizsákot s apró, gondos kis csomagokra osztva belerakta az elemózsiát. Felcsatolta esőgallérját is, elővette a szekrény mellől a szeges botot, s mindent kirakott szépen egymás mellé. Azután jött csak reggelizni.

Már a reggeli is más volt. Pirítós kenyér és lágy tojás, méz és baracklekvár. Kint hulló lombok közt ünnepi színben sütött a nap és gondolataink mélyén, mint puha, pihés ágyban, mosolyogva hevert a vasárnap.

Ettünk, aztán ünnepélyes készülődések közt elindultunk. Fölfele a Majális-utcán, friss reggeli levegőben. A hátizsákot Sándor bácsi vitte, semmi kincsért sem adta volna nekem. Mentünk fölfele az őszi kertek között. Szép, langyos igazi vasárnapok voltak ezek, amilyenekkel azóta sem találkoztam soha. Ünnepek voltak a házak, ahogy arcukat a napban fürdették, a szembejövő emberek, a harangszó, ahogy bongva utánunk zengett s fent, a Házsongárd kertjein túl a mezők is szelíd vasárnapos arccal nyújtózkodtak az őszi verőfényben.

Szembejövők, kik láttak minket egymás mellett menni kiránduló kedvvel, az ezüstszakállú öregurat s a vékony gimnazistát, szelíden ránk mosolyogtak, s a mosolygásuk is vasárnapi volt. Mentünk és nem szólottunk semmit, csak lépteink ütemét figyeltük, s a hallgatásunk megnyílt és szétterült, kertek, mezők fölé az őszi napsugárban, mint egy mosolygó ünnepi imádság.

Aztán kiértünk a bükkbe. Reánk borult a szálás erdő csöndje, s egyszerre olyan lett a világ, mintha nem is volna benne város. Rőt cserjék alatt kövér rigók rebbentek, bólogatott a vörösre gyúlt kecskerágó bokra, s a méltóságos néma bükkfáról aranypillék szálltostak alá.

A Majláth-kútig mentünk többnyire, puha erdei úton. Jó, ismerős erdőszag volt, és mikor mélyen beszívtam, összekeveredett bennem a vasárnappal. Mintha

templomban lettünk volna: a rozsdavörös bükkfák gótíves boltozatát sudár szürke oszlopok emelték, s a csendet csak a lefutó erecske ministrálta ezüst csengettyűvel.

Dél volt már majdnem, mire csendes, tűnődő ballagással a Majláth-kúthoz értünk. Leterítettük kabátjainkat a forrás mellé s leültünk. Én mindjárt a vízhez szaladtam volna, de Sándor bácsi szigorú hangon oktatott:

– Járás után hideg vizet inni nem szabad.

– De szomjas vagyok! – védekeztem néha.

– Fiam – mondotta Sándor bácsi ilyenkor –, az ember abban különbözik az állattól, hogy uralkodni tud a vágyain.

Ültünk a kabátokon s hallgattuk a csendet, mely nagy volt és olyan szép, hogy szinte fájt. Néha jött még egy-egy kiránduló, köszöntötték egymást Sándor bácsival, aztán leültek odébb és hallgattak ők is. Ahogy ott némán ültünk a forrás körül, ismerősök, ismeretlenek, olyan volt éppen, mintha egy titkos vallás hívei lettünk volna valamennyien. Úgy is volt, ma már tudom. Természetimádók titkos szektája voltunk s a város rabszolgái, kik elszöktünk vasárnaponként titkos áhítatra. Hallgatásunk mélyén orgonaszó és imádság bujkált, s a bükkerdő arany boltívei alatt ott járt akkor az Isten. Csend és hulldogáló levelek között.

Mikor a nap már delelőre ért, előkerültek a hátizsák kincsei. A gonddal vett szalonnák, a puha rozskenyér, alma, dió. Ettünk s most már beszélünk is, tréfáltunk, nevtünk, Sándor bácsi lelkében öreg emlékek fiatalodtak. Ittuk a friss erdei vizet, s énekeltünk latin diáknótát.

A forrás körül görcsös bükkfatörzsek vésett betűket őriztek a múltból, titkos jelelt kuszált életeknek s a sorsnak, amely emberekkel játszik. B. M. 1902. K.G. 1890. B. D. 1914. És szíveket is őriztek a fák s a szívekben négy szerelmes betűt, s én néha hosszasan eltűnődtem a titkos jeleken. Gondolatom elszállt B. M. után, K. G. után, kutattam a múlt kódében eltűnő arcukat s a szívek betűit, kiket talán csak a vén fák őriznek még együtt, mert a fába vésett szív hűségesebb, mint az emberé.

Aztán belevestem egy fába a magam betűit is. Ha nem pusztították ki az erdőt azóta, még ma is él az a két betű s az év, vasárnapos diákéletem éve. Ma új kirándulók betűzik gondolkodva s tűnődnek rólam és a sorsról, mely mindnyájunkhoz egyformán szeszélyes.

Évés után pihentünk még egy óra hosszat, aztán indultunk hazafelé. Útközben téptünk sárga nyírfaágat, fényes levelű vackort, piros kecskerágót, haldokló páfrányt, míg megtelt a kezünk halálos lángban égő őszi csokorral. Piros bogyó, rőt, sárga, bíborszínű lomb: így mentünk haza. Mire a Házsongárd tetejére értünk, már búcsúzott a nap s a kertek tarka színfoltjai alatt lomhán és füstös párákba takarózva felnézett ránk a város.

Ott fent a kertek és a mezők között egy percre megálltunk búcsúzkodni mindig. Még látszott onnan az erdő sötét vonala és látszottak a nyílt arcú mezők, kereken mindenféle völgyek és gerincek s lent, mélyen, a város. Úgy éreztem ilyenkor, mintha a város egy nagy mérges növény lenne, valami óriási tökféle, s

ahol kikel, ott beleereszti gyökereit a földbe. Azok messzire szétágaznak, hegyek, völgyek, falvak és tanyák alá, s elszívják tőlük az erőt, a gazdagságot, az életet. Azért nő meg akkorára a város és azért olyan cifra és páváskodó. S azért nem nőnek soha a falvak, s a mezők is egyszerűek és szürkék maradnak mindig, mert ők adják az erőt a városnak, mely csak duzzad, mint egy mérges bogyó.

Ilyennek láttam onnan fentről a várost, s ezt egyszer erdőről jövet elmondtam Sándor bácsinak is. Megnézett, furcsán és hosszasan nézett. Azt hittem, nevetni fog, s már bántam, hogy elmondottam neki. De nem nevetett. Így szólt:

– Jó a hasonlatod, csak nem egészen pontos. Nem növény a város, mert a növényben mindig Isten dolgozik. Mérges kelevény, hova a föld vérének minden szennye meggyűl. Óvakodj a várostól, fiam...

Így mondta Sándor bácsi, s aztán megindultunk. A Bükk gerincén búcsúzott a nap, s lépteink előtt az árnyékunkat elhúzta messzire. Gondolkoztam a szavakon, s egyszerre magam is úgy láttam, ahogy Sándor bácsi mondta. Nagy mérges kelevényhez hasonlít a város, mely néha kifakad, s ilyenkor mérges váladék fröcsköl ki belőle és mérgezi a népek életét.

Mentünk lefele, s a város közeledett. Kinyújtotta elénk a kerteket színes csalátekül. A kertek még az őszi erdő színeit viselték, de mélyükön már szürke házfalak bujkáltak s eszünkbe juttatták a hétköznapiakat. Aztán megsűrűsödtek az épületek, elzárták kétoldalt a világot, s lábunk alól elmaradt a föld.

Oththon vázákba tettük az őszi erdő csokrait. Álltunk az ablaknál és kibámultunk a szürkületbe. Aztán meggyújtottuk a lámpát. Sándor bácsi iratokat szedett elő, s én a leckét, amit másnapra tudni kellett. A hétköznapi ott állt újra a szobában.

Sok idő, bizony sok idő eltelt már azóta. Nincs többé a kedves, szigorú, öreg Sándor bácsi, s a Majális-utca tizennyolc alatt idegen életek élnek. De valahányszor elmegyek rácsos kerítése előtt, megismernek a nyűtt fenyők és lehajolnak hozzám. Eszembe jut a kis szoba s a hétköznapiok tiszta, szürke nyugalma, eszembe jut Sándor bácsi, ezüstszerű ápoltságával, kemény beszédjével, egyenes derekával. Eszembe jut Hirschfeld bácsi s a szalonnavásárlások misztériuma, a két íróasztal és eszembe jutnak a vasárnapok.

Mikor érettségi után otthagytam azt a házat, azt hittem: enyém a világ. Pedig akkor vesztettem el a világot. Ott hagytam a Majális-utcában, s azóta úgy elveszett, nem is tudom már megtalálni. A világot, mely egyhangú, nyugodt, szürke hétköznapiok után szép ünnepes vasárnapokból áll. Hova lettek ezek a vasárnapok?

Járom a Majális-utcát, s nyomukat nem találom. Talán magával vitte őket Sándor bácsi, mikor kiköltözött a házsongárdi öreg temetőbe.

Az én titok-karácsonyom

Megtanultam tisztelni az ünnepeket. Az ünnep Isten ajándéka, más, mint a többi nap, s arra való, hogy hétköznapi mivoltunkból kivetkőződéve tiszteljük önmagunkban az embert. Sajnálom azokat, akik nem tudnak ünnepelni. Az ünnep önmagunk fölemelése. Tiszta ünnepi ruhában és tiszta ünnepi gondolatokkal lehet csak ünnepelni, felülemelkedve a hétköznapokon s apró küzdelmeinken. Csak az ünneplőbe öltözött ünneplő ember tudja megérteni annak a kijelentésnek a nagyságát, hogy Isten az embert saját képére teremtette.

Az erdélyi nagy gyász éveiben nálunk otthon elfelejtették az ünnepet. Nem volt karácsony és nem volt újév, nem volt húsvét és pünkösd, mint ahogy vasárnapok sem voltak. Viselő ruháinkat s nehéz gondjainkat szakadatlan hordtuk, bármit mutatott a naptár. Keserűség tanyázott otthon, s én hiába küzdöttem az ünnepekért, ünnepi öltözetet s ünnepi arcot éveken át nem látott a házunk.

Egyszer fellázdattam. Karácsony volt. De nagyon emlékszem még arra a karácsonyra! Tizenöt, vagy tizenhat éves lehettem. Karácsonyi szabadságra küldött haza a város, és Sándor bácsi ünnepes háza után olyan volt a miénk, mintha halottat őriztek volna benne.

Apámék egy-egy könyvbe temetkezve naphosszat hallgattak sötétben, és nem volt szabad előttük karácsonyról szólni. Évek óta nem járt nálunk az angyal. Súlyos gond nyomta a szárnyait, és nem tudott elröpülni hozzánk. Akkor öregedtek meg apámék. Nem akartak ünnepre gondolni, mert eszükbe jutottak a régi és gondtalan ünneplések, s a jövő ködös volt, nem láttak előre. Pedig ha tudtak volna ünnepelni, a karácsonyfa gyertyái mellett az ünnepi gondolatok magasságából meglátták volna az utat, mely már akkor is egyenesen vezetett a reménység felé. De gyászba s ünneptelen hallgatásba rejtöztek az idő elől, pedig az idő azért múltott, éppen úgy.

Karácsony szombatja volt. Kint nagy puha hó, a kerti fákat belepte egészen. Olyan csöndes volt kereken a világ, mintha a békesség készült volna megszületni akkor.

Egyedül lézengtem a kertben. A szürkület már meglepte a fenyvest, s kereken a dombok is belevesztek a lehulló estébe. Lent a faluban egy-egy lámpa kigyúlt. Fáj, hogy karácsony estéje van. Máshol izgalommal lesik az angyalt, ünneplő ruha van és karácsonyi szag és boldog rejtelmesség a levegőben. Hallottam a csilingelést, s láttam gyertyafényben úszó szép karácsonyfákat, pedig ahogy ott köszáltam a behavazott fák közt, végtelen egyedülléttel a szívemben, tudtam, hogy mindez csak álmodozás, mert nálunk sötétek a szobák, s a régi gyűrött ruháinkban éppen olyan magányosan töltjük el ezt az estét is, akár a többit.

Esteledett nagyon. Lent a faluban egyre több lámpa égett s a papnál megkezdték a kántálást is. Megálltam a fenyők alatt és hallgattam a felszűrődő éneket. Románok kántáltak. Az egyhangú dallamot búsan itta föl a szétterülő este s

én arra gondoltam, hogy románok kántálnak. Románok ünnepelnek. Mindig csak a románok.

Sokáig álldogáltam ott, közben sötét lett egészen. Fázni is kezdtem, hűvös szél támadt a fák közül, éreztem, hogy haza kell már menni. De ugyanakkor valami fájdalmasan a torkomba markolt. A tudat, hogy karácsonyeste van, s én ott ülök majd egyedül, és nem lesz senki, akivel beszéljek, és nem lesz semmi ünnep. Az öregek olvasnak a lámpa alatt, olvasnak zord szótlan arccal, mintha olyan nap lenne ez is, mint a többi. Úgy szorította a torkomat, hogy könnyeket préselt ki a szememen. Hát csak a románok?

S ekkor valami bátor, nagy dolog jutott az eszembe. Hirtelen, hogy szinte beleszédültem. Nem csak a románok! Miért csak ők? Karácsonyt csinálók én is magamnak! Karácsonyt, titokban, hogy senki se lássa!

Volt a fenyves szélén néhány kicsi fenyő. Csak akkorák, hogy a derekamig sem értek. A kerti színből kiloptam egy ásót, meg egy ládát s kiástam egyet, egy szépet a fenyőcskék közül. Sok földdel vettem ki, betettem a ládába, elrendeztem a gyökereit is, hogy baja ne essék, s megindultam vele a ház felé.

Vert a szívem az izgalomtól. Hátha meglátnak? Hátha baj lesz ebből? De sötét volt, nem látott meg senki. Egyedül laktam, a ház végében. Úgy osontam be a szobámba, mint a tolvaj. Meggyújtottam a lámpát, a ládát a fával az asztalra tettem s hozzáfogtam a feldíszítéshez. Izgalmas, nagyszerű munka volt. Színes papirosból láncokat faricskáltam, néhány szál aranyozott zsinórt is leltem hozzá s öt darab maradék gyertyavéget. A gyertyavégeket drótra kötöttem rá a fenyőre, idétlenül is álltak rajta, az igaz. A színes papírlánc sem sikerült úgy, ahogy akartam. Csúnya lett nagyon a karácsonyfám. De karácsonyfa volt!

Mikor elkészültem a díszítéssel, hallgatóztam. Csend volt a házban, nem mozdult senki. Előszedtem gyorsan az ünneplő ruhámat, s felöltöztem úgy, ahogy illik. Aztán meggyújtottam a gyertyacsonkokat. Elfújtam a lámpát. Sötét lett egyszeribe, csak az öt kis sárga láng dideregte be félénken a szobát. Kinyitottam a kályhaajtót, hogy világítson a tűz is. Aztán felkuperodtam az ágyra és ünnepeltem.

Táncolt a tűz lángja a falakon, rebbentek a kicsike gyertyák, fenyőszag volt és nagy csöndesség kereken. Valami szomorúan szépet éreztem akkor. Fájdalmasat, mert egyedül voltam, s mert nem volt ajándék az asztalon. De komoly és dacos érzést is, mert magam teremtettem ünnepet magamnak, s most már nem csak románok ünnepelnek ebben a faluban.

Úgy éreztem, mintha az én kicsi karácsonyfámtól egyszeribe megenyhült volna az élet szigorú arca, s a reménység, meg a jövő beléptek ünnepelni hozzám a szobába. S talán, azt hiszem, úgy is volt.

Ültem ünneplő ruhámban az ágyon, s néztem a szegényes kis karácsonyfát, és gondoltam mindenfélét össze-vissza, szépet és szomorút, ahogy ilyen szép és magányos, de különösen nagy ünnepeken szokás, amíg lassan leégtek a

gyertyavégek. Leégték és elaludtak egyenként, csöndesen. Még éppen csak egy lángocska őrizte hűségesen az ünnepet a legalsó ágon, aztán elaludt az is.

Még ültem az ágyon egy keveset s néztem az elsötétülő szobát, mert a kályhában is roskadt már a tűz és alig világított. A sötétséggel együtt éreztem lassan a hétköznapot is visszatérni, s emlékszem jól, ez csúnya és keserű érzés volt.

Aztán meggyújtottam újra a lámpát, levettem az ünnepi ruhát, s felvettem a régit. Leszedtem a fenyőről a ráaggatott holmit, s visszadugtam mindent a fiókba. Aztán kabátba bújtam s visszavittem a fenyőfát oda, ahonnan kiástam.

Úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna. Borzasztó sötét volt a fenyves, és szél suhogott az ágak között. Kint a tisztásokon derengve világított a hó. Féltem. Kísérteties volt a hősínű sötétség és a suhogó fenyves.

Sietve tettem helyére a fát. Gyökere körül ledöngöltem a földet, s havat is kapartam köréje. A csöndesség felől veszekedés hallatszott. Románul veszekedtek. A hangok felverték a falut, aztán belefagytak újra a csendbe. Kántálás már nem hallatszott sehol. Hideg, néma téli este volt.

Ásót, ládát visszacipeltem a kerti házba, aztán hazamentem. Ideje volt már, hívtak vacsorázni.

Mikor bementem, az asztalnál ültek. Fáradtan és rosszkedvűen kérdezte meg apám.

– Mit csináltál?

– Semmit – feleltem.

Apám szája széle megrándult, de nem kérdezett többet. Ő maga is a semmivel foglakozott abban az időben.

Szótlatlan ettünk. De valami furcsát, büszkét és szomorút éreztem akkor: hogy nekem karácsonyom volt mégis.

Véletlenül jutott az eszembe minap ez a régi történet. Karácsonyfát néztem fiaim számára, s megtaláltam közben azt a fenyőt is, amit akkor egy estére kiloptam a kertből. Megsínylette az ünneplést. Évekig csenevész maradt, volt idő, hogy azt hittem kipusztul. De aztán mégis erőre kapott. S ma már sudáran és magasan szövik az ég felé, erősen túlnőtt engem s mindnyájunkat, kik akkor éltünk.

A vízileány

Minket mezőségieket sajnálni szoktak. Azt mondják, egyhangú a vidékünk, s azért vagyunk mi is olyan lassú és unalmas emberek. Lehet, hogy igazuk van. Lassúak vagyunk és unalmasak. Nem sietünk ködös célok felé, és nincsenek sokszínű kalandos terveink. Szelíden hullámszik életünk folyása fel és alá, bánat s öröm között, puhán, mint ahogy dombjaink vonala hullámszik körülöttünk, melyekről azt hisszük, mindig egyformák, és mégis mindig mások.

Nem baj az, ha messzire menve is változatlanok tűnik a világ. Emlékeztet folytonosan arra, ami kedves a szemünknek: az otthonunkra. Kődös célok és távoli kalandos tervek után csak az futkos, akinek nyugtalan vágyai vannak, s akinek nyugtalan vágyai vannak, az nem boldog. A boldogság az, amikor nem vágyunk semmire – mondják keleten, s vannak dolgok, amikben mi reménytelenül, de kellemesen keletiek vagyunk.

Van azonban a mi szürke országunknak egy kincse, amit az idegen is megirigyel tőlünk. A tavaink. Azok az apró, eldugott tavacskák, melyek völgyek gödrében, dombok hajlatánál itt-ott szerényen megbújnak, behúzódva fűzfaberkek és nádasok közé, s melyeket, ha dombtetőről nézünk, olyanok, mint kis üvegszilánkok. Valamikor egy nagy tükör volt az egész, de az emberek sokat nézték magukat benne, s hiúságukban gögősek lettek és ostobák. Akkor megharagudott rájuk Isten, s büntetve nevelő kezével a pompás tükröt pozdorjává zúzta. Nehány szilánkja a völgyek közé széthullt. De naphosszat csak az eget tükrözi s a föléje hajló dombok színeit. Éjszakánként messzi csillagokat s piros pásztortüzeket néha, erdőgerinceinken, amikor kigyúlnak. Halkan sikló csónakunkból nem szívesen hajlunk föléje. Mert arcunk torz vonásait látjuk meg fodrozódó tükrén s ezt bizony nem szeretjük.

Gyakorta állunk meg esténként nádasok szélén, mikor a párás levegőben vadrucák szárnya suhog, a domboldalak barnás-vörös színe halkulva foszlik, s az ég kendős magasságában bús szavú gémekek hívogatják egymást. Karunkra fektetjük a puskát és várunk. Valójában talán nem is a húzó vadrucákat, hanem az alkonyat varázslatosan szép hangulatát, mely bűvös hálót kerít a gondolatainkra, s megszelídíti azokat. Sokszor szükség van erre a szelídítésre az élet kis és nagy háborúi közt, hiszen néha annyi bánat és harag gyűl össze bennünk, hogy van az estének dolga, amíg összebékéltet a világgal. Ha mindenütt lennének a földön ilyen csendes estéket lehelő tavak, s ahány megbántott ember van, mind kijárna rájuk magányosan és naplementekor: hiszem, hogy a világ is más lenne akkor, s háborúk fürgetege helyett a béke csöndje zsongatna álomba népeket és országokat.

Suhanckorom legkedvesebb emlékei közé tartozik a tó. Alig zöldült a tavasz, már ott bujkáltam Árszintya bácsi rozoga csónakján a nádas útvesztőit, bogarakat, halat, madarat figyelve s az élet ezer titkos moccanását. Ez a csónak hat szál deszkából tákolt vén skatulya volt, olyan, amit itt luntrának nevez a nép. Hosszú rúddal kellett tolni előre sátéban, iszapban s azokon a kanyargó keskeny ösvényeken, amit a halászok nyomkodnak maguknak a nádas közt vészától vészáig. Ezek a vészák nádból font sárga kerítések, amiket beállítanak a sekély vízbe, a végén csapdaszerű ravasz görbületet formálva belőlük, melyekbe ha beúszik a hal, nem tud kijönni többet.

Nagy tudomány a luntra taszigálása. Sokat kínlódtam, amíg megtanultam. Egyetlen félre-taszigás, csak éppen hogy az orra becsússzon valamelyik kanyarodásnál a nád közé s megizzad az ember a sok ide-oda taszigálástól, amíg

vissza tudja állítani újra az ösvénybe. Tizenöt-tizenhat éves koromban nagyon értettem a luntra tudományát. Tudtam zajtalanul siklani a nádas között, vigyázva, hogy a rúdról lecsepegő víz se üssön zajt. Helyben megfordulni egy-egy tocsogónál, s egyetlen rúd-lökéssel megadni az irányt a legkeskenyebb nádi ösvényen is. Sokszor megleptem a bölömbikát, mikor hosszú csőrét beledugva az iszapos vízbe mély, búgó hangjait gyakorolta. Beloptam a tojásain üldögélő hódát, a nyugtalan vízcisibét, a nádirigót, mikor legszebben énekelt. Nehány lépésről riasztottam fel a halászó szürke gémet, s kikutattam a gonosz réti héja fészkrét.

Gyönyörű szép bujkálások voltak ezek. Kereken borzasztó hangosan karattyoltak a békák, olyan egyhangú lármával, hogy már nem is zaj volt az, hanem álmosító, szédítő némaság. A nád suhogott furcsán és titokzatosan, s a mocsárszagot még ma is az orromban érzem. Órák hosszat üldögéltem valamelyik tocsogó szélén a luntrával, térdemen keresztülvetve a puska, s vártam a héját, hogy hazatérjen. Csibor úszkált a luntra alatt, s a mozdulatlan víz tetején fürge pókok futkostak. A nádasban bent zizzent és moccan ezerféle hang, apró árnyak bujkáltak, surrantak, lapultak, olyan volt az egész, mint egy különálló titokzatos ország. Füttyölt, cserregett, bujkált a nád között a sokféle madár, s néha menyétet osont a zombék tetején. Tele volt az az ország étellel és hanggal.

Ültem órák hosszat mozdulatlanul s néztem a tocsogó vízében bizalmatlanul matató hódákat, az ügyetlen vízcisirkét, ahogy egy-egy bogarat kergetett, s gondoltam hozzájuk mindenfélét. Képzeletem országot épített a tóban, különös meseországot, melynek katonái a gémek és búvárok, polgárai hódák és vadrucák, tudósa bölömbika, muzsikusa poszáta és rigó, rablója vijjogó héjamadár. Uralkodója pedig egy titokzatos szép tündérleány, akit még emberi szem soha nem látott, aki ott lakik valahol bent a nádas megközelíthetetlen mélyén, kagylóból épült palotában és ruhája vízililiomok szirmából van, s hosszú aranyhaja bokáig ér, s amikor fürdik, ezüsthalak úszkálnak körülötte. Láttam magam előtt kagylóból épült palotáját, láttam az arcát, hosszú aranyhaját s a testét, amikor fürdik a tóban, s mely olyan színű, mint a tavirózsa szirma.

Árszintya bácsi, a halász, néha mondott titokzatos dolgokat a vízleányról, akinek halfarka van s megbabonázza azt az embert, aki holdtölte éjjelén feredni látja. Öreg román ember volt Árszintya bácsi, hosszú, szürke haja válláig ért, apró halakat süttött málélisztkben, s én szivart meg tésztát loptam neki hazulról. Düledező vén házában egyedül lakott a nádas szélén, néha kijárt hozzá a faluból a lánya, vagy annak az ura, és halat vittek tőle, vagy pénzt, vagy málélisztet. Hozni sohasem láttam, hogy hoztak volna valamit is, csupán a panaszukat.

Mogorva furcsa öregember volt Árszintya bácsi. Kis kék szemei úgy pislogtak elő ráncai közül, mintha mindig gyanakodtak volna valamire. Kölyök voltam, nem sokat törődtem az emberek dolgaival, de emlékszem, néha mondták mások, hogy Árszintya bácsit mindenből kifosztja a lánya meg a veje. Azt is mondták, hogy bolond Árszintya bácsi, amiért hagyja, hogy így bánjanak vele. Hiszen övé az a

másik ház is a faluban, amiben azok laknak, s övé a föld is, amit azok szántanak. Azt mondták, nincs teljes esze Árszintya bácsinak. Lehet, hogy igazuk volt. De én azt hiszem, mégsem volt igazuk. Bölcs volt Árszintya bácsi, azért lakott ott kint a nádas mellett. Mert olyan szép élete volt, hogy irigyeltem. Csak ült egész nap a kalyiba előtt, szemben a tóval, varsát font és vészát kötözött, naponta kétszer megjárta luntráján a tavat, és nem volt baja senkivel a világon. Akinek hal kellett, kiment oda hozzá, pénzt vitt, vagy lisztet, vagy egyéb holmit, s Árszintya bácsi ilyenkor ledöcögött vele a tóhoz, partra húzta a bárkát, azt a felül is zárt, kereken lyukas elsüllyesztett csónakot, amiben elfogott halait tartotta, s néha félóra hosszat alkudozott a vevővel. Aztán visszalökte a bárkát a vízbe, maga visszadöcögött a küszöbhez, s fonta tovább a varsát, kötözte a vészát.

Esténként, mikor húzni kezdtek a rucák, néha együtt ültünk a luntra szélén, s Árszintya bácsi lassú szóval mondott régi történeteket. Az esküvői menetről, mikor a hűtlen szeretőt vitték négyökrös szánnal a tavon keresztül, s a jég beszakadt alattuk. Azóta ott ül a hűtlen leány a tó fenekén, gonosz apjával, lelketlen anyjával, és sír éjjel és sír nappal, és azért van az, hogy legnagyobb nyárban sem apad le a tó vize soha.

Dajbukát úrról, a kapzsi örményről, aki bérbe vette volt a halászatot, s le akarta engedni mind a vizet a tóból, hogy kifoghassa az összes halakat. De erre megharagudott a nagy kígyókirály, amelyik ott él a víz alatt, s feldöntötte a luntrát és lehúzta Dajbukát urat a hínár alá.

De legtöbbet mégis csak a vízileányról beszélt. Aki ott él a nádas mélyén, vagy a tó fenekén, vagy a zombék között, ahol éjszakánként néha lidércek játszanak s holdtöltekor éjféle időben felbukkan valahol és énekel. Férfiember, ha az énekét meghallja, letér az ösvényről, elhagyja övéit, s megy a hang után. Jaj neki akkor! Aki meglátja a szemét, mely olyan, mint két csillag, meglátja a haját, mely mint a hold sugára, meglátja a testét, mely olyan, mint a gyöngy rózsaszirma: az a férfi elveszti eszét, s többet nem tér a falujába vissza. Nagy rontás van a vízileányban, őrizzen meg az Úristen mindenkit attól.

Ilyeneket mesélt Árszintya bácsi, és én hallgattam sok estén keresztül borzongva és hitetlenkedve, de szomjas lélekkel mindig.

– Volt a mi falunkban is egy – mondogatta Árszintya bácsi, s hosszú ősz haját meglebbentette a hűvös esti szellő. – Ferencnek hívták, onnan a dombról. Családja volt, marhája, földje, négy szép gyermeke, s egyszer egy szombat este meghallotta a vízileány énekét. Úgy bizony. Mondták neki a vénasszonyok, hogy ne menjen oda, ‘sze’ családja van, gyermeke van, de mondhatták annak. Odacsalta a halfarkú leány éjszaka a tóhoz, s elvette az eszét. Másnap itt hagyott családot, házat, mindent, s elment az úton arra, a város felé. Nem is látták többet sohasem. Őrizzen meg az Úristen minden embert tőle.

Így mondta Árszintya bácsi, s még keresztet is vetett magára. Én hittem is, nem is, és borzongva bár, de éjszakánként, mikor telehold volt, néha kiszöktem a

tóhoz, hátha megláthatnám én is a vízileányt, kinek két szeme olyan, mint két csillag, haja a holdsugárnál fényesebb, s a teste, mint a gyöngö rózsaszirma.

Egy nyáron, talán tizenhat éves voltam, ott bújtam újra luntrán a nádas. Réthéják fészket kerestem, s szárnyra kelő szürke gémre vadásztam lomha csónakkal billegve. Meghúzódtam egy fűzfaág alá, ahol a völgyi patak beszakad a tóba. Lekötöttem a luntrát, rudamat az iszapba szúrtam, s a keskeny deszkán üldögélve vártam az alkonyodást. Térdemen keresztben a puska.

Szép, puha, nagy csend volt. Trilláit füzte cifra csokorba fejem fölött egy részeg nádírigó. Bent a tocsogók között lustán hápogtak nagy tőkerucák, a parton egy-egy álmos béka unokogott, s könnyű rajokban szunyogok muzsikáltak. Aratásidő volt, kereken a dombokon sárga tarlók s égett gabonaföldek, itt-ott a táblák között piros szoknyás aratólányok énekeltek. Meleg gabonaszag pihent lustán a völgy fölött, a levegő tele volt érett és buja gondolatokkal, olyan volt körülöttem az a nyári délután, mint egy ölelésre vágyó barna bőrű aszszony.

A hangulathoz halk citerájukon kíséretet pengettek a mezők tücskei. Sokáig ültem ott. A nap lassan csúszott alá az égről, egyre röttebbek lettek a dombok s a vízen hosszú árnyékok nyúltak át. A nád szélén hódák tikogtak, s néha nagyokat rikkantott egy vízityúk. Azt hiszem, nem gondoltam semmire. Csak néztem a szép szelid alkonyodást, tisztának, békésnek, jónak láttam a világot. Olyannak tűnt előttem és mögöttem az emberi élet, mint tiszta pázsitos szőnyeg, mozdulatlan sima víztükrök, kövér, ringó, érett gabonatóbla. Nem kínozott semmi vágy, nem űzött semmi érzés, nem tépett szenvedély, szomorúság. Olyan tiszta és békés volt a lelkem, mint az este, ahogy a tó sima tükrére rászállt.

És ekkor hirtelen hangot hallottam a nád között. Nem ének volt, csak valami kis csöndes dúdolás, de minden hangszilánk, ahogy hozzám ütődött, mély égő sebet szakított bennem. Megbolydultak a gondolataim, valahol az ereimben láz forrósodott, érzéseimbe belereszketett valami nyugtalanság. Mintha a tó is megérezte volna, finom remegés futott át a tükrén, a csillogó mozdulatlan tábla millió darabra tört. Láz és félelem borzolta föl ideges vizét, s egy izgatott szellő vacogni kezdett a nádas között.

Puha, halk leányhang dúdolt. Egy pillanatig riadtan megkövülve ültem, nem volt telehold és nem volt éjszaka, de tudtam, hogy a vízileány dalol. Nem gondoltam semmire, csak a hangra s a vízileányra. Izgalmas, gyönyörű szép, szinte fájdalmas pillanat volt. Szívem a torkomban lüktetett.

Aztán letettem a puskát, eloldottam magamat a fától, a rudat a kezembe vettem, és halkán tolni kezdtem a luntrát a hang felé. Eszembe jutott Árszintya bácsi meséje a rontásról, de olyan izgalmas és szép volt ez a leskelődő vadászat a hang felé, hogy nem törődtem vele. Nem törődtem semmivel. Látni akartam a vízileányt. Látni akartam, ettől az izgalomtól reszketett a rúd a kezemben, látni akartam, s ha valaki azt mondta volna, hogy azután meghalok, akkor is mentem volna tovább a hang felé. Látni akartam a két szemét, mely olyan, mint két csillag.

Kibontott aranyhaját, amely a holdsugárnál is aranyosabb. Látni akartam a testét, mely olyan, mint a gyöngö rózsaszirma.

Olyan halkan mentem, hogy még a víz loccsanása sem hallatszott, ahogy a luntrát előbbre taszítottam. Idegesen susogott körülöttem a nádas, a szemközti gabonaföld, mint egy sárga szem meredt felém, s én fázva megborzongtam néha, pedig olyan füledt meleg este kevés volt azon a nyáron.

Még egy kis lökés, aztán kettényílt a nádfal. És akkor megdermedt kezemben a rúd. Lélegzetem elállt, szinte felkiáltottam, de a torkomat borzasztó erővel megszorította valami. Megláttam a leányt. Ott állt kis eldugott öbölben a nád közt, szemben velem, alig pár lépésre. Térdig állt vízben, és önmaga tükörképét nézte mosolyogva.

A két szeme olyan volt, mint két igazi csillag. Kibontott haja holdfénynél puhább. S teste, mint a gyöngö rózsaszirma.

Sokáig, sokáig nem láttam többet szelídnek az estét. Tisztának, békésnek, jónak a világot. Az életet pázsitos szőnyegnek, mozdulatlan sima víztükörnek, kövér, ringó, érett gabonatóblának. Sokáig, sokáig nem volt igazán békés a lelkem, vágytalan és tiszta, mint a nyári este, ahogy a tó tükrére rászáll.

Árszintya bácsinak igaza volt.

Játék

A leány, aki legelőször az életembe lépett, zöld fűzfa-szagú volt, s szemei hasonlítottak az erdei vadjácint kék csillagaihoz. Képzetelem fölött úgy lebegett fehér és áttetsző angyalszárnyakon, mint a pihébe burkolt boldogság.

A tó sarkában, rozoga vízimalomnál találkoztunk. Zúgott a zsilipek között a zöldeskék víz, s a lomha kerék néha megcsikordult. Zöld moha lepte a kerék fekete fáját. Az égen nagy, kövér felhők hajóztak.

Néha egymás szemébe néztünk és nem beszéltünk semmit. Órák hosszat ültünk szótlánul az elhagyott vízimalomnál, csak éppen a kezünk ért néha össze. Ha elgondolom, semmi értelme sem volt annak, ahogy ott ültünk. És mégis szép volt. Hallgattuk a nádirigót, s szemünk párhuzamos sugárral követte a tó fölött áthúzó vadgalambok röptét. A malom roskadt gerendái közül néha kidugta orrát egy ürge kis menyét, csillogó fekete szemével nézett minket, s mi ültünk mozdulatlanul.

Tavaszi volt, mikor először megcsókoltuk egymást, friss koratavaszi. Hajnaloként aprókat pattant a tó jege, mintha acélhúrokat tépdesett volna valaki. A malom körül bomlottak a fűzfák rügyei, s olyan szaguk volt éppen, mint a lánynak. Friss és illatos volt minden, a foszló jég, a szinesedő fák, a sóhajtozó rétek. Szárcsák illegették pajzsos fejüket a malomárokban, s beletikogtak a zsilipek közt omló ezüstszerű víz harsogásába. Jó szagú volt minden, és feszült a fénytől.

Megcsókoltuk egymást, s ezzel új élet kezdődött. Felpattant bennem a magány, mint egy fényes fekete doboz. Beszélni kezdtünk. Fáról, madárról, felhőkről, virágról. Beszéltünk a hajnalról és az estéről. A tavaszról, mely ott kacagott körülöttünk napsugárban, rügyben, madárszárnyban, ágaskodó fűszálban. Csak éppen a szerelemről nem beszéltünk.

Ismerkedtünk a világgal, egymáson keresztül.

Megbeszéltük a fűzfát, amelyik ott hintáztatta bomló rügyszagú ágait éppen a fejünk fölött. A roskadozó nyárfát s a fenyőket túl az ültetésben. Az útszéli vackort, mely olyan volt, mint egy gondtelt öregember, ki hosszú vándorlás után az út szélére pihenni és tűnődni leül. Megbeszéltük a szárcsát, ahogy fészken ült s várta, hogy az új nád növekvő dárdái sietve eltakarják. Megbeszéltük a bölömbikát, amelyik néha szólt, s hangja széles és lágy hullámokat vert a zsongó tavaszi csöndben.

A csillogó kis kék jégmadarat, mely olyan volt, mint a boldogság, éppen csak egy-egy pillanatra mutatta meg magát, s aztán eltűnt a tavasz fészületlen bozótjaiban. Csak éppen a szerelemről nem beszéltünk.

Nyáron már többnyire fent találkoztunk össze az erdőnél, mely falunk között éppen feleúton volt. Olyan színű volt ott az ég, mint a kis harangvirágok, melyek a bokrok közül némán felénk csilingeltek. Az erdő tele volt nyári nessel, apró, izgató, meleg zajokkal, melyek végigvisszhangzottak az ereinken, s a vérünk minden ok nélkül forró lett tőle.

Elheveredtünk a fűben, mely puha volt és langyos. Benne, mint kusza őserdőben, szerelmes bogarak kaparásztak. A leány felnézett az égre. Hosszú, furcsa felhő lógott fölöttünk, elfogta a napot.

– Beszéljünk az időről – mondta. – Mi az idő?

– Minden eltelik – feleltem, s szemem megakadt egy harangvirág lehajtott fején.

– Mi az idő? – ismételte türelmetlenül. De tekintetét ott hagyta fent a felhőn, mely lassan észak felé haladt.

– Nem mozdul semmi, s mégis elmegy. Egy helyben ül, hever, mint mi, és egyszer mégis messze lesz. Te is. Én is. Az erdő, a dombok, a nyár. Minden. Mint az a felhő, amit nézel.

Hallgatott. A felhő ott fent lassan alakot cserélt, öklelő bikából görnyedt koldussá lett. Azt figyelte.

– Az idő egy fáradt ember – mondotta később. – Ráncos arca van, és szemei mélyen ülnek a csontok között. Szigorúan néz, és nem szeret minket.

– Azt hiszem, nincs igazad – tűnődtem a dolgon – nem ráncos. Sápadt sima arca van, kicsit bánatos, és ha mosolyog, majdnem olyan, mintha sírna. Nagy kék szemei vannak.

– Nem – vágott közbe hirtelen – zöld szeme van, tudom biztosan. Ül valahol a hegyek tetején, és nézi a világot. Homloka fehér és tiszta, mint ősz végén a havasok, ha rájuk süt a nap.

– Elgondolkodva ül ott, kicsit fáradtan, előre hajolva.

– Keze fehér, és hosszú ujjai fűszálat simogatnak.

– Köntöse szürke, mint a köd, mely a völgyekből fölszáll.

– Csak néz minket és a világot, mely kereken életet játszik buzgó fontoskodással. Nézi és tudja, hogy hasztalan minden sietés. És szép nagy dolgokra gondol, óriásoknak való dolgokra, arra, ami örökkévaló.

– És lába alatt kis szürke bogárka mászik a sziklán...

A felhőt elnyelte északon az ég. Aztán a délutánt is elnyelte az este.

Máskor a hónapokkal ismerkedhetünk. Én már régen ismertem őket. Magányosságom éveit sokszor barátkoztam velük. Hosszas tünődések során arcuk is kialakult bennem, mikor órák hosszat ültem egymagamban kerti fenyőink alatt, vagy fent a temetőben, melynél békésebb hely nincs is ezen a földön. A széles völgyek ott haladnak el két oldalán s felnéznek rá, hogy emlékezzenek arról, ami elmúlt, s arról is, ami ezután múlik el.

Némelyiknek arca egészen tisztán állt előttem, láttam ajka körül a lapuló ráncokat s a gondokat a szeme mögött, mikor reám nézett. Úgy mondom el, most is, ahogy akkor mondtam a leánynak, ki elnyújtózott a sercegő, langyos fű között, az eget nézte, vagy a fák csöndjét figyelte, és néha közbeszólt, ha valami nem tetszett neki. Sötét rajzaimon néha lelke színes ecsetjével javítgatott, a kemény vonalakat itt-ott emberebbé lágyította, s ez illett hozzá és a nyárhoz, mely szelíden lélegzett körülöttünk az erdő bokraiban.

A JANUÁR-ról tudtam, hogy germán származású. Ha sikerült volna egy kis könnyelműséget felfedeznem benne, azt mondanám, hogy angol. Ha derűsebbnek ismertem volna meg, svédnek vallanám. De így azt hiszem, német. Negyven éves. Világos és tiszta feje van, jelesen végezte az egyetemet, és mérnöki pályán dolgozik. Gépeket készít. Hideg acélból készít gépeket, pontos és megbízható munkás. Fellengős ötletei nincsenek, gyermekkorában sem vágyott olyanra, ami elérhetetlen. Megveti a poétákat s azokat, akik sokat lelkesednek, keveset dolgoznak.

– Úgy van – szólott közbe a lány –, de ha érzelmes zenét hall, meglágyulnak a vonásai, s az arca egy kicsit elpirul. Szereti az érzelmes valcereket, s otthon, amikor nem hallja senki, hamisan bár, de szívesen dúdolja őket.

Rövidre nyírt szőke haját hátra fésüli, és szürke ruhát visel, amely tiszta és rendes, akár fekete félcipője, amit maga takarít. Keskeny, csontos arcát naponta borotválja. Naponta tiszta kemény gallért s hozzá keskeny, egyszínű nyakkendőt visel. Szemüvegre nincsen szüksége, mert hideg, szürke szeme élesen meglátja a legapróbb hibát is, mit mások elkövetnek. Kurta, parancsoló mondatokkal beszél. Alantasai félnek tőle, pedig sohasem goromba. Felettese tiszteli, és nyugodtan

bízza rá ügyeit, mert tudja, hogy szilárd jelleme van és katonás rendben álló társadalmi elvei. Lakását munkahelyéhez közel kereste ki, és sohasem változtatja. Felesége megkapja minden elsején a pénzt, külön a háztartásra valót és külön a gyermekek neveltetésére. Ugyanakkor elszámol a múlt hónapra pénzzel. Az elszámolás egy félóránál többet vesz igénybe, tiszta és rendes pénztárcióny alapján nagyon aprólékosan. Az asszony ilyenkor sápadt egy kicsit, félénk és szinte alázatos. Alig szól egy-egy szót, s a keze, mikor a ceruza után nyúl, reszket.

– Igen – szól újra közbe a leány –, mert néha csalásra kényszerül, ha venni akar valamit a gyermekeknek, amit nem mer férjével közölni. Ilyenkor a konyhaszámlák közé csempészi a hiányzó összeget.

A lakásban rend van és tisztaság. Délben egyszerre érkezik haza a gyermekekkel, akik az iskolából jönnek. Az asszony izgatottan szalad a konyhába, mert pontosan tíz perc múlva az asztalon kell legyen az ebéd. Az újság oda van készítve a szivardoboz mellé. Hangos szó, veszekedés nincsen. Legfeljebb egy rendreutasító pillantás a gyermekek felé, vagy összeránduló szemöldök s néhány rövid hideg szó asszonymnak, cselédnek.

– Ilyenkor a szobaleány kezében megremeg a tálca s az asszony délután csöndesen sír egy félórát a szobájában.

Üzletben, politikában, egész életformájában szívós és könyörtelen. Megveti azt, aki nem úgy gondolkozik és nem olyan, mint ő. Aki könnyelmű, rendetlen, felületes és jókedvű. Akinek piszkos a cipője. Aki csak kétnaponként borotválkozik. Aki demokrata és humánról beszél.

– Soha senki nem látta, hogy hiányzott volna kabátjáról egy gomb. Hogy kioldódott volna a cipőfűzője, borostás lett volna az álla, vagy vásárolt volna egy szál virágot az utcán...

Diákkorában nem írt szerelmes verseket, nem sörözött víg cimborákkal, és nem beszélt trágárságokat. De minden reggel gondosan megfürdik, előbb meleg, aztán hideg vízben, s a szabadságát legszívesebben a bajor hegyekben tölti. Mulatóhelyre nem jár. Ha néha banketre kell menjen, ő az első, aki megérkezik, és ő az első, aki hazamegy. Szomszédjaival keveset beszél, és nem iszik csak ásványvizet.

FEBRUÁR. Tanár. Kikönyökölt barna ruhát hord és butaorrú, magas fekete cipőt. Beesett mellű és gyomorhajos. Cvikkerét mellénye felső zsebében viseli, gallérja rendesen gyűrött, nagy csontos ujjai sárgák a nikotintól. Göthösen sovány, pedig senki a táplálkozásra annyi gondot nem fordít, mint ő. Állandó diétát tart.

– Ha néha étteremben kell ebédeljen, a pincérrel hosszasan megtárgyalja az ételek elkészítési módját, mert fél a fűszerektől.

Nem öregember. Talán ötvenes. De arca a gyomorhajos emberek jellemző ráncait hordja. Borulátó. A gyermekek nem szeretik, pedig igyekszik emberségesen bánni velük.

– Kerüli a társaságot. Ha mégis belekerül, keserű hangon mond ítéletet a világról. Sok rossz foga van. Azt hiszem agglegény. De lehet, hogy csúnya, kövér felesége van otthon, akitől fél.

Ha politikáról beszélnek, keserű hangon bírálja a minisztereket, de választáskor mindig a kormánnyal szavaz.

– Beszélj a MÁRCIUSRÓL!

Tizenhat éves szőke suhanc. Borzas fejfel szalad el hazulról reggelként azzal, hogy iskolába megy. De többnyire másféle kószál. Madárfészket keres a közeli erdőben, vagy iparostanoncokkal verekszik. Arca rózsaszínű, szinte gyerekes. Nyílt kék szemeiben pajkos csillanások izzanak. Fantáziája soha egy pillanatra sem pihen. Virágot tűz a gomblyukába, s ha leányt lát, orcátlanul a szemébe nevet és füttyörészik.

– ÁPRILIS-ről mit tudsz?

– A szőke fiú húga. Csitri még. Nyurga növésű, szinte sovány. De nagy zöld szemeiben már lappang valami nyugtalan titok...

– Én azt hiszem, fiúsan nyírott szőke haja többnyire borzos. Kerítéseken mászkál vásott suhancokkal, s becsenget idegen lakásokba.

– Nem ismer tekintélyt. Vidám szemtelenségét csodálják a fiúk. Verekedésben ügyesen mozog a keze, s ha úgy hozza a harc kényszerúsége: karmol és harap. Még nem volt szerelmes.

– De amikor kerítéseken mászkál keresztül, s fiús combjain felcsúszik a ruha, a fiúk vigyorogva megbámulják.

– Ő ezt tudja. S valami titkos ösztön arra tanítja, hogy minél hosszabban üljön fönt a kerítésen...

MÁJUS már más egészen. Nem játszott soha a fiúkkal. Kerítéseken sem mászkált, utcán, mezőn sem csatangolt.

– Babákkal játszott gyermekkorában, gyűlölte a fiúkat, akik csúfolták és bosszantották. Kedvenc babáját őrzi ma is.

– Fehér leányszobája tele van sok apró emlékkal, pedig csak múlt télen ünnepelte első bálját. Szelíd délutánokon szívesen ül a zongora mellett s álmodó lélekkel Chopin-darabokat játszik.

– Vállig érő barna haja van és kedvenc színe a halvány búzakék.

– Hosszú szempillái alatt mintha mindig álmodna a szeme, s ritkán kacag, de mindig mosolyog. Szelíd és jó kislány. Mindig tesz pénzt a sarki koldus kalapjába, és megsiratja a halott fecskefiút.

– Földszintes öreg udvarházban él, melyet rácsos kerítés őriz.

– A kertben rózsák, szegfűk és óriás-pipacsok nyílnak.

– Hétkor kel. A kedves öreg szakácsnéval kamarázni megy, azután enni ad a tyúkoknak, galamboknak. Reggeli után maga sepri ki a szobáját. Anyja háziasnak nevelte, s maga is azt tartja, hogy így van rendjén.

– Fiókjában emlékkönyvet őriz, és szívesen olvas verseket.

- Ideálja van.
- Fényképét tarka dobozban rejtegeti, melyben egy régebbi ideáljától kicsi korában csokoládét kapott.
- Gyakran elpirul és izgatott lesz, ha fiatal emberek jönnek a házhoz.
- Este, ha holdvilág van, hosszan ül az ablakban, és valami névtelen, furcsa, kicsit szomorú vágygal elnézegeti a csillagokat...
- Azért nem romantikus. Tudja, hogy férjhez fog menni, s egészséges szép gyermekei lesznek.
- Rajongva csodálja JÚNIUST. Aki igazán szép asszony.
- Június? A harminc évet meghaladta már. Karcsú és mégis telt. Hasonlít a szép érett őszibarackhoz. Barna haja van, egészséges fehér fogai és jóízű nevetése. Szeme csillog, amikor olyan férfiakra néz, akik tetszenek neki.
- Férjétől elvált, és most egyedül él, kis fehér villában, közel a belvároshoz. Nyáron tengerpartra utazik, télen sízni jár. Ruháit és udvarlóit izléssel válogatja. Irigy és pletykás vénasszonyok összepusmogznak a háta megett, de botrányai nincsenek.
- Szerelmeit könnyedén, izléssel és egy kis melankóliával bonyolítja le. Kedvenc virága a pünkösdi rózsa, ezzel van tele villája körül a kert. Meleg és asszonyos természete miatt sok őszinte jó barátja van, különösen magányos férfiak és művészek között.
- Barátnőit okos tanácsokkal látja el, s ezért néha nem nagyon népszerű.
- A szobaleány szívügyeit szelíd megértéssel veszi tudomásul, s amennyire módjában van, segít a szerelmeseken.
- Vidéken lakó anyja minden télen néhány hétre felköltözik hozzá, olyankor nem fogadja az udvarlókat, színházakba jár, és részt vesz a női egyesületek gyűlésein.
- De JÚLIUS ugyebár férfi?
- Az. Magas, napbarnított falusi férfi. Fürdőzéskor széles vállait, tömör bronz-izmait megcsodálják nyápic városi kirándulók. Különösen a nők.
- Tréfákon harsogva kacag. De senki sem tud úgy káromkodni, mint ő, ha haragszik.
- Egész életén át a földdel bajlódik. Sem adóssága, sem megtakarított pénze nincs. Barna öklében szélesen lendül a kasza, ha beáll izzadt aratók közé, vezetni a rendet.
- Nincsenek lelki komplikációi. Ha megkíván egy asszonyt, bugyborékoló nevetéssel meghempergeti a sarjú között, s azután otthagyja.
- Szemében s homlokán életerő izzik. Fiait korán dolgozni tanítja, mert tudja, hogy az élet munka árán vásárolt öröm.
- AUGUSZTUS?
- Asszony. Hízásra hajlamos. De mivel szeret jól enni, nem tart fogyókúrát, mint általában a maga korabeli asszonyok. Éveinek száma bizonytalan. Lehet,

hogy túl van már az ötvenen, lehet, hogy nincsen. Szereti a rikító színű ruhákat s az agártermetű fiatal fiúkat. Nagyokat nevet, s bár van benne hiúság, a kényelem miatt mégsem szívesen szorítja fűzőbe szétomló termetét.

– Nem szereti, ha kérdik a korát, vagy ha szentimentális barátnök az elmúlásról sóhajtoznak. A felhős gondolatokat igyekszik kikerülni, s úgy viselkedik, mintha nem gondolna soha a halálra.

– De van néha egy-egy perc az életében, többnyire alkonyatkor, mikor egyedül sétál valahol egy elhagyatott kertben, hogy megáll a nyíló dáliák előtt és elgondolkozik.

– Kedvenc virágai a dáliák. Ha nézi őket, valami csodálkozó szomorúság van az arcán, s ez az elmúlásnak szól. De csak egy rövid pillanatig tart, mert aztán bosszúsán megrázza a fejét, valami csintalan slágert kezd dúdolni s ízléstelenül rikító ruhájában hátat fordít tolakodó gondolatainak.

– Tyúkszeme van.

– Bizalmas véleményeit fodrásznőjével beszéli meg, aki persze nem tartja magánál, és így gyakran szerez ellenségeket.

– Néha nagyon szerelmes.

– De viszonyai nem tartósak, mivel sohasem valakit, mindig csak a fiatalságot szereti.

– Szeret táncolni.

– De csúnyán és ízléstelenül táncol.

– Állandó pénzügyi zavarokkal küzd.

– És lelkesen játszik bármilyen hazardjátékot.

– Legszívesebben detektívregényeket olvas.

– Néha céltalanul bőkezű, néha kicsinyesen fősvény.

– Néha fészülködés közben ősz hajszálra bukkan. Ilyenkor egy-két napig melankolikus, és olyan arccal járkal az emberek között, mintha csak ő egyedül kellene lassacskán búcsút vegyen az élettől.

– Szeptember?

– SZEPTEMBER? Harmincéves férfi. Szomorú és keveset beszél, mert tudja az időt. Hogy minden elmúlik egyszer.

– Az arca sápadt, langyos verseket ír és tüdőbajos. Gyakorta sétál erdőn, hosszan elnézi a játszadozó állatokat, s borzadva undorodik a vadászattól.

– Undorodik? Nem. Csak értelmetlen, barbár dolognak látja, amely az idővel játszik, mely embernek és állatnak egyformán mérve van.

– Sokat cigarettázik, bár az orvos megtiltotta neki. Szeret napos délutánokon egy kerti padon ülni s nézni a kékesen csavargó füst után, ahogy szétfoszlik az álmos levegőben.

– Többnyire szürke flanelruhát visel, piros nyakkendővel. Szép, keskeny orrú, finom barna cipői vannak. Szereti a magányt, s az embereket, amennyire lehet, kerüli.

– Keskeny, finom, fehér keze van. Hosszú ujjai esténként szeretettel futnak végig a zongora billentyűin, és halk szomorú melódiákkal árasztják el a szobát.

– Szeret kandalló előtt ülni egymagában, belesüppedve gondolataiba, míg körülötte a falakon táncoló lángnyelvek ritmusára küzdenek árnyak és fények.

– Én OKTÓBERT jobban szeretem. Vadászruhában jár, és kiskorcs mákban nagyokat iszik vidám cimborákkal. Arca pirosposzsgás és naptól barnított. Harsogó kacagása vonzza az emberek. Szeret tréfákat mondani, s ő nevet legjobban rajtuk.

– Homloka fölött már kopaszodik. De hátul boglyasra megnőtt a haja, mert irtózik a borbélytól, akár a fogorvostól.

– Évek óta nem volt beteg. Kórházat belülről sohasem látott. Nincsen az életnek olyan tragikus mozzanata, amin ne találna nevetni valót.

– Földbirtokos és szőlője van. Szereti az aratást, a cséplést és a víg szüreti multságokat. Néha nagy hajtóvadászokat rendez, nem a vadászat kedvéért, hanem mert szereti a társaságot.

– Bolondos tréfái miatt gyakran megneheztelnek rá nehezebb természetű emberek, de haragot tartani senki sem tud vele.

– Léha és bőkezű. Ezért, bár vagyonos, még sincsen soha pénze. Egy félórás kacagás miatt szívesen elszalaszt nagyobb nyereszkedési lehetőségeket. Agglegény, bár évek óta ígéri, hogy megházasodik.

– Pedig jókedve miatt szeretik az asszonyok, és ő is bolondul a szoknya után. De utolsó percben egy pillanatnyi komolyság hatása alatt rájönnek mind a ketten, hogy nem valók egymáshoz. Ilyenkor vidáman szakítanak, ahogy jó pajtásokhoz illik.

– Ruhájáról mindig hiányzik egy gomb. Harisnyája gyakran lecsúszik, cipőzsinórja kioldódik, nyakkendője meglazul. De ő ezekkel nem törődik.

– Ha hálóingben kell keresztülmenjen egy szobán, ahol mások is vannak, multságos és kacagtató helyzetnek minősíti.

– Szeret sokat és jót enni, sokat és jót inni, sokat és jót kacagni. Élvezni tudja az életet. A vadásztól legjobban az ebédet szereti, mikor szétterpesztett lábakkal leülhet háromlábú vadász-székére, egyik kezében csirkecomb, másik kezében borospoharat tartva s tele szájjal nagyokat nevetve saját tréfáin.

– Ellensége csak egy van igazi, s ez a November.

– NOVEMBER. Persze. Foglalkozásával nem vagyok tisztában.

– Azt hiszem, magas rangú állami tisztviselő.

– Talán főügyész. Mindig sötét ruhában jár, és nagyon ügyel magára. Magas és szikár. Sötét kalapja és ezüsthagymás sétatotja van. Arca sovány és érdekes, haja a halántékok tájékán őszülni kezd.

– Hideg, kimért és udvarias.

– A kellemetlen híreket felhúzott szemöldökkel fogadja, és gyorsan határoz. Halk, de erélyes mondatokban foglalja össze álláspontjait, tökéletesen korrekt fogalmazásban. Egyforma szigorúsággal ítélkezik idegenek és saját hozzátartozói

fölött. A társadalmi rend és erkölcs álláspontján tölti életét, s a megértését lenéző hangsúllyal gyöngeségnek nevezi.

– Az utcán, ha lát egy fuvarost, aki veri a lovát, erélyes szavakkal figyelmezteti a törvény erre vonatkozó szakaszaira és szükség esetén rendőrt hív. De bármilyen apró szabálytalanságot kövessenek is el embertársai, vagy embertársainak gyermekei – amit esetleg más tréfának lát – őt mélyen fölháborítja, s ezt nem is igyekszik eltitkolni.

– Nem rokonszenvez a gyermekekkel.

– Pedáns.

– Ha piruló süldőleányt, vagy szerelmes diákot nyilvános parkban viráglopáson ér, erélyesen és megbotránkozva utasítja rendre, bár semmi köze hozzá.

– Hagyjuk őt. Undorító színésze a társadalmi rendnek. Mit tudsz DECEMBERRŐL?

– Öreg falusi gazda, aki fölött eljárt már a munka ideje s most pipázgatva ül a tornácra, s a fiatalok sorsán gondolkozik, kik a nyomába léptek. Gyér, fehér szakállát néha megsimogatja, unokáinak füstkarikát ereget, s kis kék szemében bölcs derű csillog. Ügyel, hogy a házban pontosan járjon az óra, s ha szeleburdi fiatalok dolgaiban véleményét kérdik, megértő mosollyal bólogat. Néha elnéz a templom felé, ahova minden vasárnap ünneplőben eljár, s néha túl rajta a temető fehér sírköveit bámulja elmerengve. Néha, amikor magában van, halk mormogással kedvesek és barátok neveit sorolja, akik már ott lakoznak.

– S olyan hosszú a sor, hogy belefárad az emlékezésbe...

Így játszadoztunk a szavakkal s a nyárral, ami bennünk égett, s annyi érzést gyűjtött, hogy nem tudtunk velük mit csinálni. Izgalmas, szép játék volt. Kecskegidók játszanak így a tavaszi pázsiton, mikor először ismerkednek önmaguk csodáival. Mi is önmagunk csodáival ismerkedtünk akkor.

Aztán egy délután hiába vártam a leányt. Álltam az erdőszélen egyedül, néztem a kígyózó ösvényt, melyen jönnie kellett, de az ösvény sirt és nyöszörgött, mert nem jött rajta senki.

Addig álltam ott, amíg a nap lement. Nehány vadcseresznyefa már halálos szomorú tűzben égett, s a puhaujjú szellő keze nyomán, mint szelíd halott pillangók, hulltak a levelek róluk. Rózsaszíromból álmódott felhők kószáltak céltalanul odafönt, s a tó kék szeme meredten nézett a magasba, tört fénye volt, haldokló fénye volt. Hallgattam a tücskök siratóját, tudtam, hogy a dombok zöld életét temetik s a nyárt, mely úgy elvész maholnap az erdő nyirkosan sötétedő homályában, hogy többet nem is tud visszajönni.

Addig álltam ott, amíg a nap lement, s a fák felrajzolták barna árnyaikat az égbolt peremére. Már nem is a tücskök csinálták azt a szomorú, szomorú zajt. Bennem sirt a fájdalom s a magány azon az egyhangú árva húron, mely a világ két vége között, születés és halál között kifeszült, s végtelenbe nyúló szálain a

szerilem dallama tévelygett elárvultan. Tágult tüdővel lélegzett az erdő s olyan idegen volt a csend, mintha akkor találkoztam volna először vele.

Azután hazamentem. Senki sem várt, csak a vacsora az asztalon. Az ajtót nyitva hagytam, s a fák sóhajtása benyúlt hozzám a kertből feketén és puhán, mint az éjszakának egy darabja.

Nem tudtam volna megmagyarázni, hogy mi az, amit érzek. Magányban és egyedül nőttem, s akkor mégis fáj a magány és az egyedüllét, akkor fáj talán először igazán. Hallgattam a sötétben a fák nehéz lélegzetét, s valami ijesztő nagy feketeséget éreztem magam körül, mely mindent ellepett kívül és belül, és elnyelte lassan a világot.

Azon az éjszakán cserélt helyet az ősz a nyárral.

Egy hétig nem láttam a leányt. Hallottam, hogy vendégeik vannak, s köztük egy fiú, idősebb, mint én. Azon a héten hirtelen sárgultak meg a fák. Csak éppen remegni kezdtek egy kicsit, pedig szellő se volt, s már sápadt foltok tarkázták a kertet.

A tó mellett találkoztunk újra össze. Nem lett volna leány, ha nem így kezdi.

– Mért nem jöttél? Kétszer voltam fent és vártalak!

– Én csak egyszer – mondtam –, de nem voltál ott. És megjött az ősz.

Vadjácint-szemeivel hosszasan rám nézett, aztán csendesen mondta.

– Aznapi nem mehettek. Vendégeink voltak.

– Tudom.

És éreztem, hogy az a fiú ott áll láthatatlanul kettőnk között az elhagyott tóparton, s ő veri le a fűzfák levelét.

– Holnap elutazunk...

Idegen-szagú szél rezzent az akácok között, s nagy csapat varjú húzott át fölöttünk. Szárnyuk, mint sok fekete kendő, búcsút integetett.

– Szeretlek – suttogtam el halkán s először ezt a szót. Pedig éreztem, hogy már semmi értelme sincs.

Fűzfaággal játszott, s nem hallotta meg. A levelek maguktól peregetek már a keze nyomán, mint finom, keskeny, halott madarak.

Így volt ez akkor. Elment a leány, s a helye üres maradt, s a lelkem üres volt sokáig. Azután én is elmentem, s a tavasz meg a nyár arca elé kendőt terített a ködből az idő.

Most csak úgy az eszembe jutott. Ki mondja meg, miért? A magány él az emberben tovább, s ha nem leszünk, élni fog akkor is. Csak éppen egy kicsit változik itt-ott valami, édeskés rügyszag keserű avarszaggal cseréli helyét, színek cserélődnek, s mi mondunk néhány szót, azután hallgatunk sokat.

A régi ház

Meg kell írjam, mert maholnap nem fog rá emlékezni senki. Valahol bent a Mezőség közepén van egy ház. Kicsi, vert földből épült házikó, födele feketére vénült zsindely, tornáca vadszőlős. Ma lakatlanul áll és elhagyottan, bizonyára omlik már a fala, padlását baglyok és denevérek lakják, s falubeli parasztok, ha elmennek mellette éjszaka, keresztet vetnek.

Gyermekkorom legkedvesebb emléke az a ház. Nagyapám lakott benne Nagyanyámmal, s én sok időt töltöttem náluk. A tornácot szelíden befutotta a vadszőlő, s a vadszőlő mögött öreg karosszékben Nagyanyám ült, kártyát rakosgatott kis barna asztalkán, vagy papucsot, harisnyát, meleg mellényt horgolt az unokáknak. Az ajtó előtti gyékényszőnyegen elnyúlva aludt a lompos vén kuvasz, Tisza, s lusta legyek rajzottak körülötte. Az udvaron csirkék csipogtak, s álmosan kapart a kakas, bágyadtan virágoztak a mályvák, susogott a vén gesztenyefa, s jó békés nyári szag lengett a levegőben.

Néha átment a tornácon a mezítlábas cselédleány, elgondolkozva dúdolgatott, s Nagyanyám zsörtölődve rászólt olyankor: ej, hadd már abba, Rávika. A tornác alatt néha átcoszogott Jóska, a darabont, nyikorgó talicskáján fát vitt a konyhára, s a konyha felől, melyet sötétzöld orgonabokrok takartak, edénycsörömpölés s asszonybeszéd hallatszott.

Jóskának hívták a kocsist is, aki két sárga lóval s a színehagyott öreg kocsival néha megállt a tornác előtt, s Nagyapámra várt. A két ló közül az egyik mindig sántított egy kicsit, de csak azért, mert olyan volt a járása neki, ahogy azt Jóska a bakról hátradörmögte, ha megkérdezték. Hímzett szűrűt viselt Jóska, s kicsit kopott darutollas kalapot, ahogy az a régi időkből megmaradt.

Nagyapám kijött a házból, kezében hosszú egyenes botot tartott, mely az időtől már fényes volt, mint a tükör, fejére tette gácsértollas öreg vadászkalapját, s mielőtt lelépett volna a tornác lépcsőjén, Nagyanyámhoz fordult.

– Na, lelkem, én lemegek a tóhoz egy kicsit...

– Eridj, eridj – bólintott Nagyanyám fekete főkötős feje, s nem is nézett föl a kártyáiból.

A bokrok közül vén kopó bújít elő, körülugrálta Nagyapámat, s nyüszkölésétől a Tisza is felébredt, ásított, aztán átfordult a másik oldalára.

Nagyapám pattintott ujjával a kopónak, mosolyogva megveregette a fejét, aztán lassan és öregesen felült a kocsira. Jóska megmozdult a bakon, s a két sárga megindult a kocsival, álmos porfelhőt vertek föl a kerekek, s Nagyapám csöndesen mosolygó fehérszakállas arca bölcsen és derűsen nézett körül a nyári délutánban.

Így döcögtek ki minden délután a majorból, le a dombról a cselédházak két sora között, végig a falu álmos utcáján. Lassan és megfontoltan cöklettek a sárgák, Jóska görnyedten ült a bakon kopott szűrűvel a vállán, s a vén kopó híven futott

mögöttük. A faluban emberek köszöntek, s Nagyapám visszaköszönt nekik, mindenki ismerte s mindenkit ismert, mosolygott rájuk, s azok visszamosolyogtak.

Ahol a falu véget ért, kezdődött a tó. Az út fölötté ment, s Nagyapám apró kék szeme végigsimogatta a széles víztükört. Szerette a tavat. Széles, mozdulatlan kék vizét, susogó nádasát, mely féltve ölelte körül, s melyben poszáták cserregtek nyáron át és nádirigók, szünet nélkül dalolva, veszekedve, s melódiajuk összevegyült a mezők tücskeivel. Míg tartott a tó, pontokkal volt teleszórva a tükre, hódák és vadrucák úszkáltak ott, bűvárok emelték karcsú nyakukat, s a part menti sekélyben gémekek álltak.

A dombon, ahonnan az egész tó látszott, Jóska megállt magától. Nagyapám lassú kézzel orrára tette csiptetős pápaszemét, s nézte a tavat. Néha megszólalt.

– Ugye bűvár az ott, az a fehér?

S Jóska felelte:

– Igen, instállom, bűvár.

– S mellette pergőrucák.

– Igen, instállom, pergőrucák.

– Milyen érdekes... éppen ott volt az a bűvár is, amit akkor lőttem... innen az útról... golyóval...

– Igen, instállom, éppen ottan volt az is. Szép lövés volt.

Nagyapám arca elpirult az emlékezéstől, elmosolyodott s legyintett.

– Régen volt az, Jóska, régen volt...

– Biza régen, instállom. Fialatok voltunk...

A vén kopó azalatt lement a nádasig, a nádas szélén nyúl ugrott előtte, s vakkantva kergette a kukoricás közé. Nagyapám nézte őket, gondolatai továbbkalandoztak régi vadászatokban, s megmosolyogta a tisztán feltámadó emlékeket.

– Ott a fűzfa mellett lőttem a két rókát egyszerre. Egymás mellett jöttek, Dudás hajtotta a nádból. Annál a hídnál is hány róka esett... ott mennek át mindig, ha fentről zavarják őket... S récehúzásnál az a legjobb hely, csak úgy kell löni, hogy a töltésre essen.

Kalandozgatott a múltban, aztán intett Jóskának s továbbdöcögtek. A nádas végéig, a tanyáig. Ott behajtottak a tanyaudvarra, Nagyapám leszállt, beszédbe elegyedett a béresbíróval, megkérdezte, hogy látott-e fácánt az akácosnál, aztán apró szapora léptekkel lement a tó felnyúló csücskéig. Megállt a parton, s nézett hosszasan. Néhány lépésre tőle nádirigó cserregett, a hódák tikogva közel úsztak hozzá, s beljebb a zombékosban néhány kövér tőkeruca szárnyával verte a csillogó vizet. Gém húzott át a feje fölött, ráemelte botját, mintha puska lett volna, durr... – utánozta a puskalövést, s nevetett, mert a gem ijedten billent egyet, s riadtan tért el más irányba. A nádas fölött alacsonyan réti héja keringett mozdulatlan szárnyal. Nézte Nagyapám, nézte sokáig, s lassan elszomorodott,

mert eszébe jutott, hogy megszűnt a régi rend, s a héják mindenütt elszaporodtak nagyon, mindenütt, szerte a világban.

Apró lépteivel visszatípegett a tanyára, Jóska megfordította a kocsit, s aztán döcögtek, mentek visszafelé. A dombon, ahol azelőtt megálltak, visszafordult a kocsiból. Kis kék szeme végigsiklott a tó széles tükrén, végigsimogatta a vizet, a nádat, a fűzfákat, a régi emlékeket, a nyolcvan évet, ami eltelt. Elbűsúzott tőlük és a tótól, mert ki tudja, hátha ez az utolsó kocsikázás... s tudja Isten, talán nem is volna baj, ha utolsó volna...

A faluban komoly arccal köszönt vissza az embereknek, s már ott mentek újra a cselédházak között, át a majoron, be a kis udvarba, s megállottak a tornác előtt. Lekászálódott a kocsiról, na, Isten áldjon, Jóska –, bűsúzott tőle is, s Jóska komolyan felelt – kezeit csókolom, s méltóztasson, instállom, kipiheenni magát...

Botjával aprókat koppantott a lépcsőn, s a tornácra megállt Nagyanyám előtt.

– Na, lelkem...

Nagyanyám mosolyogva felnézett reá a karosszékéből, megingatta a fejét, s úgy kérdezte, mint évek óta mindig.

– Na, lelkem, lelkem, hát hol jártál?

Nagyapám visszamosolygott rá, s úgy felelt ő is, mint évek óta mindig.

– Jaj, lelkem... láttam azokat a helyeket, ahol régen annyi minden volt... tudod, ahol a bűvárt lőttem golyóval kétszáz méterről legalább, s amire az az angol miniszter azt mondta, hogy ilyent ő még nem látott... hogy is hívták azt az ángolt... mondd csak lelkem, hogyan is hívták...

– Tudja az ördög, hogy minek hívták.

– Bámulatos... hogy úgy kimennek a nevek az ember fejéből... érdekes, tudod, most is éppen ott volt egy bűvár, ahol azt a másikat lőttem, mikor az angol csudálkozott... Bámulatos, tudod, hogy az ember megöregszik, és minden úgy kimegy a fejéből, csak ezek maradnak meg és a helyek... a helyeket olyan pontosan tudom, lelkem, bámulatos... Ott tapsolt az a német báró, mikor a tizediket lőttem, s mind a tíz egy sorban feküdt a töltés közepén... Hogy is hívták azt a német bárót...

Gondolkozott, s nem jutott eszébe. Ezen elszomorodott, s lehajtotta a fejét.

– Jaj, lelkem, úgy elszáll minden az ember fejéből... csak a helyek maradnak meg... Az a tó is milyen kedves... Jaj, mikor ott jártunk Hermann Ottóval, Madarásszal...

Ment végig a tornácra, botjával aprókat koppantott, s mosolygott az emlékeken. Tisza felnézett reá a szőnyegről, csóvált néhányat a farkával, s Nagyapám megveregette a kutya fejét. Továbbment, át a kis rácsos kapun, a tornácra a kertbe. Fenyők álltak ott és mogyorók, borostyán, akác, kőris rendetlen foltokban, s a hosszú egyenes út szélén egy vén platán s egy vele egykorú vadgesztenye. Lentebb gyümölcsfák sorakoztak, egyenes gyeputak osztották kockára őket, s két oldalukon veteményes kert.

A ház sarkánál vén körtefa állott, alatta fehérre festett kerti pad. Odébb borízú alma. Nagyapám elment a padig, leült, s a botját maga mellé tette. Nézte a fehértörzsű körtefát: apám ültette, tévedt az eszébe, s szívéen meleg, szomorú érzések csurogtak át.

Ült, üldögélt, s a délután lassan estébe hajlott, megnőttek a fák nyurga árnyai, vén fenyők ágaira aludni tértek a vércsék. Kint a majorban bőgött a hazatérő marha, álmos cselédhang énekelt, s valaki káromkodott. Nagyapám ült, ült a fehér kerti padon, a vén körtefa alatt, ült, és nézte az alászálló estét, mely barna volt és lágy, mint a selyem, hallgatta a hangokat, a falusi est ismert hangjait, melyek mögött nagyon messziről és nagyon halkán, mint csöndes képhez illő puhaszínű háttér, zsongtak a tóban a békák s a mezőkön a tücskök. S arra gondolt, biztosan arra gondolt: milyen jó volna most lehunyni a szemet, még egyszer végiggondolni mindent, ami szép volt, s aztán nem ébredni föl soha többet.

Kamaszkorom sok szép napját töltöttem abban a házban. Jártam a kertet Nagyapámmal, s ő mutatta a fákat: ezt apám ültette... szegény apám szerette ezt a körtét... ez borízú alma, két ága van, s minden évben csak egyik terem, igazán bámulatos.

Szarkát lestem az akácok között, s ha lőttem egyet, diadallal vittem Nagyapámhoz, ő nevetett olyankor, és azt mondta: jaj, bizony jól tetted... én is mennyi mindent lőttem, mennyi mindent...

Jártam le a tóra Nagyapámmal récehúzásra, alkonyodáskor. Jóska a kopott szűrben ült a bakon, s az egyik sárgának a járása „olyan” volt... Mögöttünk szaladt a vén kopó, s az emberek köszöntek... A tónál mutatta Nagyapám: itt lőttem a bűvárt, ott a két rókát, itt a rucákat... Csudálkozott az angol, s a német tapsolt... Jaj, szegény Hermann Ottó...

Ültem a szobájukban hosszú estéken át, álmos petróleumlámpa mellett s könyveket olvastam a madarakról... Nagyanyám rakta a kártyát, s Nagyapám segített neki... Csönd volt a kicsi házban, lent a faluban ugattak a kutyák, s a vén Tisza a tornácról néha felelt nekik... Csönd volt és akkora békesség, mint sehol a világon...

Aztán a kártya is végére járt, Nagyanyám összelökte, sóhajtott kettőt-hármat, Nagyapám megnézte az órát, s mondotta halkán:

– Gyere, lelkem, késő van már...

– Felkeltek, karon fogták egymást, én kezet csókoltam s ők kityegettek az ajtón, s az ajtó halkán becsukódott megint.

Igy volt, ilyen volt az a régi ház. El kellett mondjam, mert maholnap nyoma sem marad, s nem fog rá emlékezni senki sem. Lassan minden elmúlik, ami régi volt, békés és megnyugtató.

Nyugtalan kamasz koromban s később, mikor felelni kellett az élet kérdéseire: ha sajjogt bennem valami, vagy féltem a világtól, felkerestem a régi házat. Néztem, hallgattam, fölészívtam és próbáltam megtanulni a bölcsességet és a békét, ami

belőle áradt, s néha arra gondoltam, hogy ha kérhetnék Istentől a magam számára valami szépet és nagyot, azt kérném, hogy adjon nekem is egy ilyen egyszerű kicsi házat, négy szobával, vadszőlős tornáccal, öreg körtefával. Mohos legyen a teteje, s olyan kicsi legyen, hogy ne férjen el benne izgalom, perpatvar, békétlenség. Csak én s az, akit szeretek. És a csönd és a béke. Öblös karosszék, puskaállvány, pipaszag. Legyen körülötte szelíd kicsi kert, fenyő, mogyoró, borízú alma. Fehérszörű, lompos kuvasz, tarka kopó, virágzó mályva. Éljek benne csöndesen és békén, gondolkozzak az emberek dolgain, s nézzem meg az órát, ha eltelt az idő s az este. S úgy mondjam halkán, bölcsen, derűsen: gyere, lelkem, késő van már...

Hiába vágytam rá, nekem nagy ház jutott. Nagy ház és kevés béke. S a régi kertet és a régi udvart ott a Mezőség közepén gyom lepte be, s idegenek járnak. Maholnap elpusztul a ház is, a régi fákat fejsze dönti le, és nem marad utánuk semmi nyom, csak néhány emlék és néhány hangulat.

Tetők felé

I.

Szép, tiszta őszi időben, mikor a láthatár kitágul az elmúlás előtt, dombjainkról látszanak a havasok. Tisztán és félelmetes messzeségben állanak, s dombjaink hullámai hódolva nyaldossák lábaikat.

Már gyermekkoromban megszerettem őket, mikor naphosszat csatangoltam a temetőben, s egy görcsös vén diófának támasztva hátamat, órákon át bámultam a messzeség felé. A Cibles ragyogó hármás csúcsát néztem olyankor, mely bölcs, fehér fejével mintha apám lett volna éppen. Átszólt hozzám a Mezőség hullámai fölött, és magasságos, tiszta gondolatokra tanított.

Úgy látszott sokáig: átléphetetlen távolság van közöttünk. Súlyos éveket rakott vállunkra a történelem, s a fehér csúcsok jogát másoknak adta. Mi örvendtünk, hogy élhetünk lappangva s megkapaszkodva a földbe, hajlott hátú dombjaink között. Csúcsokra vágyó természetünket nyomorúságos küzdelem koptatta s mindennapi zaklatás.

Talán én is lemondtam volna a fehér tetőkről, mint a többi. Mint a sok-sok tízezer, a sok-sok százezer, akik az élet napos gerincei helyett már megelégedtek eldugott völgyek barlangjaival is, csak azt tudják védeni, körömmel, foggal, ahogy lehet. De akkor valami közbejött. Kijutottam Magyarországra.

Kijutottam Magyarországra, s ez olyan volt, hogy nagyon nehéz szóval elmondani. Két hónapig készült az útlevél. Aztán zsebemben volt a jegy, s felülhettem Kolozsváron a nagy szuszogó vonatra. Cluj – hirdette az állomási tábla, s ez a négy betű olyan volt, mint négy kemény szurony.

Vitt a vonat. Román katonák kiabáltak mellettem hangosan, a magyarokat szidták. Nagyváradon leszálltak, csak néhány csendes utas maradt meghúzódva egy-egy sarokban. Határ. Útlelvizsgálat. Csomagomat feltúrták derekasan, pénzt akartak volna. Nem adtam. Hadd túrjanak, ha örömük telik.

Aztán a vonat szuszogni kezdett s megindult lassan. Néztem a szembejövő mezőket, s tudtam, hogy amit látok, az már Magyarország. Nagy széles rónaság volt, nyílt homlokú, mint az olyan ember, aki őszintén beszél, s nincs rejteni valója. Mentünk s megálltunk újra. Nagy fehér tábla feszült méltóságosan az ablakkal szemben, s rajta fekete betűkkel: Biharkeresztes. Alatta feltűzött szuronnal két kakastollas csendőr. Úgy álltak ott, merev vigyázállásban, mint két mozdulatlan kőszobor. S karcsú zászlórúdon magyar zászló lengett. Csodálatos volt, mint mézeskalács-ország, amiről gyermekek álmodnak. Katonák és egyenruhás tisztviselők jártak a vonatunk mellett, és magyarul beszéltek. A hatalom ruháját hordták, és egy nyelvet beszéltek velem.

Szédületesen nagyszerű érzés volt.

Néztem a zászlót, a csendőröket és a katonákat, kiket nem ismertem, s kik mégis testvéreim voltak. Megkönnyesedett a szemem, és abban a pillanatban éreztem először, hogy érdemes élni.

Úgy jártam akkor Magyarországon, mint aki szegénységből jött, s jómódú, idős bátyjánál van látogatóban. Szemem itta a látnivalót, de lelkem szomjasabb volt, mint a szemem, s mohón itta a szabadságot, és minden nap részeg lett tőle. Aztán letelt az idő, s visszatértem. Biharkeresztesen a két csendőr úgy állt még mindig a tábla s a zászló alatt, mint maga a hűség és a becsület.

Indult a vonat onnan is, és Magyarország lassan elmaradt. A vonatban már román szó esett s mikor újra megálltunk, nyakig voltunk megint a kiabálásban, futkosásban, piszokban és rendetlenségben.

De akkor, ahogy a román határállomáson kinéztem az ablakon, mintha hirtelen megnyílt volna a szemem. Olyan volt, mintha addig hályog lett volna rajta, s a hályog egyszerre lehullt. Láttam. Tisztán és világosan s nagyon magasról láttam mindent, saját magunkat, Erdélyt és a románokat.

Az állomáson mérges arcú katonák kiabáltak, lompos tisztviselők futkostak, s én tisztán és világosan láttam, hogy idegenek. Idegenek és nem odatartozók, vendégeskednek csak, és bitorolnak valamit. Futkosnak, kapkodnak, kiabálnak. Lomposak és rendetlenek. Céltalanok és mérgesek. Láttam és megértettem, hogy ez nem is lehet másként, ilyenek kell legyenek, mert idegenek, s mert Erdély nem szolgálja őket. Nem tudnak rendet csinálni, mert nem őket jelölte az Isten, hogy rendet tartsanak. Futkosnak, kapkodnak, mert nem tudják, mihez kezdjenek a hatalommal, ami véletlenül a nyakukba szakadt. Mérgesek és kiabálnak, mert nincs a szavaiknak súlya és tekintélye. Céltalanul élnek és hebehurgyán, mindig csak annak a napnak, amelyikről biztosan tudják, hogy az övék, mert a holnap már ijesztő árnyaktól nyüzsg. Lármáznak, mert félnek a csöndtől, mely a földek felől

árad, komoran és roppant súlyosan, félnek a hallgató mezőktől, mert hallgatásuk mélyén ismeretlen fekete törvények lapulnak, múltnak és jövőnek, vérnek és kultúrának törvényei. Félnek a házaktól s az utcák néma csöndjétől is, mert mohos kőfalaikon a történelem betűi komorulnak, törvénybe öntve múltat és jövőt, s nincs tudásuk, ki a rejtelmes betűket megfejtse. Tolakodó vendégek ők csupán, s ezt tudják maguk is, ezért rombolnak, dúlnak, gyaláznak mindent, mert nem lehetnek büszkéek reá, hiszen nem az övék itt semmi.

Kinyílt a szemem, láttam és megnyugodtam. Ránéztem a táblára, melyen Biharpüspöki helyett Episcopia állt, láttam mögötte a némán hallgató mezőket és mosolyogtam. Tudtam, hogy jönni fog egy nap, mikor az utolsó lompos tisztviselő kapkodva és kiabálva vállára kapja ezt a táblát, s lóhalálában futni kezd vele, és néha rémülten hátranéz, mert mögötte komoran és súlyosan megindulnak a földek, hogy törvényt hozzanak s rendet tegyenek. Leesett állal kullognak el a dőzsölők, a telhetetlenek, a himpellérek és a csepürágók, az egész komédiás csapat, amelyik feltolakodott a történelem színpadára, hogy új drámát mutasson a világnak, s esetlen bohóckodásnál nem jutott tovább. Fejük fölött végighasít a fütty, s a kárpit leszakad.

Kinyílt a szemem, láttam, és most már nem féltem semmit. Nagyváradon már ordíthatott a vonatvezető, tudtam, hogy Oradea csupán az állomás. Sötét ködök között némán állott a város, állott és hallgatott. Nagyvárad volt és nem Oradea.

El kellett mondjam mindezeket. Mert attól kezdve tudtam, hogy elsőszülöttségi jogom van a fehér csúcsokhoz, és nincs törvény és nincs hatalom, mely tőlük eltılthatna. És megindultam a csúcsok felé.

Ahogy lehetett. Néha ravaszkodva, néha elszánt nekilendüléssel. Szorongva, küzdve, megalkudva, véletlenekre bízva magamat, ahogy lehetett. Kapaszkodva, inat, izmot, körmöt szagatva, majd meghúzódva, ha úgy rendelte az ész. Néha lopódzva, néha iramodva, de mindig fölfele. Ahogy lehetett.

Így törtettünk valamennyien, mindenki a maga csúcsai felé. Én itt a magam törtetését mondom el, s ha ebben egy kicsit Erdély is benne lesz, az onnan van, hogy bár sokféle a tető, mind egy irányba megy. Csak fölfele.

II.

Első találkozásom a havassal egy véletlenből született. Kirándulásra hívtak. Nyár vége volt, dombjaink álmosan takaróztak be esténként a tücsökciripeléssel. Két nagy gépkocsin mentünk, hajnalosan indulva hazulról, fiatalok s vénebbek vegyesen.

Délután érkeztünk a havas alá. A görbearcú kis falu fölött, melyben megálltunk, sötéten és nagyon komolyan hallgattak az erdők. Idegen volt a falu formája, a házak színe, az emberek ruhája. A szemembe vágódó gerincek éles vonala is idegen volt.

Párokra oszolva mentünk tovább gyalog. Nekem egy magos, szőke lány jutott, bőrének szappan-szaga volt, s egy kicsit emlékeztetett a frissen kaszált sarjú illatára. S mentünk gyalog, szemközt az erdőkkel. Szembe velünk patak jött a szűk völgyön lefele, haragos útját feketelombú égerek őrizték, s ahogy egy-egy dacos sziklán porrá törtek a vizek, a zúgás megremegette lombjaikat.

Nyers, éles és vad volt a levegő, s tele idegen szagokkal. A hidaknak nyirkos gyantaszaguk volt, a réteknek s az útnak lótrágya-szaguk, s ahogy szűkült a völgy, s az erdő összébb hajolt fölöttünk, lombok és ismeretlen virágok illata keveredett a szélben.

Különös érzéseim voltak. Olykor ormótlan szikla tornyosult elénk, fenyegető, haragos kőbálvány, s mi úgy mentünk el alatta, mint apró bogarak. Izzott a tudóm az éles levegőtől, s a lábam könnyű volt, hogy futni tudtam volna föl a gerincekig. Olyan volt, mintha mindezt egyszer már láttam volna. A meredek, sötét erdőket, a patak zúgó fordulatait, a sziklákat, ahogy dacosan előrenyújtott állal az időbe néztek, s mintha valahonnan messzi idegenből hazatértem volna, olyan volt éppen, amit éreztem.

A többiek olyan lassan mentek, hogy nem bírtam megmaradni köztük. Valami vitt iszonyú erővel egyre beljebb az erdők közé. Majdnem futottam. Szívtam a szagokat, a színeket, a vonalakat. Megteltem erős és szép érzésekkel, s az érzések vittek felszabadultan.

Szegény szőke leány türelmesen lihegett mellettem, nem értette, hogy miért a sietés, de nem kérdezett semmit. Én sem értettem. Csak mentünk. A társaság már messze elmaradt. Furesca volt, csak egyedül voltunk ketten, s fölöttünk minden oldalon égig érő erdőfalak, alattunk kövek között tajtékozó patak, melynek megvadult zúgása nem is zaj volt már, de szédítő némaság, legfélelmesebb csend, amit valaha hallottam, csend, amely minden hangot elnyelt, még a lélegzetünket is, a szavainkat is.

Megbabonázva mentünk a harsogó csend félelmes lüktetésében. Elmaradoztak a rosszkedvű égerek, s ünnepélyes fenyők váltották föl őket a patak két oldalán. Süketen álltak és egyenesen, s őrizték a mozdulatlan, zúgó némaságot. Illatos gyantaszag áradt felőlük, s a vízben pettyes pisztrángok cikáztak.

Ahogy úgy mentünk, ütemes, lázas léptekkel s gondolatlanul, egyszerre, hirtelen a szemem megakadt. Legyökerezett a lábam is. Még a szívem dobbanása is megállt. A patak mellett egy őzbak állott. Állott és nézett szembe a nappal, s piros szőrén a fény csillanva megtörött. Mereven állt, gyöngyös agancsát magasra emelve, s én megismertem. Ő volt, a régi, a gyermekkoromban látott titokzatos őzbak.

A lány még lépett néhányat, aztán csodálkozva hátrafordult. Látta, hogy nézek valamit, s ő is arra nézett, Ekkor az őzbak megrándult, haragosan böffent, s átugrott a patakon. Túl a fenyőkön még szökkent kettőt, aztán elnyelte az erdő.

Én csak álltam és néztem utána. Vadászláz égetett, szerettem volna utána rohanni, s üzni az erdőkön végig, gerincről-gerincre, míg valahol összeesünk mind a ketten.

– Jé, egy őz! – szólt ekkor csodálkozva a leány.

A varázs megtörött. Lábam újra elindultak, s vittek a lány mellett engedelmesen. De gondolataim ott maradtak a titokzatos őznél, akit most, íme, újra megtaláltam. És mindig-mindig visszatérek hozzá és a havashoz, attól a naptól kezdve, akárhova is vet az élet.

Nimród fiainak legendáját juttatja eszembe ez az én csodálatos hajszám a titokzatos őzbak után. Mely néhány évre elpihent, s ott a havason kitört belőlem újra. Gondolkoztam-e valaha az értelmén ennek a titoknak? Nem. Vajon Nimród fiai gondolkodtak-e ezen, mikor tájtékos lovaikat sarkantyúba kapták, s vágattak országokon keresztül a csodaszarvas után?

Minden útnak valahol vége van. S emberi tulajdonság, hogy az út végén visszafordulunk, s eltűnődünk életünk értelmén. Addig nem, de akkor igen. Addig csak megyünk ösztönösen s néha vakon is, egy nyom, egy cél, egy gondolat után. Hogy miért, azon majd töprengünk a végén, ha kifut az út lábaink alól, s lábainkból kifogy az erő. Talán én is rájövök egyszer, hogy céltalan kapkodás volt az egész, s legjobb lett volna semmit sem csinálni. De addig még sok idő van. Sok hegygerinc, sok völgy és sok tető. S keresztül rajtuk a nyom, amit követnem kell. Úgy érzem ezt most, s úgy éreztem, ha nem is éppen ilyen világosan és formába öntve, azon a délutánon, a Bisztra-patak mellett. Mentünk szóltanul a lánnyal, szegény szőke volt és nagyon idegen. Mentünk, s a patak zúgó csöndjében kereken feketén hallgattak az alkonyodó erdők, magasak voltak, s a zöld felszínük katlanok titkaitól hullámos, gerincektől fodros. Néztem az erdőket s tudtam, hogy végig kell járjam valamennyit, fel kell kutassam rejtett mélyüket, árnyas forrásaikat, napos csúcsaikat, mert megtaláltam újra a nyomot, s a nyom hozzájuk vezet.

Mentünk, hallgattunk. Egy völgyhajlatnál megálltunk, s bevártuk a többieket. Hangosan s fáradtan jöttek utánunk, s velük együtt az árnyék is megérkezett. Súlyos fejét a nap sötét gerincek párnáiba fúrta, s az este párái előlengtek a szálerdők alól.

Szende kis tisztáson vertünk tanyát. Kereken, amíg csak látszott a világ, erdők feketedtek. Bükkök s fenyők roppant tengere, magas és félelmetes erdők, s mi közéjük zárva, mint apró hangyák nyüzsögtünk, cepekedtünk. Fölöttünk magosan még égővörös koronát viseltek a tetők, de lent a pataknál már álmodozva szunnyadtak a fények.

Elrendezkedtünk, fát vágunk, tüzet gyújtottunk. Az első felröppenő szikra csillaggá meredt az égen, s utána egyre több gyúlt körülötte. Előkerült az ennivaló. Szalonnát sütöttünk, ettünk. Aztán elhevert mindenki a tűz körül, s vidám beszéd indult, emberi dolgokról.

Én valamivel odébb egy fatönkre ültem. Alattam zúgott a patak, s először olyan volt, mintha csak ő mormolt volna. De hogy jobban odafigyeltem, hallottam az erdőket is, ahogy nyögtek és sóhajtgattak, s fent magosan egy-egy fenyő néha megcsikordult. Mély hangon, távol, fülesbagoly szólott. Ágak roppantak a fekete fák közt, éreztem, hogy az erdő él. Minden élt, ami csak ott volt. A nyugtalanul lázongó patak, a tisztás, melyen égett a tűz, s a tűz, ahogy lángolva dobálta a szikrát a fák közé, s megvilágította a bükkök zárt sorát. Élt az erdő s a hegy. Kereken, mindenütt mintha ezer szem nézett volna, a fekete sötétségnek is szemei voltak. Beszélgettek titkos erdőnyelven a fák, csápjaikat messze kinyújtották, s a tisztás szűkült alattuk, összehúzódott. Hallgattam őket, s szívtam az éjszaka szagát, mely nyers volt s egészen más, mint otthon.

A szőke lány felkelt a tűz mellől, s odajött hozzám. Frissen kaszált sarjú szagát hozta a testén.

– Miért olyan szomorú? – kérdezte csöndesen.

A hang megsebzett valamit. A fák elhallgattak s behúzták csápjaikat a csend mögé. Éles gerincek között dermedve feszült a csillaggal teleszurkált ég, s hangot cserélt a patak is, egy színnel élénkebbet.

– Semmi – mondtam –, csak úgy néztem az erdőt...

Felkeltem a tönkről, megfogtam a leány kezét, s visszavittem a tűzhöz.

Rendre elálmósodott a társaság. Egyre ritkább lett a szó, s összébb gomboltuk a kabátjainkat, mert harmat szálldosott a levegőben. Roskadtt lassan a tűz is, nyirkosság oltogatta, s mi magunkra csavartuk a pokrócokat.

Mindenki aludt már, csak én voltam ébren s egy kicsike parázs a tűzből. A csend széttárta bagoly szárnyait, s a patakzúgás megnőtt alatta nagyra, félelmetesre, hogy szinte remegett belé a havas.

Keveset aludtam azon az éjszakán. Hallgattam az erdőt, melyben egy-egy gally reccsent néha, őzbak böffent, vagy bagoly huhogott. Nehéz álmom volt, mély és sötét erdőkön át lopódtam, s előttem bokrok és mohos törzsek között egy-egy pillanatra megvillant az őzbak vörös teste.

A hajnalt már ébren fogadtam, láttam megérkezni. Állt a patak partján, s deret terített a tisztás fűvére. Hóharmatot lehelt, s foszlott ködök keringtek körülötte. Vízirigó sikkant s szalonka csapott át a tisztás fölött.

Nagyon lassan világosodott. Életen túli színe volt mindennek, az erdők díszletei foltokban bomlottak elő a ködből, a gyepon millió gyöngyszem kezdett csillogni egyre jobban, s a vergődő patak tajtékai zöld és fehér közt váltakoztak. Olyan magosan fent voltak a gerincek, mintha már nem is a földhöz tartoztak volna.

Hideg volt. Tüzet gyújtottam, s a tűz szagára mindenki felébredt, s fázva a lángok közelébe húzta magát. Fent, nagyon magosan, tépett rózsaszínű felhők horgonyoztak, s egy izzó aranykéve lángba borította a keleti tetőt.

Reggeli után elhagytuk a patakot, s nekiindultunk a hegynek. A morajlás még kísért egy darabig, aztán elveszett a fák között. Templomos bükkfaszálásban mentünk fölfelé. Olyan hatalmas volt fölöttünk az erdő, olyan súlyos, boltozatos és égben végződő, hogy csak mentünk, és senki sem beszélt. Mintha roppant templomban jártunk volna, gótíves öreg dómban, ahol Isten misézik.

Csak mentünk, s a boltív nem fogyott el a fejünk fölül, csak mentünk, és mindig templom maradt, és mindig egy kicsit más, és zajt csak botorkáló lépteink okoztak, visszhangos, gyámoltalan zajt. Roppant bükkfák oszlopaire cifra ornamentikát aranyozott a napfény, sárga és vörös izzás csurgott az ágakról alá, fönt magosan olykor egy-egy aranycsepp levált, s a rőt szőnyegre hullt. Egy láthatatlan kéz néha halott levélkét fejtett le az óriás kupoláról.

Aztán sűrűsödni kezdtek egy idő múlva a fák. Meredeket másztunk. Szikár fenyőtörzsek iramodtak az ég felé, cafatokban lógott rajtuk a zuzmó. Otromba szögletes sziklák álltak élénk, s kapaszkodni kellett mellettük, fába, gyökérbe fogódzva. Izzadtak, szuszogtak, káromkodtak mögöttem a turista-társak, s a hosszú arcú napfény, ahogy végigvetődött a meredek oldalon, mintha mosolygott volna rajtunk. Olyan aprók voltunk. Gyámoltalan, kapaszkodó hangyák.

Tunkat mély vadcsapások keresztettké néha. Izgatottan néztem a nyomokat, minden öz-nyomban öt gyanítottam, a titokzatosat. Szerettem volna egyedül lenni ott s puskával a kézben. Kiválasztani egy olyan vadcsapást, s cserkészve elindulni rajta az oldalak mentében, hús forrás-gödröket, széltört nyiladékot, hol őzek állnak, s idegesen fülelik az erdő zaját.

Mentünk. Lassan fogyott a hegy, s az idő telt, apadt. Nagyon tűzött a nap, mikor egy keskeny kis tisztásra kiértünk. A tisztás közepén forrás csörgött, hangja olyan volt, mint mikor tiszta üveg-gyöngyöket ráz gyermek keze.

A társaság megállt. Lecsapták izzadt válllaikról a hátizsákot, s elheverték a bársonyos fűvön.

– Megy a fene tovább – adta ki valaki a jelszót – itt is jó lesz, legalább víz is van. Megebédélünk, pihenünk, s estére már a faluban leszünk.

Fölfele néztem. Gyér fák és elvadult bozót fölött magosan ragyogott az ég. Kékje a bozót között is keresztül csillant, s tudtam, a tető nincsen messze. Lesuvasztottam hátizsákomat, megmarkoltam a botot, s indultam tovább.

– Hova megy? – kérdezte ámultam és izzadt-pirosan a szőke leány.

– Csak oda föl – mutattam botommal a fák közt meg-megcsillanó égre – a tetőig megyek!

– Miért?

– Látni akarok – feleltem, s hozzátettem hirtelen –, és el akarom mondani maguknak, amit láttam.

Önkénytelenül mondtam ezt, s később, mikor ott kapaszkodtam a sziklás, bozótos oldalon, eszembe jutott, és elgondolkoztam rajta. Mert úgy volt éppen, ahogy mondtam. Azért akartam mindenáron a tetőre jutni, hogy lássak, s látni

azért akartam, hogy elmondhassam azt, amit onnan föntről látni lehet. Hogy elmondhassam a fehér csúcsokat s a kék gerinceket, amiket onnan látok, a patakokat, tisztásokat, szélesen elnyújtózó völgyeket, erdőket, sziklákat, irtásokat, elrejtőzött házikókat az irtások tövén. Hogy elmondhassam a fehér csúcsok ünnepélyes közelségét, a kék és lila gerincek színeit, sziklák nagyszerű alakzatait s mindazt, amit széles, nyitott irtásokban távcsöveimmel látok: szarvasokat, őzeket s talán medvét...

Hát igen: ezért kapaszkodtam. Gyökerekbe fogódzva, meg-megtántorodva, izzadva, lihegve, minden erőmet megfeszítve. S már ritkultak a fák, már ott csillogott fent a tető.

Lihegve fújtattam föl a meredeken, látni akartam, látni s elmondani mindazt a gyönyörűséget, ami kereken van, s ami a havas. Veríték indult a homlokomról, kigomboltam az ingemet, lihegtem, fülemben pörölyvel vert a vér, s szemem előtt színes karikák táncoltak. Már csak néhány borzolt kis fenyő fogta el előlem az eget, mely biztatva átszillant ágaikon. Keresztül törtettem rajtuk. Nem néztem már sem ösvényt, sem vadcsapást. Úgy mentem, nyom nélkül, egyenesen, az ég csillanó kéksége felé. Arcomat, karomat ágak tépték, s csak mentem, másztam, törtettem, nem törődtem semmivel.

És felértem. Éles sziklagerincben végződött a hegy. Öt méter széles kő-gerinc s azon túl semmi. Csak fenyők koronája és újra völgy, csupa fenyőtető s mély, mint a tenger. Odébb pedig újra gerinc, még feljebb ívelő.

Lihegtem, testemen csurgott a víz, s égtek izmaim a megerőltetéstől. De fönt voltam. Körülnéztem. Mögöttem erdő, előttem erdő. Túl újra gerinc és újra erdő. Csupa hullámzó fatető, mély és néma, mint az óceán. S kereken a lehajló égbolt. Fehér csúcsok, lila gerincek, völgyek, sziklák, irtások nem voltak sehol. Nem volt semmi, semmi. Csak néhány zöld hullám s szemben egy gerinc, olyan éppen, amilyenén álltam. Túl is, kereken, minden oldalon ugyanaz. Semmi sem volt, csak erdő.

Olyan volt ez a pillanat, mint a rémület. Mennyi erdő! Csak erdő és semmi egyéb... hol vannak a fehér csúcsok, lila tetők, völgyek, patakok, irtások, pojánák, havasi kunyhók? Szarvasok, őzek, medvék? Hol van a havas?

Álltam riadtan. Semmi sem volt, csak néhány négyzetméternyi szürke szikla a lábam alatt és erdő. És csend. És én. És egyéb semmi. S reánk dermedve, mint sötétzöld igézet, a magány. Félelmes volt, szomorú és szép. Nagyon szomorú volt és nagyon szép, ahogy ott álltam a sziklán egyedül, csalódottan, de megbabonázva, és alattam és körülöttem nem volt semmi más, csak gyantaszagú erdő, mélység és csend.

Gondolataim közt valami bágyadtan derengeni kezdett. Hogy az erdők apró szép titkait lent kell keresni. Katlanok mélyén, völgyek oldalában, öreg fák alatt. Mert fönt nincs már semmi, csak a magány, meg amit érzünk, meg amit tudunk.

Végigfuttattam szemeimet az erdőn, mely onnan fentről néma zöld tengernek látszott. S tudtam: a hullámok alatt őzek és szarvasok legelnek, medvék alusznak, farkasok lopóznak. A zöld hullámok alatt valahol irtás rejtőzködik, vadászház lapul, patak kanyarog. A mozdulatlan fatetők alatt, a látható mélységnél is mélyebben lélegzik az élet, mozog, lüktet, küzd, bujkál és múlik. Aki ismerni akarja, le kell menjen a mélybe, csapását megkeresse, odúit felkutassa, váltóit megtalálja. S ha már megtanult mindent, akkor feljöhet ide a tetőre, elnézhet az erdők feje fölött a messzeségbe, ahol semmi sem látszik, s ahol mégis keresni lehet minden dolgok egyetlen értelmét.

Végigfuttattam szememet az erdő hullámos hátán, aztán megfordultam s visszaereszkedtem a többiekhez. Vígán falatoztak. Jókedvűek, pihentek, s gondtalanok voltak. Mikor tépett ingemet s összekarmolt arcomat meglátták, döbbenve hallgattak el. Aztán lelkesen kérdezték, mint a gyerekek.

- Hát feljutottál?
- Szép volt?
- Nehéz volt?
- Mit láttál?
- Kifáradtál nagyon?
- Mesélj!

Úgy néztek rám, akár a mesebeli hősre, s lelkesedésükben volt valami szelíd szomorúság, hogy ők elfáradtak s nem láthatták azt, amit én.

- Na, mondd hát!
- Ugye nagyon szép volt?
- Láttad a Pietroszt? A Kelelent? Istenszékít?
- A Maros völgyét is láttad, ugye?
- Milyen szép lehetett ebben a tiszta időben, Istenem!
- Képzelem, a csúcok már fehérek lehettek!
- Na, mesélj már!

És én elkezdtem mesélni. Ma sem tudom, hogyan s miért: azt mondtam, hogy napos tetőre értem, széles tisztáson eszténa volt és pásztor. Kereken látszottak a csúcok, fehéren és gyönyörűségesen, lila gerincek öleltek a messzeségben mindenütt, s alattuk csillogó patak... elmondtam a völgyek színeit s a sziklák nagyszerű alakzatát... elmondtam az irtást, melynek oldalában szarvas legelt és őz, a fenyők közt lapuló vadászházat, s elmondtam mindent, amit nem láthattam, de ami ott volt bizonyára valahol, katlanok mélyén és gerinceken túl s túl rajtam és valamennyiünkön.

Itták a mesét. Csillogó szemmel csodálták a fehér csúcokat, melyek eddig olyan messze voltak tőlük, s most csak oda föl kellett volna menni, hogy pompás közelségüktől elámuljanak. Nevetett arcuk az esztenán s a kolompszóval legelésző nyájon, a legelő szarvast izgalommal nézték, s velem lopóztak az őzek felé...

Elképráztak a távoli tetők lila színeitől, s látták ordas fenyők alatt a csepp kis vadászházat, amelyben jó volna lakni egy életen át...

Már régen nem meséltem, s ők még ott jártak fent a csúcsokon, ahova képzeletüket bűvös fonalán szavaim vezették. Magyaráztak és lelkesedtek, hegyek, tetők, csúcsok neveit mondták, ahogy azt a térkép tanította, s amelyeket talán nem látnak meg többet sohasem, csak arra az egyetlen percre, amit én adtam nekik.

Hallgattam őket, kicsit fáradt voltam és leültem távolabb a földre. Valami furcsát éreztem a homlokomon, s mikor odanyúltam, nyirkos lett a kezem. Csak akkor vettem észre, hogy a nagy kapaszkodásban egy ág felhasította a homlokomat, s a sebből csendesen szivárgott a vér.

III.

Attól a naptól kezdve ismerni akartam a havast. Ismerni akartam úgy, ahogy az ember az otthonát ismeri, vagy a gondolatait. Megindultam a havas felé.

Úgy akarta a sors, hogy az első akadály, amivel meg kell küzdejem, megint csak a románság legyen. Hogy miért akarta úgy, azt én nem tudhatom, de olyan tapasztalatokkal gazdagodtam ebből kifolyólag, melyek közelebb vezettek az emberi gyarlóságok megismeréséhez, s olykor nemzetem útjára is rávilágítottak.

Úgy kezdődött, hogy egy gazdátlan vadászterületre bukkantunk a Ciblesen, s elhatároztuk, hogy megszerezzük magunknak. Összeállottunk néhányan magyarok, s elindítottuk a küzdelmet a román hivatalok ellen, melyek a havashoz való jogot árulták. A dolog nehezen ment. Annyira nehezen, hogy nem maradt számunkra más megoldás, mint az, hogy bevegünk magunk közé egy első osztályú állampolgárt, aki majd kijárja helyettünk a törvény útvesztőit. Ez az első osztályú állampolgár egy Pop nevezetű szamosújvári ügyvéd volt. Lelkes vadásznak vallotta magát, s mikor megtudta, hogy miről van szó, fölényesen elnézte születési tévedésünket, hogy magyarok vagyunk. Fizettük néhány útját Bukarestbe, s talán a negyedik vagy ötödik út után kijelentette, hogy minden rendben van. Bevasalta rajtunk a vadászterület első és utolsó évi bérletét, mivel a törvény szerint ezeket előre kellett fizetni. Mi pedig boldogan áldoztunk a célra, mely közelebb hozta hozzánk a megálmodott havast.

Így közeledett az ősz s vele együtt a szarvasbögés pompás ígérete. Szarvasbögésre megyünk! Olyan nagyszerű gondolat ez, hogy szóba önteni nem is tudom. Kiváltságosoknak járó gyönyörűségben lesz részünk, nekünk, mezősgéi magyaroknak! Esténként nehezen aludtunk el, fenyesekkel álmodtunk és agancsos bikákkal. Már szeptember első napjaiban elkezdtük a csomagolást. Összegyűjtöttünk fegyvert, töltenyt, hátizsákot, pokrócot, főzőedényt, konzervet s mindent, amit szükségesnek láttunk. Napokig válogattunk a harisnyák között, bakancsunkat gondosan kengettük, s gyűjtöttük a pénzt, hogy elég legyen. Egy-

egy ruhadarab, konzerv vagy szalámi fölött hosszas haditanácsot ültünk, s boldog izgalmossal rendeztük dolgainkat, hogy arra az időre biztosan szabadok legyünk.

Tizedike táján fölkerestem Pop urat, hogy megbeszéljem vele az indulás napját. Tudtam, hogy a szarvasbögés ideje szeptember huszadika és október ötödike közé esik, s nem akartam semmit elmulasztani belőle.

Benyitottam hozzá az irodába. Hogy ezt megtehessem, három órát döcögtem szekéren Szamosújvárig, de döcögtem volna szívesen hatot is. Benyitottam az irodába, s előadtam jövetelem okát. Pop úr gondtelten hallgatott végig, aztán sóhajtozni kezdett.

– Hát kérem... van egy kis baj.

Már ekkor rosszat gyanítottam, s a havasi út öröme úgy fonnyadt el bennem hirtelen, mintha forró vízzel öntötték volna le.

– ... ugyanis a miniszteri jóváhagyás még nem jött meg... anélkül pedig nem lehet vadászni...

– Meg kellene sürgetni... – véltem gyámoltalanul.

Pop úr kapott az ötleten, még nagyon is gyorsan.

– Ha kívánják, természetesen az a legbiztosabb. Nem mondom, így is meg kell jöjjön a jóváhagyás, de ki tudja mikor. Hanem ha megsürgetjük, az persze a legbiztosabb...

Kiderült aztán az is, hogy a sürgetés ezer lejbe kerül. A pénzt átadtam Pop úrnak s hazamentem. De három nap múlva nála voltam újra.

– Nem jött még semmi – rázta szomorúan a fejét –, de már mindennap esedékes.

Néhány napi várakozás után újra fölkerestem. Most már kissé ingerülten szólt rám az íróasztal mögül.

– Nem tudom, kérem, fölfújni a dolgokat! Ahogy megjön a jóváhagyás, azonnal értesíteni fogom! Egyebet nem tehetek.

Roszkedvűen mentem haza. Tizenötödikét elhaladtuk már, s én tudtam, hogy fent a hegyeken bögnek már a bikák, hangjuktól zeng a csillagos éjszaka, s mindennap elmulasztok valamit. Otthon minden csomagunk készen állott, hátizsákok, pokrócok, puskák. Szomorúan és bosszúsán lézengtünk körülöttük. Aztán néhány nap múlva újra bementem Pop úrhoz.

Ha jól emlékszem éppen huszadika volt. Szakkönyvek és vadászlapok egyformán azt tanították, hogy huszadikán van a bögés dereka és tart elsejéig. Most már menni kell! Most már kurtára kell venni Pop urat, hogy adja elő a terület nyugtáit. Mert a bérletet kifizettük, s amit kifizettünk, az a mienk, s felmegyünk, ha fene fenét eszik.

Pop úr nem volt az irodában.

– Elutazott – mondta a gépírókisasszony.

– Hova?

A kisasszony megvonta a vállát.

- Honnan tudjam én azt.
- Mikor jön vissza? – faggattam tovább.

Újra vállrándítás.

- Nem mondta meg.

Tanácsztalanul álltam az ajtóban. Az irodában egy ügyvédbojtár is volt, úgy látszik, megsajnálta, mert elkezdte magyarázni a dolgot.

– Az ügyvéd úr vadászni ment, kérem. Valahova a havasra. Ilyenkor nem szokta megmondani, hogy mikor jön haza. Nagy vadász az ügyvéd úr.

Akkor már tudtam, hogy mi történt. Pop úr kibérelte a mi területünket – magának. Mi kifizettük, s ő magára íratta. Úgy is volt. Néhány hét múlva udvarias és sajnálkozó levelet kaptunk tőle, melyben értesített, hogy a minisztérium nem hagyta jóvá a szerződésünket, mivel kisebbségi nem bérelhet kincstári erdőket. A bérletet románoknak adta. A pénzünkről azonban nem írt Pop úr semmit. Nem is hibáztattuk miatta. Az ember, ha tanul valakitől valamit, fizessen érte. S mi Pop úrtól nagyon sokat tanultunk.

Amikor a sok gonddal és örömmel összegyűjtött holmit otthon újra kicsomagoltuk harag és szomorúság között, amikor eltemettük magunkban a nagy készülődés lázát, akkor tudtuk meg, hogy mi az, amit tanultunk. Egyszerű tudomány, de ha az ember humanista alapon áll, nem mindig veszi figyelembe. Egyszerű paraszti szóval így nevezik ezt: kutya kutyával, macska macskával. Vagyis ne akarjon keveredni tűz a vízzel s mi a románnal. Nem is keveredtem aztán soha többé.

Pop úr azon az őszen egy gyönyörű szarvasbikát ejtett a mi havasunkon. Agancsát bámultatni kitétte Szamosújvár piacára. Dölyfösen és büszkén feszített merész haditettének glóriája alatt, s nevetve mesélte barátainak, hogy miképpen járt túl a magyar urak eszén. Hősnek s nagy okos embernek tisztelte Pop úr magát, amiért bennünket be tudott csapni. Pedig hol van ma már az ő ravaszsága? Az ő nagy okossága? Nincsen sehol. Elnyelte Pop urat az idő és a mindeneket átrostáló történelem. Csak a mi jóhiszeműségünk van még mindig ott, ahol akkor is állott, csak mi, annyiszor becsapott, kinevetett és kisemmizett magyarok állunk még mindig a régi helyünkön, kicsit tépetten, kicsit kifosztottan, de mérhetetlen tapasztalatokkal gazdagodva néhai Pop úrék jóvoltából.

IV.

Egy évre rá azonban mégis csak feljutottam a havasra. Megvettem egy szarvasbikát úgy, ahogy az ember egy marhát megvásárol a kupectól, tenyércsapkodás kíséretében. Igaz, hogy volt egy lényeges különbség. A vásáron ugyanis markába nyomják az embernek a kötelet, itt pedig csak egy nyugtát adtak helyette. A bika ott volt az erdőben, meg kellett keresni. Ha megtalálom jó, ha nem

találom meg, úgy is jó. Két hétig az enyém, s ha nem tudom megfogni azalatt, az is az én károm lesz.

Leles izgalommal indultam erre az első szarvasbőgésre. Autóbuszon és vonaton felváltva utaztam addig a faluig, melynek erdőségeiben az én bikám lakott. Délután érkeztem oda. Egy hosszú román ember várt reám az állomásnál, akiről megtudtam, hogy Gorának hívják, s mellém van beosztva vadőrnek.

Magunkra vettük a hátizsákokat, s megindultunk. Egy deszkaraktár mellett haladtunk el, s újra éreztem azt a jó meleg gyantaszagot, amely a napsütötte havast juttatta eszembe.

A korcsmában vásároltunk kenyeret, tojást és húst, aztán elhagytuk a falut. A patak mellett haladtunk, s Gora ment elől, imbolygó furcsa lépésekkel, bocskorai alig ütöttek zajt a köveken. Pörge karimátlan fekete kalapját néha hátrtolta a homlokán, mert melegen sütött a nap, s három nehéz csomagot cipelt.

A víz kőről-kőre szökdőst, s mi másztunk mellette fölfele. Két oldalt bukkerdő aranylott, és egyre szűkebben hajolt fölénk, amennyire engedték a sziklák. Meleg volt, s a hegy meredek. Néha megálltunk.

– Van bika? – kérdeztem Gorát az egyik pihenőnél.

– Akad – felelte bizonytalanul.

– Bőgnek?

– Fent a tetőn igen.

Másztunk, másztunk, s a tető még messze volt, nem is látszott belőle semmi. Először a sziklák maradtak el, s az erdő lejött a patak két széléig, mintha inni akart volna. Kőről-kőre lépve haladtunk tovább, s a víz már olyan szelíd volt, alig locsogott, csak úgy siklott a kövek közt, mint a kígyó.

Nyers avarszag kúszott fel az orromon, az őszi erdő ismert fanyar illata, s idegeim lázas táncot jártak tőle. Tágult szemmel figyeltem az összehajló bükkfák alá, s ha megálltunk szuszogni, lélegzetvisszafojtva hallgatóztam. De csönd volt, nagy, vég nélküli csönd, amilyen csak havason tud lenni.

Még javában benne voltam a kapaszkodásban, mikor egy kis félreeső tisztás előtt Gora letette a hátizsákokat.

– Itt maradunk – mondta.

– Hogyan? – kérdeztem megütközve. – Nem megyünk feljebb?

Megcsóválta a fejét.

– Ne zavarjuk az erdőt, akkor nem lövünk semmit.

Mégsem nyugodtam meg.

– De fent a tetőn, úgy hallottam, nagy pojána van és egy vadászház! Oda kellene menjünk!

Gora rám nézett, aztán fontoskodva felhúzta a szemöldökeit.

– Ott Medesán úr van, az adóhivataltól. A felső rész neki jutott.

Első pillanatban nem is értettem meg, csak lassan világosodott ki előttem a helyzet. A havason is métát húzott az örök erdélyi kérdés. A tető, gerinc, a

vadászház, a vágott, a terület könnyű és jó része Medesán úrnak jutott. Nekem csupán az alja. A zárt sűrűség, a sziklás kapaszkodók, a csupasz földön alvás, a tetőtelen tanya, ahol a vad csak néha vált keresztül. Megértettem. S akkor már tudtam azt is, hogy én az aljáért nagyobb árat fizettem, mint az a másik a tetőért.

Letelepedtünk. Gora baltát vett elő, s néhány fát ledöntött. Bükkfarudakból s fenyőhánscból kalyibát rögtönzött a tisztás sarkán, s tüzet rakott eléje. Én pedig elővettem a fegyveremet, s elindultam egyedül, hogy megismerjem az erdőt.

Bosszúság és dac égetett belülről. Láttam, hogy még fent a hegyen sem mérlik egyenlő mértékkel az embert, és most már jólesett, hogy így van. A dac bennem is elvetette az egyenlő mértéket, s éreztem, hogy több vagyok Medesán úrnál, akinek a tető jutott, azért mert Medgyesi helyett Medesánnak írja a nevét. Több vagyok, s ezt meg fogom mutatni! Ezzel indultam el. S az erdő úgy fogadott magába, mint régi ismerősét, mint hazatért gazdáját, s szelíd hódolattal hajtotta elém sziklás katlanait. Könnyen haladtam benne fölfelé, szinte futva s még lélegzetem üteme sem változott. Nem féltem attól, hogy eltévedek, s nem is vettem észre, de egyszerre csak nagyon büszkén és nagyon magasról gondoltam le szegény Medesán úrra, aki bizonyára fujtatva és vörösre dagadt arccal kapaszkodik, s egy lépést nem merne tenni vezető nélkül.

Esteledett már. Szemközt, a görgényi gerinceken akkor szállt alá a nap. Reszkető sugarai vörösén hulltak a bükkfák közé, mint csodálatos lelőtt madarak.

Néhány száz méterrel feljebb széles vadcsapás keresztezte az oldalt. Fekete ösvény volt, csülkök taposták be mélyen a fekete földbe. Rátértem a csapásra, s azon haladtam az erdő hullámos testén tovább. Egy forrásos gödörben őz ugrott meg. Hosszú szökésekkel iramodott lefele a páfrányok között, s egy utolsó vörös napsugár megcsillant agancsa fehér hegyén. Bak volt. Egy pillanat volt az egész, a fegyver már a kezemben volt, s mielőtt eltűnt volna a bükkök között, robbant a lövés. A golyó utolérte. Lebukfencezett a sziklák közé.

Mire vállamon a bakkal visszatértem a tanyánkhöz, már csillagos este volt. Gora baltájára támaszkodva várt a tisztás szélén.

– Azt hittem, eltévedtél – mondta.

Aztán meglátta vállamon az őzet, és többet nem szólt semmit. Később a tűznél, mikor már megnyújtuk volt, s a máját pirítottuk éppen, valami csendes megvetéssel a szája körül beszélni kezdett Medesán úrról.

– Minden ősszel feljön egy hétre – mondta – hat ember cipeli a sok ennivalót. Hús liter bort hoz magával s fehérnépet is. De lőni sohasem lő semmit. Mind csak eszik, iszik s alszik. Néha rálő valamire, de sohasem találja el... nem vadász... csak olyan...

Csönd volt, kerekén mélyen lélegzett az erdő. Lobogott a tűzünk, s a csillagok harmatot szitáltak a fejemre. S a csöndben egyszerre meghallottam a szarvasbikát. Valahol fent, messze szólott, a tetőn, s hangja olyan volt, mintha mély kürtöt fújtak volna meg. Gora felriadt.

– A bika! – súgta lelkesen.

Hallgattam a hangját, először életemben. Nagyokat dobbant a szívem, csupa fül voltam és csupa ideg. S fent magosan, a tetőn bögött a bika.

Tudtam, hogy engem hív.

Tudtam, hogy meg fogom találni.

Hangjától mintha templommá vált volna az éjszaka, megnőtt és kitágult, fekete boltívei alatt a visszhang orgonázott, dideregtek a csillagok, s kereken az erdő lihegett megszállottan.

Hirtelen eszembe jutott Medesán úr ott fent a vadászházban, húsz liter borával, és elmosolyodtam.

V.

Azon az első régi szarvasbögésen ismertem meg a havasi erdőt. Megismertem a sűrűségek rejtett arcait, s megtanultam a bujkálást, az igazi bujkálást, úgy, ahogy azt sok százezer év előtt ősapám tudhatta. Áldom a sorsot, amiért a kisebbségi élet akkor csak a hegyek derekáig engedett, s kényszerített, hogy megismerjem azt a vad bozótot, mely a hegyek szelíd lábai és a kéklő s távolba néző gerincek között egyöntetűnek látszó zöld szövevényvel a magasságot kitölti, s mely, bár messziről üres és sima szőnyegnek látszik, mégis tele van rejtett csodákkal, döbbenetes meglepetésekkel, élettel és halállal.

Jártam a sűrűséget, és rejtett tisztásokra bukkantam benne, melyekről csak az özek tudtak, forrásokra letem, hol vaddisznó tanyázott, sziklás kapaszkodókon megtaláltam a medve nyomát, s rejtett nyiladékokon órákon át figyeltem legelésző szarvasteheneket. Néha ültem egy-egy szelíd hajlatban reves fatönkőn, térdemen keresztbe fektetve a puskát, s arra gondoltam, hogy fölöttem az erdő összehoroló tengerét, ha nézi valaki, sima szőnyeget lát, némát és halottat. S nem tudja, hogy alatta itt ülök én, s körülöttem csupa katlan, gödör, forrás, nyiladék rejtőzködik, s a katlanok, nyiladékok páfrányos földjét lopódzó lábak neszezik, vagy rohanó csülkök dobogtatják, a forrásokban vadkan hempereg, s itt-ott a gödrökben fehér csontokkal játszik az enyészet.

S arra gondoltam, hogy olyan ez éppen, mint mikor valaki a térképet nézi. S egy országra azt mondja: Románia. Nézi az egyszínű területet, s azt hiszi, hogy lát rajta mindent. Pedig annak a felszíne alatt is gödrök vannak és katlanok, sziklák és meredek martok, annak a felszíne alatt is ott vagyok én, és ott vagyunk valamennyien, tülekedők, küzdők, üldözők és üldözöttek, élet és halál.

Két hétig ismerkedtem az erdővel akkor. Néha hallottam bögni a bikát fent a tetőn, hol Medesán volt az úr. Nem mentem arra. Csak egyszerűen. Az utolsó napon.

Csillogó fehér hajnal volt. Tisztásunkat dér fődte, s rögtönzött kalibánk tetején a fenyőhancs összegüzsörödött a hidegtől. Egész éjszaka őriztük a tüzet, s így is vacogtunk néha pokrócainkban. Egész éjszaka hallgattuk a nagy bika részeg

hördüléseit, ahogy nászünnepest ülte fönt a gerincen. A nap még sehol sem volt, s minket már lábra vert a hideg.

– Medesán ugyan meg nem lövi azt a bikát soha! – dünnyögte Gora szokása szerint. – Maga kellene odamenjen.

Fentről még egyre hallatszottak a mély hördülések.

– A vágott szélében lehet – folytatta Gora – éppen a métán. Csak át kellene löni... sebzetten is átszaladhatott volna...

Vettem a puskát, s mint minden reggel, elindultam a hang felé. A szálásban egy őz bőffenve megriadt, s lépteim zörögtek a fagyott lombokon. Mikor a szálás szélébe fölértem, a nap első sugarai már a vágottat szántották.

Az utolsó bükkfa széles törzse mellett megálltam. Odáig tartott az én területem. Az ott kint már Medesán úré volt. Néztem a tágas nagy irtást, mely felnyúlt egészen a tetőig, s mely már nem volt az enyém. Néhány száz lépésre szarvastehenek legeltek békésen, s köztük egy fiatal bika. Csönd volt, friss, jó szagú hajnali csönd.

S ekkor egyszer előttem egy hajlat mögül megszólalt a bika. Mély, reszelős hangja volt, s olyan erős, hogy megreszkettem belé. Soha addig olyan közelről nem hallottam még. Csak egy pillanatig tévováztam. Aztán beléptem az idegen területbe, s lassan cserkésztem a bögés felé.

Tudtam, hogy vadorzás az, amit teszek. Mégis mentem. Emberfeletti erővel húzott a bika hangja, remegtek az idegeim, kétszeres izgalom volt: szép is, tilos is. Úgy osontam, mint a vadmacska. Levél se zörrent, ág se roppant lépéseim alatt.

Már ott hallatszott, egészen közel. Csak néhány egymásra dőlt fatörzs takarta. Hallottam ropogni az ágakat, ahogy a tehenet üzte, s ha hördült egyet, a hang hullámai, mint forró gyűrűk, izzottak körülöttem a levegőben. Dobogott a föld, párás barna testek mozdulatait láttam a fák mögött, majd mintha a havas maga indult volna meg. Törve, zúzva, dübörögve tovarohantak a szarvasok. Egy percre megláttam a bika gyönyörű fejét, ahogy méltóságteljes tartásával a riadt tehenek után vágatott. Azután csend lett.

Tőlem nem ijedhettek meg. Nem láthattak, nem is hallhattak, s jó szellel mentem rájuk. Valamitől mégis megijedtek. Mi lehetett az?

Vigyázva cserkésztem előre. Alig haladtam száz lépést, tőlem balra a ledöntött fák között mozdult valami. Megálltam. Egy ember jött. Egy pillanatra eszembe jutott a visszavonulás, de aztán beláttam, hogy úgysis késő. Álltam.

Az ember kibújt a fatörzsek közül. Parasztember volt, s a kezében fegyver. De nem vadorzó fegyver, ezt megláttam az első pillanatban. Feketecsövű pompás mauser volt annak az embernek a kezében.

Ő is meglátott engem s megtorpant. Néztük egymást. Közöttünk alig volt ötven lépés.

– Mit keresel itt? – förmedt rám gorombán, románul.

– Hát te ki vagy, hogy jár a szád? – adtam vissza a kérdést.

– Én Medesán úr vadőre vagyok! – felelte csöndesebben az ember.

– S van vadászjegyed?

Medesán úr vadőre nem felelt, hanem vállára lökte a fegyvert s odajött hozzám. Kíváncsian nézegetett.

– Maga van innen lentről?

– Én.

– Az én gazdám ilyenkor még alszik. Ideadta a puskát, hogy lőjek neki egy bikát. Agancsot akar hazavinni.

– Szép dolog – mondtam hidegen.

Az ember hosszan figyelte az arcomat, aztán vállat vont.

– Hát... tudom, hogy nem éppen törvényes... de kétezer lejt kapok, ha agancsot visz haza... aztán itt úgysem látja senki...

Ahogy ott álltam, mintha lassan felszabadult volna bennem valami. Olyan volt, mintha valamit megtudtam volna magamról, pedig csak azokat ismertem meg, akik a tetők jogát kapták. De abban a percben éreztem és tudtam, hogy nincs számomra méta a havason. Olyan világosan láttam egyszerre mindent, mintha függöny hullott volna le köztem s a románok között. Már nem féltém semmitől. Tudtam, hogy én vagyok ott fent az igazi úr s az igazi ember.

Mosolyogtam, vállamra lendítettem én is a puskát, s ezeket mondtam a megdöbbent vadőrnek.

– Nem baj. Mindenki úgy vadászik, ahogy tud. Hanem ezt a bikát ma én lövöm meg.

Azzal elfordultam tőle, s megindultam a szarvasok nyomán, be Medesán úr vadászterületébe. A vadőr szóltanul és megrökönyödve bámult utánam.

Alig haladtam néhány száz lépést, mikor hirtelen újra megszólalt a bika fönt a gerincen. Kettőt hördült csak, s én már loholtam a hang felé sebesen és dobogó szívvel.

Mire a gerincre értem, már nem volt ott. Csak a túlsó sűrűségbe leereszkedő friss nyomokat találtam. Egy pillanatig gondolkoztam csak, s ebben a pillanatban lent a katlan mélyén megint hördült egyet a bika. S már kúsztam is lefele, mindenütt a nyomok után.

Sűrű fiatal fenyvesen törtetem keresztül, sziklákon csúsztam le a katlanig. A szarvasok akkor már a túlsó oldalban kapaszkodtak, onnan szólt néha vissza a bika. Én utánuk. Másztam, kapaszkodtam, törtetem, mindenütt a nyomok után. Estem és fölkeltem, káromkodtam, kezemet, arcomat föltépték az ágak, de én csak loholtam a nyomok után. Újra fel egy gerincre, s újra katlanba le. Aztán egy másik gerincre, másik katlanba. Fel-le, fel-le, káromkodva és nagyokat botolva, csúsztatva, esve, kapaszkodva, ahogy tudtam, ahogy lehetett. S a szarvasok mindenütt előttem, néha hallottam a csörtetésüket is, s a bika mély morgását, ahogy teheneit terelte.

A negyedik katlanban elfogott a fáradtság. Leültem. A nap már magosan járt, s körülöttem mindenütt ismeretlen, zárt fenyőerdő volt. Bögés, mozgás, semmi

nem hallatszott, csak a fenyők közt percegtek halkan hulló tűlevelek. Izzadt voltam és véres a sok karmolástól. Fájt az egyik térdem is. Tovább nem megyek – határoztam el –, ha aranyból van is az a bika.

Aztán nagyon messziről újra meghallottam a bögést. Ej, a következő gerincig még elmegyek, ha már idáig szaladtam. De tovább aztán egy lépést sem többet.

S mentem újra a nyomok után. Most már lassan haladtam, néha percek teltek el, míg egy sziklát megkerültem. Hosszú, hosszú idő múlva értem csak el a gerincet.

A gerincen túl széltörés volt, gyér bozóttal benőtt nyiladék. Lihegve megálltam, s abban a percben megláttam az egyik tehenet. Felém fordulva legelt. Ijedten guggoltam le, s ennél a gyors mozdulatnál vadászkésem tokjának réz vége nagyot koccant a sziklán. Megfagyott bennem a vér. Káromkodni szerettem volna mérgemben s megpofozni magamat.

A legelésző tehen megrezzent a zajra, idegesen ugrott egyet, majd felém figyelve meredten megállt. S abban a pillanatban, alig harminc lépésre tőlem recsegve, ropogva megmozdult a bokor, s előreszeggett fejjel kirohant belőle a bika. Egyenesen felém rohant. Aztán megállt, s ötször, hatszor egymásután mérgesen fújva reám bödült.

Gyönyörű volt. A széles hátú óriási állat, ahogy agancsos fejét haragosan rázva felém ordította féltékeny dühét. Mert másképpen nem lehetett. A kés koccanását agancs-koccanásnak hallotta, s azt hitte, vetélytárs lopakodott a tehenek közé.

Gyönyörű volt. Mély öblös hangja reszketett az erőtől, s reszkettek tőle a fák, a hegyek, a levegő, minden. Én is reszkettem, szemem előtt vörös és kék karikák táncoltak, s lázas áramok keringtek bennem. Úgy vert a szívem, hogy a lélegzetem is elakadt tőle.

Aztán lassan emelni kezdtem a puskát. A bika megláthatta a mozgást, mert fújva kapart egyet a földben, hogy csak úgy röpültek háta mögé ágak, gyökerek, s leszegett fejjel néhány lépést tett megint. A célgömb ott csillogott a lapockája mögött. Aztán meghúztam a ravaszt.

Olyan hatalmas élmény volt, hogy soha nem fogom elfelejteni. Dörrent a lövés, a bika ugrott egyet, aztán összeesett. Ahol zuhant, ágak recsegtek s bokrok törtek. A tehenek felemelt fejjel megiramodtak, vágató robajuk egy darabig még hallatszott lenről. Aztán csönd lett.

Úgy dobogott a szívem, hogy néhány pillanatig mozdulni sem tudtam. Aztán lassan felkeltem a szikláról, s lementem a bikához. Ott feküdt elnyúlva véres és széttiport málnabokrok között, szája nyitva, szeme üvegesen belebámult az őszbe. Agancsa barázdát szántott a földbe. Tizennégy éves volt, vastag, öreg tizennégyes, az első bikám.

Levágtam a fejét, s úgy vittem haza a hátamon. Este Gora elment a nyomon, s elhozta a bőrt, meg egy combot magának. Másnap leereszkedtünk a völgybe. A

falu korcsmájában akkor ebédelt Medesán úr, amikor mi is odaértünk. Vadőre megismert, s odajött hozzánk. Nézte a bikát és megkérdezte.

Hol lótted, uram? Szép bika.

Ott fent – mondtam neki nevetve, s felmutattam a hegyre, mely az őszi napsütésben visszanevetett reám, úgy éppen, mintha cimborám lett volna.

VI.

Attól kezdve gyakorta jártam a havast. Láttam tavasszal, mikor a bükkök első rügeiket bontogatták, s a fenyők ágaira jó szagú, puha hajtások nőttek. Forró nyárban, mikor árnyas forrásödrök páfrányai közt figyelve üti fel fejét a titokzatos őzbak, s láttam a hegyeket talpig állani a hóban, beledermelve az elhagyatottságba. Megismertem a havas minden arcát. A jókedvűt, mikor illatos nyári hajnalokon a felkelő nap sugaraival játszik. A bánatosat, amikor barnafoltos őszi estéken a bükkök s nyírek levele hullani kezd, s a patakok csöndesedő szavát lehajtott fejjel hallgatja az erdő. A haragosat, mely roppant viharok zajára recsegve torzul el, s a félelmeset, az elhagyottat, az életen túlit: a havas téli arcát. Mikor mindent ellep a hó. Bokornak, fiatal fának csak a teteje látszik. Csak fehérség van, s a fák kékes árnyéka. Csak csönd van és semmi. Se hang, se mozdulat, se nyom a fehér hóban. Csak csend. S mikor az este aláereszkedik, olyan éppen, mintha elmúlna a világ.

Sokat bolyongtam fent a hegyeken, s hűségecs társam volt a puska, mely soha cserben nem hagyott, s melyet én sem hagytam el soha. Volt ugyan baj a puska körül is, engedély dolgában gyakorta rosszul állottam, de ezen lehetett segíteni. Amit ezzel kapcsolatban még el akarok mondani, az a román megszállás utolsó évében történt. Fegyverengedélyt abban az évben már egyáltalában nem adtak nekem, idegesek voltak a vendégeskedő urak, s reszketett a kezük, ha csak egy vadászpuskáról is esett szó.

Kedvenc puskámat mégis meg tudtam menteni, s az a havasban lakott. Százados vén bükkfa volt a háza a puskámnak, s úgy jártam oda föl, mint ártatlan turista, hegyászó bottal.

Nyár volt, július vége. Őzbak után jártam a havason. Egy szálás széliben sípolgattam éppen, alattam széles vágott, mögöttem sűrű bukkerdő. Ültem egy ledőlt fatönkőn, s ujjaim közül őz-suta hívása sírt elő, s járta be kerekén a csendet. A puska mellém támasztva, a tönkhöz.

Jó idő múlva hallom, hogy a sűrűben valami mozog. Először egészen kis zaj volt, talán más észre se vette volna. Csak egy ágacska roppant valahol, aztán megzörrent egy levél. Tudtam: valami jön.

Őzbak. Mi lehetne egyéb...?

Vártam. Figyeltem. Halkan megfújtam néhányszor a sípot. Újra zörrent valami, most már hangosabban. Hallottam a lépéseket is.

Halkan arra fordultam, felvettem a puskát, kinyitottam a biztosítót. Vártam. Nagyon lassan jött. Már ott volt a vastag bükk mögött, csak éppen ki kellett lépjen onnan...

Aztán kilépett. A román csendőrőrmester, lővésre tartott puskával a kezében. Nem vettem észre mindjárt. Még jött nagy óvatosan néhány lépést, figyelve, mint a róka, aztán ő is meglátott.

Megtorpant. Olyan fehér lett az arca egyszerre, mint a fal.

– Haaa... – valami ilyesmit nyögött.

Én hallgattam és néztem a derék köpcös embert, kék egyenruhájában. Megnyugtató látvány volt, mondhatom.

– Jó napot, uram – tért lassan magához.

– Jó napot – feleltem. Ismertük egymást lenről, nem volt értelme a sok ceremóniának.

– Mít csinálsz itt?

– Ülök.

Néhány lépéssel közelebb jött, de a puska a kezében volt még mindig.

– Őzet akartál löni? – kérdeztem jóindulatúan. – Az nem olyan könnyű dolog.

Köhécselt egyet-kettőt és elvörösödött.

– Khm... csak éppen erre jártam... látom, te is vadászol, uram?

– Dehogyan – nyugtattam meg – én is csak erre jártam.

– De van puskád!

– Úgy látszik, van.

– Engedélyed nincs!

– Neked van?

– Micsoda engedélyem? – hökkent meg ettől a szótól.

– Hogy vadászatsz itt.

Kicsit nézett engem, aztán elmosolyodott.

– Nagy kutya vagy – mondta kedélyeskedve, s leült mellém a fára.

– Na, 'sze' csak tréfáltam, nincs semmi baj. Szép idő van, mi?

– Elég szép – mondtam, de nem melekedtem fel.

– Mutasd csak a puskádat. Szép puska, látom három csöve van.

Kinyújtotta a kezét a puskám után. Nem szerettem soha az ilyen tréfát a havason, különösen, ha kettesben voltam. Felálltam.

– Hagyd csak – mondtam barátságatlanul, s ügyeltem, hogy a cső feléje nézzen.

Ettől hirtelen elkomorodott. Bizonyára arra gondolt, hogy én ott le is löhetném őt, ha eszembe jutna, s csak be kellene húzzam a sűrűbe egy szikla alá. Míg a világ a világ, meg nem találná senki.

– Na – mondotta zavartan –, nem érted a tréfát. Akkor megyek is. Isten segítsen.

Vállára lökte a puskát, s indulni kezdett vissza az erdőbe.

– Nem arra – szóltam rá hirtelen keményen –, eredj csak itt a vágottan lefele, hamarabb hazaérsz. A sűrűben el is tévedhetsz, meg baj is érhet. Nem csendörnek való hely az ott.

Az őrmester rám nézett és, úgy látszik, megértett. Mérgesen rántott egyet a vállán, azzal szó nélkül elindult lefele. Majdnem az aljig láthattam onnan, s figyeltem is utána. Leereszkedett becsületesen a patakhoz.

Harmadnapra rá én is hazaindultam. A puskát visszatettem a bükkfába, melléje a pokrócomat is és az agancsokat. Jól elláttam őket, azzal leereszkedtem a faluba. Alig értem le úgy turistásan, csak elém pattant az őrmester, s vele még egy csendőr.

– Állj!

Hát megálltam.

– Hol a puska?!

– Miféle puska?!

– Add ide a puskát!

Odaadtam neki a hátizsákomat.

– Keresd meg, ha azt hiszed, hogy puskám van.

Kibontotta a kirázott belőle mindent. Egyenként megnézte még a harisnyáimat is.

– Hol a puska?! – förmedt rám újból dühösen.

– Miféle puska?

– Hát a te puskád! Amivel vadásztál!

– A prefektúrán, Désen. Kérdezd meg a prefektustól.

– De én láttam nálad egy puskát!

– Hol?

– Ott fent! Az erdőben!

Ránéztem erősen az őrmesterre.

– Az nem lehet – mondtam –, mert akkor én is kellett volna lássalak, s én nem láttalak. Mít is kerestél volna az erdőben?

Az őrmester nyelt egyet, s a csendőrré nézett lopva. Aztán legyintett a kezével, hátat fordított és elment. Soha az életben többet nem találkoztam vele.

Mert mikor újra felmentem a havasra, már kakastollas csendőr volt a faluban. Nem kellett többet a sűrűben bujkálni. Előszedhettem eldugott puskámat, s szabad emberhez méltóan nyíltan vállamra vehettem. Megindulhattam fölfele, gerincről-gerincre, egyre följebb, amerre kékes ködök között sejteni lehetett a tetőt.

Mósule

I.

Gyakorta megfordultam fent a Dealu Brádon, málnaérés idején, mikor a forrásos erdők szelíd őzeit megszállja a mámoros szerelmi láz, s lihegve üzik egymást úttalan bozótokon által. Találkoztam napkeltekor málnázó medvével a Tarnica-patak lankás oldalán, s néztem elakadt szemmel a naplementét mohos sziklacsúcsról, míg alattam figyelő szarvastehenek szűrték át ideges kanálfüleiken a csend ezer nesztét.

Szép volt odafönt, mindannyiszor. Emberi életem arcát néhány napra eltakarta az élet igazi arca. Hazug valóságaimat elfeledtette az igazi valóság. Olyan volt körülöttem ott fent a világ, mint amilyenek Isten valóban teremtette.

Valahányszor, midőn néhány napot fent tölthettem a csöndes kicsi házban, ahol a békességet csuhás, szakállas öreg fenyők őrzik, s az őzek embert csudálni, kijönnek olykor a tisztás szélébe, és az időm letelt, újra eszembe jutott emberi életem, a völgy s a gondok, amik odalent, mint éhes pókok ülnek hálóik mélyén és várnak reám: olyankor fájdalmas, sötét irigységgel irigyeltem az öreg Mósulét. Soha senkit úgy nem irigyeltem még, mint őt. Azt a hajlott hátú, alacsony homlokú, mogorva öregembert, aki toldott-foldott piszkos ruhájában, vállig érő zsíros hajával, hosszú, lelógó majomkarjaival ott csoszogott naphosszat a ház körül, vizet hordott, tüzet rakott, de legtöbbször csak úgy állt egy helyben és nézett az erdőbe. Talán beszélgetett barátaival, a fákkal.

Mósule ott él fent a havason, a kicsi házban, azt őrzy már hosszú évek óta. Hogy mióta, talán maga sem tudja már, talán más sem. Azelőtt régen, azt beszélik, bács volt a havason. Háza is volt, családja is volt. Aztán az asszony körül történt valami. Fejsze lett a vége, annak meg börtön. Régi dolog. Azóta kerüli az embereket, azóta valami baj van a fejével, azt mondják. Az emberek sok mindent mondanak, mert hosszú a nap. Aki nem úgy csinál, mint más egyéb dolgokkal, arra azt mondják: bolond. Pedig hát, aki odafent él a nagy hallgatag fenyőerdők között, annak sok gondja vagyonnal igazán nem lehet. Hiszen övé az egész Dealu Brád s a környező hegyek gerincei, mind odalátszanak. Övé minden őz és szarvas és medve, ami a sűrű katlanok mélyén él. Hiába jönnek néha lentről kényes úri népek, konzerveket esznek és lövöldöznek a gerinceken, és néha elejtenek egy-egy őzbakot, egy-egy medvét, egy-egy szarvasbikát. Mosolyog rajtuk Mósule. Tudja, hogy nem lehet a havast leigázni csak úgy, jövessel-menéssel. Jóindulattal megveregeti a vállukat, bólogat nekik, hadd örüljenek szegények annak, amit a havas jókedvében puskájuk elé adott.

Hiába jön fel olykor maga a gazda, a Dealu Brád ura, gornyikokkal, munkásokkal. Míg csattogó parancsainak lassú tötyögéssel engedelmeskedik, magában dűnnyög és mosolyog. Jó, jó, legyen meg neked is az örömed, itt mégis minden az enyém.

És mégis minden az övé. Mert az emberek, akik feljárnak a Dealu Brádra, jönnek és mennek. Dohányt, pálinkát és puliszka-lisztet hoznak, néhány napig lármáznak a ház körül, aztán elmennek megint. És akkor újra csak ő marad egyedül és a hegy. Ő és a hegy. A nagy rengeteg fenyves, a sűrű, bozotos, sziklás oldalak, zúgó vizek, csevegő források s a néma kicsi ház a sötét fenyők között.

Elmennek az emberek, s a havas némasága összecsucodik mögöttük puhán, mintha nem is jártak volna arra sohasem. Mósule ilyenkor leül a lépcsőre, két öklére támasztja a fejét, és nézi a fenyvest. Fáradt egy kicsit, a beszédétől és az emberektől, fejében még csonka mondatfoslányok kavarnak, valahol bent, a gondolatok mélyén még frissen zúg az élmény, hogy kik voltak, mit mondtak, mit csináltak. De aztán lassan ködös zsongássá gyöngül minden, a csend elnyújtja az időt, melynek két vége újra a végtelenbe csüng.

Űl a lépcsőn és nézi a fenyvest. Olyan jó úgy ülni és semmit sem csinálni, csak hallgatni a csendet s az elmúló napot, ahogy ott matatnak összeboruló fenyők homályában. Hagyni, hogy a nap álmos lassúsággal átcsússzon az égen, s puha kezével egy osonó szellő hűvös párákat borzoljon elő a katlanokból. Nézni az estét, ahogy lehull. Harmattól ázott fátyol. A forrás halványzöld háttérében puha, barna foltok: őzek inni járnak. A fenyves sötétjében ágak reccsennek: szarvas vált keresztül. Mély hangon lent megszólal az ismerős öreg bagoly. Aztán feljő az esti csillag, békésen, mint mindig.

Lámpát nem gyújt, tüzet nem éleszt. Marék puliszka, kicsike túró hozzá, tarka kendőben a küszöbre téve. Odébb a kártyus. Lassan eszik, alig-alig mozog a szája. Bűvös nagy varázsa van az estnek, a hold s a csillagok kigyúló fénye törekeny üvegszálakkal szövi át a csendet, s jaj, olyan szép és súlyos a némaság...

Elég lenne egy emberi hang, elég lenne egy meggondolatlan, heves mozdulat, valahol távol egy fejszekoppanás: s a csend, a magány, az éjszaka millió kristályszilánkra szerte pattannának, s véres sebet hasítanának rajta és a hegyen.

Mósule ül a küszöbön. Háta még jobban meghajlik, két hosszú majomkarja széthull a földön, zsíros ősz haja borzoltan a homlokába lóg. Püffedt, bozontos arcán elvész a holdsugár, s háta mögött a nyitott ajtó fekete sötétséggel burkolja körül. Előreugró hatalmas állkapoccsal, ahogy ottan ül, megbabonázott apró szemekkel a mozdulatlan éjszakát figyelve: mintha évmilliók csörtetnének el körülötte az idők fekete bozótjaiban, visszafele, mindig visszafele. Mintha roppant álomból ébredne a világ, mely babonás holdfénynél embert s kultúrát álmódott, s most pihegve eszmélne újra önmagára, csömörtől elkínzottan, s bent hallgatag erdők mélyén egy bozontos nagy majom, minden jónak és minden rossznak őse, félelmes néma magányosságban elmerülve betűzgetné az éj fekete titkát.

Olyan szép, csöndes, néma az éj. Olyan szép, békés a világ. Olyan mély a nyugalom: mozdulatlan tükre alatt az örökkévalóság.

De nem mindig van így. Mintha rejtett sziklák odvaiból gonosz szellemek szabadulnának a világra: néha megvadul a Dealu Brád. Félelmes és hatalmas úr a havas olyankor. Nyögnek és sikoltoznak a fenyők, mint akiket megszállott a sátán, üvöltő szelek nyargalnak a gerinceken, s roppant szálfák dőlnek jajgatva el. Az Isten jár olyankor a Dealu Brádon. Vakító villámok hasogatják az eget, az éjszaka sötét, mint égetett szurok, s hörgő nagy küzdelmüket akkor vívják kereken az erdők.

Ilyen napjai is vannak a Dealu Brádnak. Mósule ilyenkor behúzódik a házba, magára zár ajtót, ablakot, fenyőágakból készített vackán összehúzódik, s didergő félelemmel hallgatja a havasok láthatatlan szörnyű Urát, aki ott nyargal villámparipáján a fenyvesek fölött. Vacog a foga, szája zagyva szavakat mormol, s remegő keze rég felejtett mozdulatokat utánoz, ahogy valamikor a pápa tanította, sötétbe burkolt nagy idők mélyén, keresztet vetni.

Vannak ilyen napjai a havasnak. A havasnak ezer arca van. Néha borzalmas és félelmetes, néha jó és szelíd, néha szomorú és néha szerelmesen ingerkedő. Vannak ott fent Mósule körül vigasztalan idők, mikor a fenyők közé leszállanak a felhők, s megakadnak köztük, szürkén és lomhán szétterpeszkednek a tisztás fölött, és nem lehet látni semmit, csak nyirkos, hideg szürkéséget, amelyben egymásba folynak az órák, és nem tudni, mikor van dél. Amikor nyirkos és hideg kereken minden, és a roppant magányosságot csak egy-egy harkály kopogtatja valahol az erdők mélyében.

És aztán vannak végtelen téli esték. Öles hó nyomja az erdőt, egyetlen ág se moccan, csak a kicsi házban pattog halkán a tűz, s didergő fénye mellett ül az öregember a padkán, s belebámul a zsarátnok közé. Nincs súlyosabb magányosság a földön, mint amilyen a havas télnek idején. Mikor a hó betemeti az ösvényeket, s a szarvasok is lejjebb húzódnak a völgyek közelébe. Mikor a medve dörmögve aludni tér, s a hegyekbe belefagy a visszhang. Amikor napok telnek és hetek telnek – nem is lehet tudni mennyi – és semmi se mozdul odafönt. Csak a szél nyargal néha éjszakánként a behavazott rengetegen át.

A Dealu Brád öreg fantomja ilyenkor behúzódik sötét vackába. Naphosszat szítja és naphosszat nézi a tüzet. Ösvényt tapos a háztól a forrásig. A háztól a farakásig, és néha aprítja kint a tönknél a fát, lomha, lassú mozdulatokkal, s a fejszecsapások tompán és süketen behullanak a hóba.

Napok telnek, és semmi sem mozdul. Nem jönnek lentről a vadőrök ételmezt hozni, vadat csapázni. Mókusok nem játszanak a fenyők alatt. Őzek sem járnak a tisztás szélébe. Még egy madár sem mozdul. Napokig, napokig.

Én azt hiszem, ilyenkor nincsen is idő a Dealu Brádon. Ilyenkor valami megáll, valami örökmozgó gép rugója, dermedésbe megy, mint Csipkerózsika meséjében. Én azt hiszem, valahogy elalszik olyankor az idő odafent.

Állnak a hóba öltözött nagy fák kereken, nem is lélegzenek. Áll a kicsi ház mozdulatlanul, ablakszemeit befutja a dér, alszik a kicsi ház. A tornác, a lépcső, a farakás, a hóborított fedél. Csak hátul a konyhában senyved egyhangú sustorgással a tűz, s Mósule a padkán kicsit előrehajlik, két hosszú majomkarja lelóg a földre, s nyitott szemmel a semmibe bámul. Így alszik az idő ott fent a Dealu Brádon. Napokig, hetekig: nem lehet tudni, meddig.

Aztán egyszerre csak hó ropogása támad, megtörik a varázs. Izzadt vadőrök törnek csizmával a havat a tisztáson keresztül. A lépések zajára mintha elpattanna hirtelen valami láthatatlan láncszem: hevesebben kezd lobogni a láng, Mósule az ajtóhoz cammog, s vigyorgás torzul át bozontos arcán, ahogy rájuk köszön.

– Na. Hát megjöttetek? Na. Hát mi van? Na. Hát gyertek bé, na.

Nem mond többet. Csak amikor valamelyik fáradtan elnyúlva szidja a havat, szól oda bólogatva.

– Hát nagy a hó, mi? Nagy hát. Nagy bizony. Na. Hát tél van.

A hátizsákokból liszt, szalonna, túró, dohány kerül elő, amit a gazda küld. Szótlanul tesz-vesz körülöttük, nem kérdez semmit. Hallgatja a beszédjüket, vadak dolgáról, falusi gondokról, urakról, politikáról. Távoli, távoli dolgok ezek, nem is érdekesek ott fent a hegyen, csak éppen hallgatja a szavakat, mert beszéd az is, s a beszéd ritka, ügyelni kell rá.

Aztán, mikor kipihenve indulnak lefele megint, megkérdi.

– Hát az úr nem jön föl?

Megkérdi mindig, pedig tudja jól, hogy télen félnek az urak a hegytől, s nem jönnek soha.

– Lehet, hogy feljön – mondják csupa megszokásból a vadőrök is, pedig tudják, hogy szó se lehet arról.

– Úgy. Lehet, hogy feljön. Úgy... – ismétli gondteltlen az öreg, aztán a vadőrök már mennek is, ropog a hó mögöttük, egyre halkabban, egyre halkabban, lassan elnyeli őket az erdő, s a kapcsolat újra megszakad Mósule s a világ között.

Sokáig áll még a ház előtt, s bámul a nyomok után. Két karja, mint két súlyos idegen ág, lóg élettelenül a két oldalán. Lehet, hogy feljön, lehet, hogy feljön... – ismétletgeti magában egyre, rágja és forgatja szájában a szavakat. Aztán felcsoszog a tornácra, leveri a lépcsőről a havat, leveri a karfáról is, kinyitja az ajtót, s bemegy a szobába. Gondteltlen csoszog erre-arra, megnézi, hogy helyén van-e minden, mosdónál a víz, kályha mellett a fa, ágy előtt a papucs, fogason a gúnya, sarokban a fegyver, asztalon a konzervek. Megtapogat mindent, megbólogat mindent. Jól van, jól van. Jöhet az úr, bátran jöhet, minden rendben van itt.

Kicsoszog, az ajtót gondosan bezárja. A vendégszoba előtt egy percre megtorpan, aztán hosszú karjaival tétován belelegyint a levegőbe. Nem jönnek ilyenkor vendég urak, dehogyan is jönnek. Kimegy újra a tornácra, lecammog a lépcsőn. Megáll megint, s hosszasan a nyomok után bámul. Majd eszébe jut a liszt, a dohány, a szalonna s a túró. Becszoszog a konyhába, sorra matat mindent. Kezébe

veszi, méricskéli, még meg is szorgolgtja őket. Aztán sorjában, lassan felrakja valamennyit a polcra, a többi készlet mellé. Még áll egy kicsit, és gyönyörködik bennük. Széles, boldog vigyorgás terpeszkedik az arcán. Megelégedett.

Aztán a tűzhöz megy, s vet reá néhány új hasábot. Még áll egy darabig az újra kezdődő magány előtt, s rendez magában a történéseket, a vadőrök arcát, szavaikat, a sok zagyva hírt egy távoli világról. Megcsóválja néhányszor a fejét, s hűmmög hozzá értelmetlen, furcsa szavakat.

Aztán visszaül lassan a padkára. Pattog a tűz, senyved a fa. Kint már a szürkület lopakodik a tisztáson át, eltörüli a nyomokat, s nagy szürke lánccal az időt újra odaköti a házhoz.

II.

Nyáron aranykorát éli Mósule. Egyre-másra jönnek az úri népek, s a Dealu Brád-i kis ház madzaghúzója egyik kézből a másikba csúszik. Vadászó uraságok, havast kedvelő fehérnépek járják jókedvűen a tisztást, s valahányszor valaki lemegy, hogy helyét másnak adja át, jut Mósulénak borralaló, elemózsiamaradék, még néha pálinka is. Ismerős vadász urak, akik évente megfordulnak ottan őzbak-időben, már külön hoznak ajándékot neki, dohányt, vagy pálinkát. Az öreg házörző örvend ilyenkor. Vigyorogva veregeti a vállait, na, hányik vagy – mondja – ember vagy, úgy, úgy. Nagy vadász vagy.

Dicsér mindenkit, hadd örvendjenek. Hadd érezzék magukat apró havasi Isteneknek, az jólesik nekik. Pedig mit tudják azok, hogy mi a havas. Nem a kacagó, napugaras meleg havas, az semmi, hanem a hallgató havas, a zúzmarás, a vad, a félelmetes. Mit tudják az urak, mi a havas.

Jönnék-mennek az urak, hajnalban kelnek, titokzatos arccal cipelik fényes csövű puskáikat. Mósule elnézi őket, amikor cserkészetre mennek, vigyorog nekik, bólogat, hadd legyen jobb kedvük a vadászathoz. Ha üres kézzel hazatérnek, gondteltlen várja őket a ház előtt.

– Na! Hát nem volt szerencséd? Sokat jártál, ugye? Sokat. De nem volt szerencséd. Így van ez. Szerencse kell. Szerencse hát. De sokat jártál, ember vagy.

Bólogat nekik, még kacsint is, hogy jobb kedvük legyen, aztán elcammog, vízért, vagy tűzifáért.

De néha őzbakot hoznak a vadászok, vagy ősszel, bőgések idején medvét, szarvasbikát. Olyankor felragyog a bozontos vén arc, minden ránc rajta csupa vigyorgás.

– Na, látod! Mondtam. Mondtam, hogy ember vagy. Sokat jártál. Sokat. Ember vagy.

Megveregeti a vállukat, aztán nekiesik a húsnak. Ami nem kell az uraknak, az mind az övé. Felaprítja fejszével, késsel, ledobálja egy nagy piszkos üstbe, vizet tölt rá, s elkezd főzni. Ott kuporog egész álló nap az üst mellett, mint egy

torzonborz boszorkánymester, s rakja a fát a sístergő tűzre. Addig főzi a húst, amíg fehér lesz. Akkor kiveszi az üstből, botra szúrva felfűzi a szeleteket egymás után, s az így feldíszített botot száradni teszi a napra. Néhány nap alatt úgy megszárad a színtelen hús, hogy törni lehet. Akkor fogja az egésztest, s felviszi a padlásra. Ott keresztbe teszi a botot a gerendán, ahol már rendszerint sok-sok olyan hússal tűzdelt bot fekszik egymás mellett, s elégedett mosollyal megdörzsöli a kezét.

Az ott fent a raktár. A télire eltett termés. Mert nyáron nincs szüksége olyasmire, jut az urakéból bőven. De télen más világ van. Hej, a tél az nagy dolog.

A nyár, az persze könnyű. Asszonyosságok sűrögnek olykor a konyhán, csak vizet kell hordani nekik, meg fát, aztán főznek azok mindenféle úri huncutságot. Hoznak magukkal annyi mindent, hogy azt sem tudják, melyikhez nyúljanak.

Egy nyáron csirkéket is hoztak fel az urak. Eleven csirkéket, volt vagy egy tucat. Ketrebben tették őket málléliszttel, s néha egyet-egyet levágtak közülük. Aztán az urak hirtelen lementek – ott lent a világban történhetett valami, talán egy ország szűnt meg, vagy ki tudja –, s egy csirke ott maradt gazdátlanul a ketrebben.

Kis téglaszínű csirke volt, nem törődött vele senki. Mósule, hogy egyedül maradt, nem tudta, mit kezdjen vele. Nézegette sokáig. Aztán kieresztette a ketrecből. Hadd járkáljon szegény a havasban.

De a csirke nem ment el, ott maradt tovább a konyhában. Tipegett erre-arra, felszedte a puliszkamorzsákat s pittyegett vékonyka hangján. Mósule csodálkozva és sokáig figyelte. Aztán puliszkát adott neki, s a csirke evett a kezéből. Megcsóválta a fejét és vigyorgott. Ejnye na, ez a csirke.

Puha nyárfából vályút faragott neki, s a csirke abból ivott. Ha indult valamerre, a téglaszínű kis idétlen jószág csipogva kullogott utána. Le a forrásig és vissza, a farakásig és vissza.

Talán a nagy magányosság okozta s a fekete erdők félelmes közelsége, hogy úgy összeszoktak. Ha Mósule a küszöbön ült, szokása szerint, s órák hosszat bámulta a semmit, a csirke ott kuporgott mellette, s fényes cipógomb szemével nézett maga elé.

Telt az idő, a csirke tyúkká nőtt, s lassan valami meghitt kapcsolat fejlődött ki köztük. Vadászok és vadőrök így szokták meg őket lassanként együtt. A vadász urak kacagtak ezen a barátságon és élcélődtek, fenyegették Mósulét, hogy megeszik a tyúkot, le is fényképezték őket együtt. De a vadőrök már nem kacagtak. Havasi emberek voltak, megszokták, hogy vannak az életnek mély és furcsa dolgai, s a magányos erdő sokszor vert már szövetséget ember és állat között.

Aztán egyszer csak eltűnt a tyúk. Vadmacska vitte el? Nyest? Róka? Óriás bagoly? Nem lehetett tudni.

Egy kora őszi délután ott aludt Mósule hason fekve, ahogy szokott, a tisztás közepén. Szépen süttött a nap, aludtak a vadőrök is, az urak is. A tyúk ott bogarászott a gyepen.

A nap már elbillent a fenyők közé, amikor Mósule felébredt. A közeledő este nyirkos ködszaga már elősont a fenyők alól. Az urak is a tornácon álltak, készülődtek esti cserkészethez. Túl a Tarnicán tisztán hallatszott egy szarvasbika mély, rekedt hördülése.

Mósule lomhán feltápáskodott a földről, s elindult a konyha felé. Eszébe jutott, hogy vizet kell hordani a vacsorához, mosogatáshoz s a szobába, az uraknak. Az üstbe is, hátha esik bika ma este, nagyon jó idő van. Adja Isten, adja Isten.

Felkapta a vedret s a kártyust, és hajlott háttal, lassú majomszerű himbálódzással, dűnnyögve elindult a forrás felé.

Félúton lehetett, mikor tanácstalanul megállt. Megfordult, gondolkozott. Nem tudta, hogy miért állt meg, de érezte, hogy valami nem úgy van, mint eddig. Nyugtalanul pislogott apró szemével, a házat nézte s az urakat, akik indulni kezdtek. Csak nézett bambán, és egyre erősebben érezte, hogy valami baj van, de nem tudta, hogy mi. Aztán egyszerre megoldódtak arcán a ráncok, nagy ijedt csuklás tört fel a melléből, két keze eleresztette az edényeket, s tátott száján hörgöve kibukott a ráeszmélés.

– A tyúk! A tyúk!

Otthagya az edényeket, s szinte futva csoszogott vissza a konyhához.

– Tyúk! Tyúkocska!

Benézett a kamrába is.

– Tyúkocska! Tyúkocska, drága!

Újra kijött. Kereken járta a házat. Hörgő, rekedt hangján néha belekiabált a pojánába.

– Tyúkocska, héj! Tyúkocska, héj!

Siket csendesség volt. Szinte futva járta kereken a tisztást. Itt-ott belekiabált a sötétedő erdőbe. Tyúkocska nem volt sehol.

Visszacammogott újra a konyhához. Benézett az asztal alá, az ágy alá. Kiment a tornácre. Benézett az urak szobáiba. Felnézett a padlásra is. Végül a konyhaküszöbnél megállt. Nem kiáltott többet, nem szólt semmit. Csak nézett riadtan és bambán maga elé, az arca szürke volt, mint ázott régi hamu hajdani pásztortüzek helyén.

Csöndesség volt, borzalmas csöndesség, mintha még sohase lett volna ilyen. Távolság egy szarvasbika bögött, mintha a csend panaszos hörgése lett volna, olyan volt az a hang. Talán még a magányt akkorának nem látta ott fent a Dealu Brádon senki, mint Mósule akkor. Olyan súlyos volt, úgy nyomta a hátát, úgy nyomta a fejét lefele.

Leült a régi küszöbre. De mintha idegen lett volna az is, idegen volt minden. Két szeme ködösen és riadtan nézte az erdőt, a hatalmasat, a gonoszat. Aki elrabolt tőle valamit, valami nagyot, valami nagyon nagyot.

Ott találták meg este a hazatérő vadőrök, a küszöbön ülve. Nem kelt fel jöttükre, mint máskor. Nem mozdult, nem szólt.

– Hát mi van, öreg? – kérdezték az urak is, de Mósule nem felelt. Csak legyintett néha a kezével, a szája mozgott, de szó nem jött ki rajta. Pálinkát kínáltak neki, finom szivarokat, de csak rázta a fejét és hallgatott.

A vadőrök jártak-keltek mellette szólanul. A havasi ember finom ösztönével megérezték a nagy lelki hegyomlást, és hallgattak ők is sötét, komoly arccal. Vizet hordtak, fát vágtak helyette. Vacsoráját odatették a küszöb mellé. Bort is hoztak, az urakéból. De nem nyúlt az ételhez.

Ott ült egész éjszaka a küszöbön. Hűvös volt már az éj, csillagok deret szíztáltak. Kereken hörgött a havas a nagy bikák szerelmi mámorától, mintha láz lepte volna meg. Mósule csak ült a küszöbön, ült egész éjszaka, nyitott szemmel, dideregve, mozdulatlanul.

Mikor virradni kezdett s az urak újra készülődtek, lassan megmozdult. Felemelkedett, s hajlott derékkal, félig még mindig ülve bement a konyhába. Odamatatott az ágyhoz, feltúrta a fenyőgallyakat, kihúzott egy deszkát is, és egy rejtett zugból szennyes tarka kendőt vett elő. A kendő végén hízott bog gömbölyödött, abban volt Mósule pénze. A pénz, amit itt-ott kapott, borraivalóban, fizetésben, s ami évek alatt lassan összegyűlt, zörgő bankóban, csillogó ezüstben, súlyos réz-halomban. Soha ezt a pénzt meg nem számolta senki. Csak gyűlt, hónapról-hónapra, évről-évre. Vadászatok idején gyakran kellett megoldani a bogot, újabb és újabb borraivalókat dugdosni bele, s ha szép szarvasbikák estek, zörgő papír bankó is keveredett az ezüst százasok, réz húszasok közé.

Súlyos volt a kendő, ahogy Mósule előhúzta az ágydeszkák közül. Visszarendezték mindent, aztán levette a szegről széles karimájú, ócska, fekete kalapját, fejére vette s kibillegett a konyhából. Lassú csoszogással ment el a tornác előtt. Jobbjában a pénzzel teli kendő, balkarját beelölgatva a levegőbe, mint gazdátlan, idegen holmit.

Az urak reggelinél ültek. Kőd hentergett a tisztás fölött, csak úgy rémlettek kereken a bozontos fenyők, ahogy virradt.

– Na, én megyek – köszönt fel a gazdának, s bal kezével előbbre billentette a kalapját. Lépést se váltva elcammogott az ösvényen, míg a meglepődött urak elől elnyelte a köd.

Ki tudja, mikor volt utoljára lent. Ki tudja, hány éve annak. De mért is ment volna le? Kije van ott? Mije van ott? Dohányt, ételmet, gúnyát hoztak a vadőrök mindig, ha ideje volt. Pálinka, bor maradt az uraktól néha. Egyéb? Istenem, hát van még a világon egyéb...?

Valamikor talán volt. De az régi dolog. Valamikor egy isztina állott fent a Funtinelen s a Funtinel tövében kicsi ház. De ez régi dolog. Nem is beszél már erről senki. Csak az urak kérdik meg néha, a messziről valók, ha bort ittak, s ingerkedő kedvükben vannak:

– Hát asszony nem kellene olykor, öreg?

Szamár beszéd az ilyen. Urak beszéde. Asszony: ördög. Ördög, fekete ördög. Mosolygós arcú ördög, verje meg az Isten. Őrizzen meg az Isten minden férfiembert. Valamikor isztina állott a Funtinelen s négyszáz birka, négyszáz községi birka legelt a Funtinelen, s a hegy alatt kicsike ház. Szép négyszáz birka, fehér, mint a harmat. Szép kicsi ház, piros ablakkal, piros ajtóval, dránica-tetővel. Pajta is volt hozzá. Tehén is volt hozzá.

Csak kétszer kellett ütni a baltával, éppen csak kétszer. Nem is erőset, csak úgy odaütni. Egyet a pakurár fejére, egyet az asszony fejére, az ördög fejére. A többit elvégezték szépen a csendőrök, meg az urak. Igazuk volt, úgy volt jó, ahogyan csinálták. Régen volt. Szamár dolog emlékezni róla. Szamár dolog asszonyról beszélni, ördögről beszélni. Szamár dolog, úrnak való dolog.

Dünyyögött magában Mósule, ahogy lefele haladt az Isztina-patakon, a Tihupatakon. Küzdött a szavakkal, a szavak mögött ködös gondolatok húzódtak, olyanok, mintha emlékek lettek volna. Pedig nem is azok voltak, nincsenek is emlékek, csak szavak vannak, ostoba szavak.

A Szeku torkában famunkások dolgoztak, pöfögött a kisvasút, s a pályaőr meglepetten és vidáman odakiáltott neki.

Né, te, Mósule! Hát hova mégy?!

Nem is felelt. Hova megy? Szamár kérdés, ostoba kérdés. Tudja-e valaki azt, hogy hova megy? Csak megy, csak megyen. A Tihu is megyen, a Szeku is megyen. Senki sem kérdi tőlük, hogy hova mennek. Ostobák itt lent az emberek. Nem mindegy az, hogy ki hova megyen? Megyen, hát megyen.

A Brád torkánál kirándulók jöttek. Fent volt már jócskán a nap, csillogott a harmat s a fák alatt a dér. Énekeltek a kirándulók.

Hát ezek hova mennek? Nem kérdi tőlük senki? Csak éppen őt kérdik? Őt, aki sohasem ment eddig? Aki ki tudja, mikor járt lent utoljára? Jaj, ki tudja hány éve annak... nem lehet azt tudni, olyan az idő, hogy nem is lehet tudni...

Bezzeg ezek mindig csak jönnek és mennek, az urak mindig csak jönnek és mennek, őket nem kérdi senki. Hát igazság ez? Vajon annak a pályaőrnek mi baja van vele? Mit akar az a pályaőr? Az urakat nem kérdi, őt meg kérdi, mit akar ez a pályaőr?

Az elnyúló faluvégén cigánygyerekek rohanták meg.

– Öreg molnár jön a hegyről, öreg molnár jön a hegyről!

– Eridjete a...

Megrázta feléjük a kendőt, a kendőben a pénzt. Nyavalyások, csórék, piszkos cigányok. Pénz van itten, sok pénz van itten. Talán ennyit még soha nem is láttatok. Két hold föld is van itten, kicsi ház is van itten, tehén is van, koca is van. Még asszony is van, fehérbőrű asszony... vigye el az ördög! Piha, szemtelenek.

Emberek jöttek a falu utcáján. Ráköszöntek, ha nem is ismerték. Hiszen ember, öregember.

– Adjon Isten jót! Adjon Isten szerencsét!

Mégis jó, ha pénz van az embernél. Lám, mindenki köszön. Adjon Isten jót, adjon Isten szerencsét. Akinek már eddig is adott. Még jó napot is kívánnak annak, akinek jó a napja. Az emberek a szerencsésnek kívánnak szerencsét. Bolondok az emberek, bizony bolondok.

Már mosolygott, amikor a korcsmába belépett. Jó annak, akinek pénze van. Ember az. A többi közt csak az ember. Jó annak.

A korcsma a falu közepe. Aki a hegyről jön, annak először ide kell jönnie. Ez a törvény. Jelentkeznie kell, el kell mondja, mit látott, mit hallott, s ha igazán népszerű akar lenni, el kell mondja azt is, amit nem látott és nem hallott. Meg kell tudja aztán, hogy mások is mit láttak és mit hallottak. Föld dolgát, marha dolgát, erdővágások dolgát, vadászatok dolgát ott lehet leghamarabb megtudni. Üzenetek ott keresztveződnek, titkok ott bujkálnak, a korcsma a falu szeme, szája, füle. Sőt bérfizetėskor, mikor csak úgy okádjá magából a sok részeg embert, az képviseli a falu egyéb testrészeit is.

Az ivóban nem volt senki. Munkanap, délelőtt. A természetes kövér korcsmárosné s a kis cingár korcsmáros a rács mögött számadást csináltak. Vadászurak számláit rendezték, kik ennivaló holmit a hegyekbe onnan vitettek. Írták az adatokat, s néha játékos könnyedséggel közibük csúsztattak egy-egy számot. Hadd teljen a lap, az urak úgyse látják.

Mósule odacsoszogott a repedt deszkaasztalhoz, leejtette rá a pénzes kendőt, s leült az ingadozó padra.

– Mi kell? – förmedt ki a korcsmárosné a ketrec mögől.

– Pálinka!

– Van pénz?

– Há! Mit gondolsz! – horkant föl sértődötten az öregember, s megcsörgette a kendőt.

Az asszony kihömpölygött a rács mögöl, decis üveget tett az asztalra s visszament. Nyikorgott a padló léptei alatt, húsán megfeszült az olcsó kartonruha. Mósule utána bámult vaskos, csupasz lábainak, melyek céklavörösen és orcátlan-kövően nőttek ki a félretaposott cipőkből.

– Sokáig éljél – motyogta az asszony után, s egy hajtásra kiitta a pálinkát. – Még egyet!

Aztán csak ült ott, előreroskadva, sokáig. Hogy miféle gondolatok kavargtak át fejében, arról ő maga sem tudott volna számot adni. Csak érezte a szeszt a fejében párává finomodni s átömleni onnan a csontjaiba. Jó érzés volt.

Jöttek-mentek az emberek körülötte. Favágók, gornyikok, hátizásos küldöncök, akik ételmezt vittek valamelyik hegyre az uraknak, s vásárlás közben elmesélték, hogy ki mit lőtt, mit hibázott, s kérdezősködtek más hegyeken vadászó urak szerencséje felől.

A kis cingár kocsmáros mindent tudott. Hogy ki lőtt szép, tizenhatos bikát, ki erős öreg medvét. Ki hibázott óriás huszonkettest (mert a hibázott bikák, mire

hírük a faluig lejut, már mind óriások és huszonkettesek), és kinek nem kedvezett a szerencse sehogy. Sovány madárfejét billegette erre-arra vékonyka nyakán, s gyűltek köréje a hírek a havas minden tájáról, s ágaztak tőle újra széjjel, a havas minden iránya felé.

Hallgatta Mósule a beszédet, néha közbedünnögött valamit, néha pálinkát rendelt. Nehéz volt már a feje, alig bírta tartani. A korcsmáros néha nyugtalanul feléje sandított, nem szerette az ilyen sokat ülő, rossz külsejű vendéget. Finom urak fordultak meg olykor vadászidőben nála, s a korcsmát restaurantnak titulálták.

De Mósule csak ült, ült egy helyben. Dél is eltelt, s még ott ült mindig. Lassan kiürült a korcsma is megint. A korcsmáros s az asszony halkán beszélgettek a rács mögött, Mósule mintha bóbiskolni kezdett volna. Feje elbillent, az asztalra ütődött. Az ütéstől zavartan kapta össze magát s elbődült.

– Há! Adjál még egyet!

A rács mögött elhallgattak. A korcsmáros idegesen pislogott elő. – Furcsa dolog, mit akar ez az öregember.

– Mit akar! Inni akar – mondta az asszony, s vitte a decist újra. Könyökig meztelen kövér karja ott nyúlt át Mósule előtt.

– Há! Hozz még egyet!

Az asszony is elámul.

– Néné, há mi a? Megöltél valakit, vagy elhagyott a babád?

– Mi? – hördült fel mély torokhangon az öreg. – Hogy megöltem? Azt mondd, hogy megöltem? Hát aztán! Én öltem meg, nem te! S ha elhagyott, elhagyott! Há! Mi bajod vele? Add a pálinkát, mert megfizetem! Itt a pénzed, vedd ki, ami kell! Há!

Kirázta a bogot. A nagy halom pénz szétomlott az asztalon. Guvadt az asszony szeme, úgy bámulta. Nem szólt többet. De bent a rács mögött összesűgött az urával. Nem rendes dolog ez az öregember dolga. Hogy nyi sok pénz egy ilyen mocskos vénembernél. Nem rendes dolog.

De az öreg csak ivott az asztal mellett tovább. Magában dünnögött néha, de egészen csendes volt másképpen. S gyűlt az asztalon a krétavonás, apadt a délután.

– Héj, gazda – mordult föl egyszerre hirtelen –, hol lehet földet venni, házat venni? Há? Jó tőgyű tehenet? Kocát? Olyan fehérét, ami sokat malacozik? Há?

– Tán csak nem házasodni készülsz? – vihogott elő a rács mögül az asszony ingerkedő hangja.

– Há! – horkant sértődötten Mósule. – Mi dolgod vele? Tán nem tudnék? Mi? Azt hiszed? Há!

Csípőit fogta az asszony, úgy kacagott.

– Nézd az öreg kecskét, nézd csak!

Két nagy melle rengett a kacagástól. Hullámozott arcán a két kövér zsírpárna.

– Há? – ébredt föl az öregben a pálinka. – Azt hiszed, nem tudnék? Mi? Há? Gyere csak, hadd mutassam meg! Gyere csak, ördög a bőrödbe!

– Hallgatsz el? Nem szégyelled magad, vén számár! – intette meg az asszony, de nem haragudott igazán, csak kacagott, a húsa is rengett a kacagástól. Hogy egy ilyen öregember, na nézz csak oda, nézz csak! Rosszkedvűen mordult rá az ura.

– Hadd a nyavalyába. Látod, hogy részeg.

De késő volt már. Az öregemberben megmakacsodott a pálinka. Felállt, s imbolyogva, hajlott derékka, vicsorogva a rács felé indult. Olyan volt, mint egy támadáshoz készülődő bozontos vén havasi medve. Kezében ott lógatta a pénzes kendőt.

– Na – ütötte be hajjal benőtt homlokát a rácsba –, itt vagyok. Gyere. Te asszony, gyere. Itt a pénz. Na.

A mordulva ejtett szavakhoz torz, furcsa kacsintásokat fűzött. Nagy húsos szája szétnyílt, mintha harapásra készült volna vele.

– Gyere, na. Itt a pénz. Majd meglátod, ki vagyok én.

Most már komolyan megharagudott a korcsmárosné.

– Eridj, disznója. Hogy rágná le a szégyen az arcodat. Disznó!

Elsötétedett a szőrös majomarc. Az apró szemek összeszűkültek az induló haragtól.

– Disznó? Azt mondtad, disznó? Há? Ember vagyok, hallod! Én is ember vagyok! Ember!

Két ökle, mint két súlyos buzogány felemelkedett, s lecsapott velük a mellére. Döngött a melle az ütés alatt.

– Ember vagyok! Ember! Érted?

– Értem, értem – kapta elé esztét az asszony s békíteni kezdte, ahogy részeg embert szokás.

– ‘Sze’ csak úgy mondtam, na. Persze, hogy ember vagy, mi más lennél, nahát.

De Mósule agyára már rásűrűsödött a köd. Rekedten hörgött, fél kezével rázta a pénzes kendőt, fél kezével a rácsot.

– Azt mondtad, disznó. Hát disznó. Legyen disznó. De gyere. Itt a pénz, mind a tied. Vásárolhatsz rajta, amit akarsz. Gyere.

Recsegett markában a léc, mozgott az egész rácszat. A cingár kis korcsmáros ijedten pislogott az ajtó felé, de kint már sötétedett, és nem járt senki az utcán.

– Hadd el, bácsi – próbálta békíteni az öreget. – Eridj haza, este van már.

Azt már nem is hallotta az öreg. Olyan erővel rázta meg a rácszatot, hogy néhány léc elpattant fent a mennyezetenél. Odaszorította arcát a lécek közé, úgy hörgött az asszonyra, mint éhes fenevad.

– Gyere, ha mondom. Nem hallod? Tied a pénz. Gyere.

Bent behúzott nyakkal suttogni kezdtek.

– Mennyi pénz lehet ott? Láttad?

– Láttam... sok van... talán húszezer is...

Újra ropogtak a lécek. Pálinkaszag és hörgés töltötte meg a szűk kis helyet. Az öreg most vállával dőlt neki a rácsnak.

– Húszezer, az sok pénz... – suttogetta remegő hangon, halkán a vézna kis korcsmáros.

– Azt gondolod...? – nézett rá meglepődve, kis undorral a hangjában az asszony.

– Azt gondolom...

Mély rőfögés-szerű hangon felnevetett az asszony.

– Disznók vagytok mind, férfiak.

Az öreg pedig rázta a rácsot kegyetlen erővel, mint egy megvadult hím medve.

– Menjek, azt mondod? Ezzel?

Az ura vállat vont.

– Csináltad már. S húszezer az sok pénz... a léc már nem bírja...

Gonoszul, durván röhögött föl az asszony, azzal kinyitotta az ajtót.

– Na, öreg. Gyere hát. Hol az a pénz? Na, hadd lássuk, vén disznó.

Tágra meredt szemmel állt a vénember, tátott szájjal, nehezen szuszogva. Az asszony megmarkolta a karját, s rántott egyet rajta a belső szoba felé.

– Na, hát mi a? Kiabáltál, hát most gyere!

Tántorogva ment utána, kezében a kendő pénzzel. A szobában sötét volt már, majdnem egészen sötét. Az ajtó becsukódott.

– Hol a pénz, te? – súgta az asszony hangja a sötétben. – Add ide! Tedd le az asztalra! Gyere!

– Há? Pénz? – hördült fel a vénemberben az óvatosság. – Várj... várj csak... előbb lássuk...

Sötét volt, nem lehetett látni. Egy kéz megmarkolta a kendőt, s el akarta venni tőle.

– Na! Há! – riadt meg Mósule. – Várj csak... előbb...

A kendő vége kicsúszott a kezéből. Utána kapott. Puha húst érzett a kezében. Meleget, asszonyhúst. Megszorította.

– Várj! Disznó! – kiáltotta egy hang, s egy kéz az arcába ütött.

Erős volt az ütés. Az ő keze is lendült, ért is valamit. Zuhanás. Aztán éles, borzasztó sikoly.

– Váj, gyilkos! Gyilkos! Joane! Gyilkos! Váj! Olyan idegbe hasító volt a hang, hogy megtántorodott belé. Mintha hideg hegyi szél süvített volna át a fején, egy pillanat alatt eltisztult belőle a köd. Valami rémült, tompa zsibbadás maradt utána.

Jaj! Mi történt? Mit kiabál itt valaki? Gyilkos! Nem, nem dehogy, jaj!

– Hallgass – hörögte ijedten –, hallgass, te, ‘sze’ nem bántottalak, ‘sze’ nem akartam semmit...!

– Gyilkos! Gyilkos! Váj! Joane! – sikoltozta eszelősen tovább egy hang a sötétben.

Kint is kiabáltak már. A korcsmáros segítség után kiáltozott az utcán... Mósule megdörzsölte izzadt homlokát. Jaj, mi ez, mi van itt újra... ez nem a Funtinel, ez nem a...

Reszkető kézzel kereste az ajtót. Kaparászta rémült sietséggel, amíg meglelte a kilincset, aztán feltépte és kitámolygott az ivóba. Az asszony bent még sikoltozott egyre. Jaj, mi lelte azt az asszonyt...

Borzalom ült a szemében, ahogy kifelé szaladt. A korcsmáros valamit kiabált feléje, de nem értette. Az utcán sötét volt, a sötétben valahol emberek kiabáltak.

Egyforma, lassú futással szaladt végig a falun. Fejét előre szegezte, két karja tehetetlenül himbálódzott mellette. Nyitott szájjal, hörögve szuszogott. Jaj, csak el innen, ki a faluból, ki az emberek közül. Borzalmasak az emberek, borzalmas a falu, jaj, jaj, mi lesz...

Csak fent a Brád torkánál állt meg. Lihegett. Izzadság csurgott végig az arcán, a testén. Előtte lámpavilág hullt keresztbe a vontatóútra az órház ablakából. Jaj, ott is emberek vannak...

Nem ment el az ablak előtt. Messzire kikerülte a házat, bükkfák között, sziklák mellett, mint az erdei vad. Mikor újra leért a patakhoz, megállt. A ház már nem látszott sehol. Csak a fekete erdők hallgattak kereken, s a Brád sötét vize zúgott.

– Váj... – szakadt ki belőle hörögve a sóhajtás.

Leroskadt egy heverő fatönkre. Előrelógó fejjel bámult maga elé. Mélyet, nagyot lélegzett. Erdőszagot érzett.

– Váj! – mondta még egyszer, de már inkább megbotránkozva, mint ijedten, s a fejét is megcsóválta hozzá.

Olyan jólesett a csend a zúgó patak mellett, a magányos havasi éjszakában.

Pirkadáskor, mikor a vadőrök felkeltek vacskaikról tüzet gyújtani, Mósule ott ült a küszöbön. Némán, magába görnyedve ült ott, nem szólt senkihez. Azok se szóltak hozzá.

Vannak dolgok, amikről nem lehet beszélni. Amiket csak önmagával intézhet el minden ember. Meg az Úristennel. Havasi emberek tudják, s tisztelik a hallgatás törvényét.

Csak másnap jött meg a hangja. Reggel, mikor az egyik fiatal gornyik indult le a hátizsákkal, hogy újabb élelmet és postát hozzon az uraknak. Éppen, mikor indult, megállt előtte az öreg, s mély, rekedt hangján ennyit mondott.

– Vigyázz! Nem jó sokat járni le. Nem jó. Én tudom. Hát vigyázz...

S gondtelten, hosszasan nézett a távozó legény után.

III.

Szarvasbögés után, mikor már erősen megfehéredtek volt a hajnalok, s a Butka csúcsai fölött hófelhők jártak, Mósule újra egyedül maradt. Olyan lett a Dealu Brád, mintha a halál némasága ütött volna rá sötét pecsétet: a tél jegyezte el a Dealu Brádot.

Mósule egyedül maradt. Tötyögött a ház körül, néha lement a forráshoz, s a víz fölé hajolva hosszasan nézte a megváltozott erdőt. A méltóságos nagy fenyőfák alatt megült a köd, tanyát vert, s nem távozott el többet. Sötét mozdulatlanság vette körül a tisztást. A felhők odanőttek az erdőhöz, s a Tarnica szemközti oldalát már takarták egészen.

Mósule úgy érezte, még sohasem volt ilyen egyedül. Imbolygott erre-arra, fát vágott, szemetét sepert, tüzet gyújtott, leült egy kicsit a tűz mellé, de csak nem volt nyugta. Újra kiment, fát vágott, sepregetett. Egy ilyen tötyögő útján látta meg először a káposztatorzsát.

A káposztatorzsa ott hevert félrelökve a konyha mögött, sárgás-fehéren és csonkán, ahogy valamelyik vadőr kése alól kikerült. Mósule előbb csak azt látta, hogy valami fehér dolog hever ott. Kíváncsian ment közelebb hozzá, de aztán megismerte, hogy micsoda és bosszúsán legyintett. Másnap újra meglátta, mikor éppen fát vágni indult. Megcsóválta a fejét, valamit morgott, és nem gondolt rá többet. Aznap valahányszor arra ment, mindig meglátta. Harmadik nap már szándékosan nézett abba az irányba, hogy ott van-e még. Ott volt. Ott volt negyedik nap is. Ötödik nap megállt előtte és gondolkozott. Tűnődve nézegette, aztán vállat volt és tovább ballagott. Hatodik nap már egyenesen odament hozzá. Lehajolt, kezébe vette, forgatta. Megszagolta. Nagyokat szippantott, szinte megrágte orrában a kesernyés káposztaszagot. Aztán újra visszalökte a földre, morgott valamit és tovább haladt.

De azon a napon sokat ült tűnődve a tűz melletti padkán, s éjszaka is nyitott szemmel sokat gondolkozott. S alig virradt másnap, kiment a házból, megkereste a káposztát, s bevitte a konyhába. Először csak az ablakba tette s nézegette. Még nem volt biztos abban, hogy mit kezd vele. De este és éjszaka újra sokat gondolkozott, és reggel lázasan elkezdte a munkát.

Kiment a fák alá, a fejsze élivel felásta a földet, kalapjába gyűjtötte, és amikor megtelt, bevitte a konyhába. A káposztatorzsát szép szelíden az egyik sarokba tette, s letakarta a földdel. Szelíden, szinte szeretettel csinálta ezt. Aztán hosszasan állt ott, s nézte a kis földcsomót a konyha sarkában.

Ahogy az első hó lehullott, nyestet nyomozni feljöttek a vadőrök is. Titokzatos vigyorgással fogadta őket, aztán a konyhasarokba ment, s vigyázva lehúzta a földet a káposztáról.

– Ni! Hát! Lássátok?!

– Aztán mit akarsz ezzel? – kérdezte a fiatalabbik vadőr, aki még szeles legény volt, s nem tudta kivárni, amíg a mondanivaló magától megéri.

Az öreg fölünyesen elvigyorodott. Gondosan visszahúzta a földet, aztán fölemelkedve, bütykös mutatóujját arca elé emelve, titkolódzó bölcs hangon suttogetta.

– Meglássátok! Hö! Kertet csinálók!

A legény nevetni kezdett, talán mondani is akart valamit, de az idősebbik intett neki, s így abbamaradt a beszéd, több szó nem esett a káposztáról. Éppen csak az urak kacagtak még rajta s élcelődtek, mikor medvét vadászni pár napra feljöttek. De ki veszi komolyan az urak beszédét?

Mósule pedig ült naphosszat a kemence padkáján, mikor már a tél kereken fogta a házat, elégedett, tűnődő szemmel bámult a kis földcsomóra, s szeme előtt megnőtt a káposzta, szára, leveleket hajtott, kiterébélyesedett, mint egy öreg piaci kofa, virágot is bontott, magot is érlelt. Sok-sok mag gyült belőle, s ezeken a magányos téli esteken, amíg a tűz nyöszörgött, s kint zúgott a ház körül a szél, s verte a havat szerte a pojánán, a Dealu Brád tisztásai gyönyörű kertekké változtak, megteltek duzzadt, kövér káposztákkal, s ő ott járt a széles ágyások közt, és örvendett a káposztáinak.

Soha ilyen későn nem érkezett meg a tavasz a havasra, mint abban az évben. Soha még tél olyan hosszú nem volt, olyan lassan nem telt. Legalábbis Mósule úgy érezte.

Aztán egyszer mégis csak megindultak a hó alatt aprócska csermelyek, a nap egyre vígabban és melegebben tűzött, ugráltak a rigók, s a mókusok kurrogva kergetőztek a fatörzsek körül. Megtottyant és sűrű lett a hó, párát pipáltak a fenyvesek, s itt-ott a gyepfoltok sutytyomban növekedni kezdtek.

Mósule naponta kijárt a tisztás sarkába. Már a tél folyamán kikeresett egy szép napos helyet, a havat régen eltakarította onnan, s minden nap megpiszkálta a fagyott földet, hogy nem enged-e még.

Lassan tavaszodott. Hiába tűzött melegen a nap, éjszakára lehűlt a levegő, s hideg nyugati szelek időnként újabb meg újabb hófelhőket hoztak. A vadőrök már régen meghozták a hírt, hogy lent szántanak s vetnek a népek, kizöldültek a bokrok s megindultak a fák. De fent a Dealu Brád még mindig keményen tartotta magát, az északokon derékig ért a hó, s ha verőfényes pojánákon olykor ki is bomlott egy-egy megtévedt kikerics: másnap már újra térdig érő hó takarta s karmos szél visította a katlanok között.

Május dereka lett, mire a hó végképpen eltakarodott. Kibontották rügyeiket a nyírfák s a bükkök. Néhány nap alatt tavaszi köntöst váltott az erdő. A Tihu s a Brád s a többi patakok, melyek hónapokon át harsogva hordták a zavaros hólét, megcsendesedtek és megtisztultak. Vizükben újra látni lehetett a játszadozó pisztrángokat, s a kövér vízirigó, ha egy-egy köre leült, megnézhetette magát a ragyogó tükörben.

Tavaszi lett. Mósule előszedett valahonnan egy törött ásót, felásta vele a megjelölt helyet, jó apróra eldolgozta a földet, szép kerek ágyást csinált, s a közepébe odaültette a káposztatorzsát. Fehértörzsű nyírfából ügyes kerítést ácsolt köréje, s mikor délutánoként megöntözte a földjét, hogy nyirkos maradjon, értelmetlen varázsszavakat dünnyögött.

Mosolyogtak rajta a vadőrök, nevetett a gazda, amikor felvetődött. Bolond öreg, lesheti, míg az a torzsa kihajt!

De Mósule hitt a káposztatorzsában. Mások Istenben hisznek úgy, vagy egy-egy gondolatban, eszmében, világmegváltó bölcséletben. Mósule az életben hitt, a káposzta életében. Úgy hitt, mintha ott térdelt volna az ikon előtt. Naponta tízszer, hússzor elcsoszogott a kerítésig, piszkálgatta, öntözte a földet, és várt a csodára.

S a csoda megjött. Egy reggel vékony fehér csíra emelte meg a föld néhány morzsáját, a káposztatorzsa kicsírázott.

– Há! Idenézzetek! – üvöltötte diadalmasan a ház felé, ahol éppen készülődtek a vadőrök. – Mondjátok meg otthon! Mondjátok meg az úrnak! Há! Na ni! Lássátok?!

Attól a naptól kezdve egyetlen gondja a káposzta volt. Naphosszat ott üldögélt mellette, öntözte, gyomlálgatta, figyelte, hogyan zöldül ki, hogyan erősödik. Öröm és büszkeség töltötte el. A hit győzelmét ünnepelte két apró csillogó szeme, valahányszor a káposztára nézett.

Apa nem szeretheti jobban a fiát, mint ahogy Mósule a fejlődő növénykét szerette. Nehéz lenne elemezni azt, amit egyszerű lelkében érzett. Egy beteljesült álom, megvalósult eszmény volt számára az a káposztató, egy élet, amit ő teremtetett fent a havason, pedig kacagták, csúfolták, lenézték.

Időközben új kerítést vont köréje Mósule, magasabbat, erősebbet. Nehogy az özek leleljenék, jaj, még gondolni is borzasztó lett volna. Ha olykor eszébe jutott, hogy valami baj is érhetné a káposztát, úgy érezte, mintha megszűnt volna dobogni a szíve.

Meleg, szép nyár volt. Vendégek kezdték újra járni a havast. Sok poggyással cipekedő úri népek, akiknek holmijai alatt az apró sovány lovak, amiket jó pénzért bérbé adtak a falusi gazdák. A lovak megmászták a hegyet, szuszogtak és kapaszkodtak, néha alig látszottak ki a felhalmozott takarók alól, izzadtan hemperegtek egyet a pojánán, legeltek a jó édes fűből, aztán visszahajtották őket újra a völgybe, hogy folytassák a nehéz vontatást.

Egy szombat délután, verőfényes gyönyörű idő volt, új vendég érkezett a Dealu Brádra. Egyetlen ló hozta a poggyászt, egy öreg, rosszindulatú, sovány gebe, akiben annyi minden rossz összegyűlt, hogy szinte kár volt neki lónak maradni. Mint ember talán sokra vihette volna.

Az a ló maga volt a gonosz. Ha embert látott közeledni, már messziről sunyított, rúgott minden állat-társa után, s ha feléje nyúltak, harapott, mint a farkas. Maga a megtestesült gonoszság volt az a ló.

Levették a málhát, s kicsapták legelni. A vadőrök fáradtak voltak, az urak is. Izzasztó, meleg napsütés volt, hevert mindenki egy árnyékos helyen. Nem törődött senki a lóval.

Mósule fa után indult, a széltörésbe. Hóna alatt a fejsze, lassú billegéssel haladt a tisztáson keresztül. Útja elvezetett a káposzta mellett, s szokás szerint a kerítéshez lépett, hogy néhány pillanatig gyönyörködjön benne. A ló is ott állt a kerítés mellett, és lesunyított fülekkel, alattomosan nézte Mósulét.

Odalépett a kerítéshez, megszokott mozdulattal rátette kezét a nyírfakaróra s benézett. Mintha megütötték volna, úgy tántorodott meg. Aztán előrehajolt és megrázta a fejét. Szemeit kimeresztette, hogy jobban lássanak. Hiába. A káposzta nem volt ott.

Olyan szürke lett az arca, mint az ólom. Szája megnyílt, és nehéz hörgés szakadt ki rajta.

– A káposzta...!

Megdörzsölte a szemeit. Jaj, hátha csak boszorkányos varázslat ez... hiszen nem lehet, nem lehet, ott kell legyen...

Újra benézett. Csak a fekete földet látta s a káposzta helyén egy sötét, nyirkos gödröt, ahogy gyökerestül kitépték onnan.

– Háj...! Ki tette ezt...?!

Körülnézett. Már nem Mósule volt, nem a Dealu Brád-i szelíd, együgyű öregember. Behúzott nyakú, meggörbült hátú, kegyetlen ősmajom volt, akitől elrabolták azt, ami a legkedvesebb volt neki a világon. Düh, bosszú, kétségbeesés kavargott apróra húzott ködös szemében, ahogy szétnézett ellenség után.

A ló ott állt, néhány lépésre tőle. Nem legelt. Alattomos, sunyi pofával nézte az embert, mintha gúnyos káröröm lett volna a vonásain. A ló tudta, hogy gonoszat csinált, és örvendett annak.

– Te voltál! – hördült fel az öregember és feléje indult.

A ló elfintorította a száját, mintha kacagott volna. Csúnya, sárga fogaival feléje vicsgorgott, s a fogai között mintha ott lettek volna még a káposzta kékeszöld levelei.

– Te voltál! – hörögte Mósule valami szörnyű őseemberi hangon, s mint harcba induló óriás majom, behúzott nyakkal, meggörbített háttal reáment a lóra.

Az viczorogva feléje kapott. De már akkor lendült a két kézre markolt balta, s a foka úgy érte homlokon, hogy összerogyott, mintha villám sújtotta volna.

Néhány másodpercig ott állt még Mósule a döglött ló előtt. Lihegő bozontos mellében hörögtek, küzdöttek, viaskodtak a rettentő érzések. Aztán lassan kihullt kezéből a balta, térde megcsuklott, összetottyant s leroskadt a ló mellé a földre. Arcát a földnek fordította, két keze görcsösen belemarkolt a fűbe és zokogott, zokogott nyöszörgő, csukló, borzalmas hangon, mint egy vergődő vadállat.

Mikor utoljára láttam Mósulét, tél volt. Már nem kellett dugdossam én sem a puskát, a román vendégeskedésnek vége volt, szabadon és mosolyogva szívhattuk magunkba a magyar havasok levegőjét.

A Dealu Brád-i kicsi ház körül talpig hóba öltözve álltak a fenyők. Akkora volt a csönd és a magányosság ott fent, hogy némán és alázattal lehetett állani előtte, s gondolni bölcs, szelíd gondolatokat.

– Felemelkedett a szívem, mikor megláttalak! – mondta Mósule egy órára rá, hogy megérkeztem sítalpaimon, s miután már hosszasan megnéztük egymást. Régen láttam az öreget, akkor nyár volt s nyugtalan világ. Csendőrök jártak utánam, s fegyveremet odvas fába rejtettem előlük.

Rámosolyogtam Mósulére, ez volt a felelet. Megértette, mert elérzékenyült, apró majomszemeit köd futotta be, s a tüzet kezdte piszkálni, pedig égett az jól.

Aztán körülnézett a szobámban s bólogatott.

– Van tüzed, van fád, van pokrócod, még egy kis ivóvizet hozok, s akkor lesz mindened, ami kell.

Az ördög bújt belém, hogy hirtelen rászóltam.

– Magyarország vagyunk újra, Mósule! Mít szólsz hozzá?

A következő pillanatban már röstelltem a beszédet, tapintatlannak, durvának éreztem. Talán el is pirultam egy kicsit. De az öreg csak rám nézett, kicsit tátva maradt a szája, kicsit tűnődött, aztán eligazította a kérdést.

– Há? Mi? Hadd a szegénységbe, ‘sze’ azok voltunk mindig. Mindig magyarok voltak itt az urak. Mióta világ a világ. Én tudom. A románok... románok. Az urak... urak. Hán...

Legyintett egy nagyot a levegőbe, aztán fogta a korsómat, s döcögve elindult a konyhába, víz után.